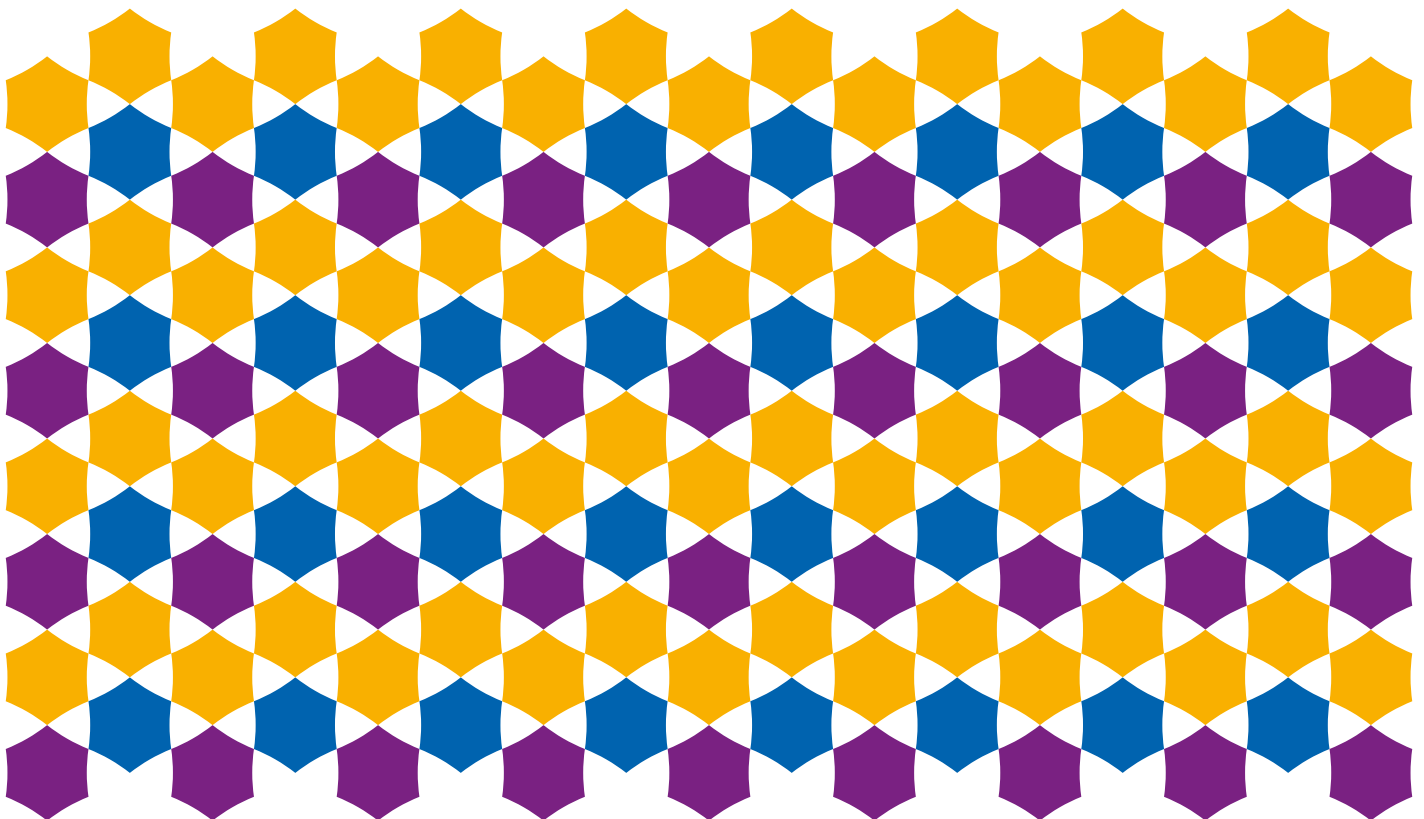

Kvinnor och män i högskolan

Rapport 2016:16

Kvinnor och män i högskolan

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2016

Författare: Helen Dryler (projektledare, kapitlen *Bakgrund – politik, problem och analys* samt *Utbildning på forskarnivå*), Magdalena Inkinen och Ingeborg Amnéus (kapitlet *Utbildning på grundnivå och avancerad nivå*), Per Gillström och Jacob Severin (kapitlet *Den forskande och undervisande personalen*), Anders Viberg (kapitlet *Högskoleutbildning och arbetsmarknad*) och Per Helldahl (kapitlet *Internationell utblick*).

Grafisk form: AB Typoform

Universitetskanslersämbetet • Löjtnantsgatan 21 • Box 7703, 103 95 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Rapportens avgränsning och analysområden	6
Datamaterial och studiens upplägg	7
Har högskolan blivit mer jämställd?	8
Könsfördelning – en vertikal dimension	8
Könsfördelning – en horisontell dimension	9
Snedrekrytering	10
Genomströmning	11
Hur står sig Sverige i ett internationellt perspektiv?	12
Bakgrund – politik, problem och analys	13
Jämställdhetspolitiken och utbildningspolitiken	13
Varför är könsskillnader ett problem i högskolan?	16
Hur analyserar vi jämställdhet i denna rapport?	19
Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	23
Sammanfattning	23
Andel kvinnor och män som börjar studera	24
Könsfördelning bland studenterna	29
Andel kvinnor och män på olika utbildningar	33
Könsskillnader när det gäller genomströmning	50
Könsskillnader i utbildningsnivå	57
Utbildning på forskarnivå	59
Sammanfattning	59
Rekrytering av kvinnor och män till forskarutbildningen	61
Genomströmning bland kvinnor och män	74
Kvinnors och mäns försörjning	82
Könsmönster när det gäller examen	84
Den forskande och undervisande personalen	87
Sammanfattning	87
Andel kvinnor och män i olika personalkategorier	88
Könsfördelning inom olika ämnesområden	92
Forskarkarriär för doktorsexaminerade kvinnor och män	96
Högskoleutbildning och arbetsmarknad	102
Sammanfattning	102
Etablering på arbetsmarknaden	103
Könsfördelning i olika sektorer och yrken	109
Könsfördelning bland chefer	111
Kvinnors och mäns löner	112
Prognos fram till år 2035	114

Internationell utblick	116
Sammanfattning	116
Källor och begrepp	117
Andel med eftergymnasial utbildning	118
Könsfördelning inom olika ämnesområden	119
Kvinnor och män på olika utbildningsnivåer i högskolan	120
Könsfördelning bland professorerna	121
Litteratur	124

Sammanfattning

Det är viktigt att både kvinnor och män finns representerade i högskolan – bland studenter, doktorander och personal – och att de har samma möjligheter att klara sina studier, etablera sig på arbetsmarknaden och göra forskarkarriär. Men hur är det ställt med jämställdheten i högskolan och hur har den utvecklats de senaste tio åren? Det är frågor som UKÄ har velat svara på i den här rapporten, som bygger på kvantitativa data.

Rapporten visar att jämställdheten i högskolan har förbättrats något de senaste tio åren – men samtidigt kvarstår flera brister. För det första är kvinnorna fortfarande fler på de lägre utbildningsnivåerna i högskolan och i de lägre anställningsformerna bland högskolans forskande och undervisande personal medan männen är fler högre upp i hierarkin. Det har dock skett vissa positiva förändringar de senaste tio åren. Andelen kvinnor har till exempel ökat bland lektorer och professorer – även om kvinnorna alltjämt är kraftigt underrepresenterade i den senare gruppen.

Ett annat jämställdhetsproblem är att kvinnor och män i stor utsträckning studerar inom skilda ämnen och på olika utbildningar, och gäller såväl på grundnivå och avancerad nivå som på forskarnivå. Denna könsuppdelning leder till att kvinnor och män delvis också forskar inom olika ämnen – och bidrar dessutom till att den könssegregerade arbetsmarknaden består. Om vi ser till studenter och doktorander och till de stora yrken som kräver högskoleutbildning har denna könsuppdelning inte förbättrats nämnvärt de senaste tio åren. Det finns dock undantag. Andelen kvinnor har till exempel ökat på några av de större mansdominerade utbildningarna och bland den forskande och undervisande personalen har könsfördelningen inom olika ämnesområden blivit jämnare.

Ytterligare en brist på jämställdhetsområdet är att det förekommer snedrekrytering utifrån kön i steget mellan olika utbildningsnivåer och anställningar i högskolan. Det är alltjämt fler kvinnor än män som börjar studera i högskolan medan män ligger steget före när det gäller att påbörja forskarstudier och anställas som professor. Kvinnors och mäns etablering på arbetsmarknaden efter avslutade högskolestudier har dock blivit mer lika över tid – tidigare var den högre för män.

Det finns också brister i jämställdheten när det gäller genomströmning och studieprestationer. Kvinnor har överlag bättre genomströmning än män i utbildning på grundnivå och avancerad nivå – och det bidrar även till att utbildningsnivån är högre för kvinnor (mätt som andel i befolkningen med en examen från högskolan). Könsskillnaden när det gäller genomströmning har varit ganska stabil de senaste tio åren och det innebär att jämställdheten knappast har förbättrats. Men på forskarnivå är situationen mer positiv – här är genomströmningen för kvinnor och män ungefär lika hög.

En internationell utblick visar att liknande mönster finns i de flesta OECD-länder. Sverige utmärker sig dock genom att kvinnor i ännu högre grad än i de flesta andra länder dominerar bland dem som har en eftergymnasial utbildning. Sverige skiljer också ut sig genom att andelen kvinnor är större än i andra länder inom nästan alla ämnesområden.

Inledning

Det som sker i högskolan, vad studenterna lär sig och vilken forskning som bedrivs, påverkar hela samhället. Högskolan är därtill en arbetsplats och studiemiljö för ett stort antal människor. Hösten 2015 studerade drygt 343 000 studenter på grundnivå eller avancerad nivå och knappt 19 000 doktorander på forskarnivå. Och med en omsättning på 67 miljarder kronor och nära 76 000 personer anställda är högskolan landets största statliga verksamhet.¹ Att både kvinnor och män finns representerade i högskolan och att möjligheter och villkor är jämställda är därför viktigt.

Jämställdhet i högskolan är också en förutsättning för att nå både det jämställdhetspolitiska målet om att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv samt målet för den högre utbildningen om att utbildning och forskning vid universitet och högskolor ska hålla en hög kvalitet och bedrivs effektivt. Därtill anger det jämställdhetspolitiska delmålet ekonomisk jämställdhet att samma möjligheter och villkor ska råda för båda könen inom utbildning.

Men hur förhåller det sig då med jämställdheten i högskolan, och hur har den utvecklats under framför allt de senaste tio åren? Detta är frågor som denna rapport från UKÄ vill besvara, och den bygger därmed vidare på rapporter av liknande slag som tidigare genomförts av Högskoleverket, och där den senaste rapporten *Kvinnor och män i högskolan* publicerades 2008.² Vi tillhandahåller kunskap om vissa aspekter av jämställdhet i högskolan och vår förhoppning är att analyserna ska kunna bidra med värdefull kunskap som underlag för diskussion, förändringsarbete, beslut och vidare analyser.

Rapportens avgränsning och analysområden

Rapporten har ett brett upplägg på det sättet att vi jämför kvinnor och män bland såväl studenter, doktorander samt undervisande och forskande personal i framför allt den svenska högskolan, men också i andra länder. Därtill redovisar vi vissa arbetsmarknadsaspekter för kvinnor och män med koppling till den högre utbildningen. Med hjälp av kvantitativa data om kvinnor och män i högskolan har vi framför allt belyst följande områden:

- **Könsfördelning – en vertikal dimension.** Skillnader och likheter mellan könen efter en vertikal dimension handlar om hur kvinnor och män fördelar sig på olika nivåer inom högskoleutbildningen (grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå) samt på olika "nivåer" av anställningar bland den forskande och undervisande personalen (med professorerna i toppen).

1. UKÄ (2016) Rapport 2016:10. Notera att det finns en viss överlappning mellan kategorierna i dessa siffror, exempelvis kan en person som är anställd i högskolan också vara doktorand.

2. *Kvinnor och män i högskolan* (Högskoleverket, rapport 2008:20); på engelska *Women and men in higher education* (Högskoleverket, rapport 2008:48). Tidigare rapporter har publicerats i samarbete med SCB 1996 och 1998: *Kvinnor och män i högskolan. Från gymnasium till forskarutbildning* (Högskoleverket, rapport 1996:13). *Kvinnor och män i högskolan, från gymnasium till forskarutbildning 1986/87–1995/96* (Högskoleverket, rapport 1998:44).

- **Könsfördelning – en horisontell dimension.** Skillnader och likheter mellan könen när det gäller den horisontella dimensionen handlar om vilka typer av utbildningar och ämnen som kvinnor och män studerar samt vilka ämnesområden den forskande och undervisande personalen verkar inom. Det handlar också om hur könssegregeringen på arbetsmarknaden ser ut för yrken som kräver högskoleutbildning.
- **Snedrekrytering.** Snedrekrytering efter kön i högskolan handlar om kvinnors och mäns övergångar mellan olika stadier, och om det finns skillnader mellan könen föreligger snedrekrytering. I denna rapport har vi följt i vilken utsträckning kvinnor och män påbörjar högskolestudier efter gymnasieskolan, går vidare till forskarstudier efter examen på den avancerade nivån samt anställs på någon meriteringsanställning och som professor efter avlagd doktorsexamen. På arbetsmarknaden handlar det om i vilken utsträckning kvinnor och män har etablerat sig efter studier i högskolan.
- **Genomströmning.** Genomströmning är ett samlingsbegrepp för studieresultat och benägenhet att avlägga examen. Kvinnors och mäns genomströmning i högskolan berör alla utbildningsnivåer (grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå) och beskrivs i denna rapport med hjälp av måtten examensfrekvens, prestationsgrad och studietid.

Vi har också haft för avsikt att belysa utvecklingen inom dessa områden över tid. Det förekommer några olika tidsperioder i rapporten, men i första hand är det utvecklingen under de tio senaste åren som står i fokus, det vill säga från 2004/2005 till och med 2014/15.

Datamaterial och studiens upplägg

Kvantitativa data av olika slag utgör grunden för analyserna. Eftersom UKÄ är statistikansvarig myndighet inom högskolesektorn har vi tillgång till en mängd data om högskolan – ursprungligen hämtade från bland annat Universitets- och högskoleregistret. Specifikt för denna rapport har vi också beställt ytterligare registerdata om högskolan från Statistiska centralbyrån (SCB). De internationella uppgifterna är hämtade från två rapporter från OECD respektive Europeiska kommissionen.

Analyserna presenteras i fem empiriska kapitel. Därutöver ingår ett bakgrundskapitel som utgör en slags ram för de empiriska kapitlen – det behandlar bland annat de jämställdhetspolitiska målen, varför skillnader mellan kvinnor och män i högskolan är ett problem och vilka metodologiska överväganden som våra analyser kring jämställdhet bygger på. Eftersom rapporten är omfattande inleder vi dock med en mer extensiv sammanfattning där vi har organiserat resultaten utifrån analysområdena ovan (vertikal könsfördelning, horisontell könsfördelning, snedrekrytering och genomströmning).

Har högskolan blivit mer jämställd?

När Uppsala universitet grundades år 1477 som Sveriges första universitet var det enbart män som hade tillträde, och det skulle dröja ända till 1872 innan en kvinna började studera vid ett svenskt universitet.³ Även om antalet kvinnor så småningom ökade så fortsatte de under många år att utgöra en minoritet av såväl studenter som doktorander. Och att göra akademisk karriär inom universitetsvärlden var länge svårt, för att inte säga omöjligt – ända till en bit in på 1920-talet föreskrev till exempel grundlagen att kvinnor inte var behöriga att söka högre ämbeten inom staten.⁴

Men tiden har gått och saker har förändrats. I en rapport från Högskoleverket från 2008 om kvinnor och män i högskolan, vilken kan ses som en föregångare till denna rapport, konstaterades bland annat att kvinnorna var fler än männen i högskolans grundutbildning. Därtill var genomströmningen generellt sett bättre för kvinnor än för män i grundutbildningens yrkesexamensprogram. Ojämställdheten i högskolan hade således blivit mer till nackdel för män än för kvinnor. Det är dock endast delvis sant, för inom några andra områden var det fortfarande kvinnorna som var förfördelade – bland annat var kvinnorna underrepresenterade bland lektorer och professorer. Och de tydliga könsskillnaderna längs en horisontell dimension med innebörden att kvinnor och män i stor utsträckning studerade olika utbildningar, ämnen och kurser, kan nog sägas vara till nackdel för bägge könen.

Frågorna vi ställer oss i denna rapport är hur det ser ut med jämställdheten i högskolan idag och hur den har utvecklats under framför allt de tio senaste åren, det vill säga från mitten av 00-talet fram till mitten av 10-talet. Finns de tidigare registrerade könsskillnaderna kvar, och i sådana fall i vilken omfattning? Och i de fall som det var ungefär lika mellan könen, är det fortfarande lika? Som svar på dessa frågor har vi smält samman resultaten i de olika kapitlen utefter fyra olika teman – könsfördelning efter en vertikal respektive en horisontell dimension, snedrekrytering och genomströmning.

Könsfördelning – en vertikal dimension

Den vertikala dimensionen handlar om hur könsfördelningen ser ut på olika utbildningsnivåer i högskolan samt i olika anställningskategorier bland högskolans forskande och undervisande personal.

I grova drag är kvinnorna fler och ibland i majoritet på de lägre utbildningsnivåerna och anställningarna i högskolan medan männen är fler och ibland i majoritet högre upp i hierarkin. Vissa förändringar mot en mer jämställd högskola har dock skett under de senaste tio åren. Framför allt handlar det om att kvinnorna har blivit fler bland den forskande och undervisande

3. Det var då som Betty Pettersson skrevs in vid Uppsala universitet (se www.uu.se).

4. Markussón Winkvist (2003).

personalen vilket har lett till en jämn könsfördelning bland lektorer enligt jämställdhetskriteriet minst 40 procent av vardera könet. Också könsfördelningen bland professorerna har förbättrats men är fortfarande mycket ojämn.

Om vi ser till de tre utbildningsnivåerna i högskolan som bygger på varandra så minskar andelen kvinnor för varje nivå: år 2014/15 var könsfördelningen kvinnor/män bland nybörjare 61/39 på grundnivå, 55/45 på avancerad nivå respektive 47/53 på forskarnivå.⁵ Långa utbildningar som leder till examen på antingen den avancerade nivån eller forskarnivån har således en jämn könsfördelning. Sedan 2007/08 har könsfördelningen varit jämn bland nybörjarna på de långa programmen som leder till examen på den avancerade nivån även om andelen kvinnor har ökat något från 53 till 55 procent. Dominansen av kvinnor på korta och medellånga program på grundnivå har inte förändrats under perioden. Könsfördelningen på forskarnivå har varit oförändrat jämn enligt jämställdhetsintervallet 40–60, och här sträcker sig uppföljningen tillbaka till år 2000. Noterbart är dock att det nästan alltid börjar något fler män än kvinnor i forskarutbildningen.

Utvecklingen längs den vertikala dimensionen har sammanfattningsvis varit positiv i jämställdhetskänseende även om männen fortfarande är underrepresenterade på de utbildningar i högskolan som leder till examen på grundnivå och kvinnor är underrepresenterade bland professorerna.

Könsfördelning – en horisontell dimension

Kvinnor och män studerar i stor utsträckning skilda ämnen, det vill säga könsfördelningen varierar längs en horisontell dimension. Dessa könskillnader finns på såväl grundnivå, avancerad nivå som forskarnivå och som konsekvens forskar och undervisar kvinnor och män också i delvis olika ämnen. En annan konsekvens är att kvinnors och mäns olika inriktningar på högskolestudierna bidrar till den könssegregerade arbetsmarknaden i stort.

Mellan åren 2007/08 och 2014/15 har förändringarna sammantaget varit små när det gäller hur kvinnliga och manliga högskolenybörjare fördelar sig inom åtta olika ämnesområden (en grov indelning av ämnen). Könsfördelningen har blivit något ojämnare inom två ämnesområden, humaniora och teologi samt övrigt område, och något jämnare inom framför allt medicin och odontologi respektive konstnärligt område. Om vi ser till de yrkesexamensprogram som har många studenter så har könsfördelningen blivit något jämnare på de av män dominerade utbildningarna till civilingenjör och högskoleingenjör, men någon liknande könsutjämning har inte skett på de kvinnodominerade utbildningarna till lärare och sjuksköterska (jämförelserna avser läsåren 2004/05 och 2014/15 för yrkesexamensprogrammen).

Inom forskarutbildningen kan vi konstatera att könsfördelningarna inom de sex forskningsämnesområdena inte har förändrats nämnvärt. Det innebär att männen fortfarande är i majoritet inom de två områdena naturvetenskap och teknik medan kvinnorna är fler än männen inom två andra områden, nämligen medicin och hälsovetenskap respektive lantbruksvetenskap.

5. På forskarnivå är det doktorandnybörjare (inklusive utländska doktorander) år 2014 som avses. I uppgifterna om nybörjare på grundnivå och avancerad nivå är de inresande studenterna exkluderade.

Förändringarna har i jämställdhetshänseende varit mer positiva bland den forskande och undervisande personalen. Bland dem som har en anställning inom högskolan som normalt kräver en doktorsexamen (professor, lektor, anställning för meritering samt dem med doktorsexamen inom kategorin annan forskande och undervisande personal) har utvecklingen på tio år gått från en jämn könsfördelning år 2005 inom två av de sex forskningsämnesområdena till en jämn könsfördelning inom fyra ämnesområden år 2015. Inom naturvetenskap och teknik dominerar dock fortfarande männen. Sett till enskilda anställningskategorier har könsfördelningen i ett fall gått från att vara jämn till att kvinnor utgör en majoritet – det gäller lektorer i medicin och hälsovetenskap.

Den ojämna könsfördelningen längs en horisontell dimension i högskolan får även konsekvenser för arbetsmarknaden utanför akademien. Bland förvärvsarbetande 2012 i 35 utbildnings- och yrkesgrupper för högskoleutbildade var det 11 som hade en jämn könsfördelning inom jämställdhetsintervallet 40–60. Denna könssegregering på arbetsmarknaden förväntas kvarstå och en prognos visar att könsfördelningen sannolikt endast kommer att vara jämn i 6 av de 35 utbildningsgrupperna år 2035.⁶

Utvecklingen av könsfördelningen inom olika ämnesområden har sammanfattningsvis varit positiv för den forskande och undervisande personalen medan någon motsvarande utveckling inte går att se bland doktorander eller bland olika grupper av högskoleutbildade på arbetsmarknaden. På grundnivå och avancerad nivå är de positiva förändringarna begränsade, med undantag framför allt för att det har skett en könsutjämning på ingenjörsprogrammen där andelen kvinnor blivit större.

Snedrekrytering

Vi har följt upp i vilken utsträckning som kvinnor och män går vidare mellan olika utbildningsnivåer, anställningar i högskolan och etablerar sig på arbetsmarknaden. Om det finns könsskillnader i dessa övergångar föreligger en snedrekrytering.⁷ Resultaten är här blandade och beror på vilken övergång som avses.

Ett inledande steg handlar om övergången mellan gymnasieskola och högskola. Här har kvinnorna ett försteg visavi männen. Bland dem som slutförde gymnasieskolan läsåret 2011/12 hade 48 procent av kvinnorna och 37 procent av männen påbörjat högskolestudier inom tre år. Könsskillnaden i övergång var större på de yrkesförberedande än på de studieförberedande programmen. Ungefär så här har det sett ut under de tio senaste åren, och någon förbättring i jämställdhetshänseende har således inte skett.

Bland de kvinnor och män som hade avlagt examen på den avancerade nivån var det dock oftast männen som hade påbörjat forskarstudier. Någon förändring av detta mönster har inte registrerats för den studerade perioden

6. För information om osäkerheten i denna prognos, se kapitlet *Högskoleutbildning och arbetsmarknad*. Det är också värt att notera att vi inte har dragit någon slutsats om könssegregationen totalt sett förväntas öka eftersom vi då skulle behöva ta hänsyn också till utvecklingen för utbildningsgrupper med en ojämna könsfördelning samt till antalet förvärvsarbetande i de olika utbildningsgrupperna.

7. Snedrekryteringen kan påverka könsfördelningen bland högskolenyborjare, doktorander, lärarna etc. Men även andra faktorer kan påverka könsfördelningen. Exempelvis påverkas könsfördelningen bland professorer också av könsfördelningen bland dem som tidigare har avlagt en doktorsexamen.

(examinerade på den avancerade nivån mellan 2007/08 och 2011/12).

I betydande grad hänger dock denna könsskillnad samman med att kvinnor och män avlägger examen på olika utbildningar på den avancerade nivån.

Även när det gäller den akademiska karriären har männen ett försprång i förhållande till kvinnorna. Det tydligaste resultatet gäller övergången mellan doktorsexamen och anställning som professor senast 12 år därefter. I samtliga kullar av doktorer (1995–2002) var det en större andel män än kvinnor som hade anställts som professor. I den senaste examenskohorten var könsskillnaden som minst, men man behöver följa upp några ytterligare år för att kunna uttala sig om det har skett någon trend mot en minskad könsskillnad. Därtill finns det oroande tecken på att det har uppstått könsskillnader, till männens fördel, i övergången mellan doktorsexamen och anställning för meritering (forskarassistent eller biträdande lektor) under de allra senaste åren (doktorsklasserna 2007–2009).

Bland de studenter som istället tar steget ut på arbetsmarknaden utanför högskolan var skillnaden mellan könen ett år efter avslutade högskolestudier endast en procentenhet till männens fördel 2013. En jämförelse bakåt i tiden till och med 1996 visar att könsskillnaderna därmed har minskat när det gäller högskoleutbildade kvinnors och mäns etablering på arbetsmarknaden mellan åren 1996 och 2013.

Sammanfattningsvis har de övergångar som beskrivits varit relativt konstanta över tid. Det betyder att kvinnor både nu och tidigare har en större övergång än män vid inträdet till högskolan medan män ligger steget före när det gäller att påbörja forskarstudier och att anställas som professor. Som just beskrevs har dock kvinnors och mäns etablering på arbetsmarknaden efter avslutade högskolestudier blivit mer lika över tid.

Genomströmning

Genomströmning i högskolan handlar om studenters och doktoranders studieprestationer och benägenhet att slutföra studierna. Sammanfattningsvis finns det stora likheter mellan kvinnors och mäns genomströmning på forskarnivå medan kvinnor har bättre genomströmning än män på grundnivå och avancerad nivå.

Genomströmningen på grundnivå och avancerad nivå är högre för kvinnor än för män både med avseende på examensfrekvens (andelen som har avlagt examen efter en viss tid) och prestationsgrader (studieresultat i form av högskolepoäng). Ett undantag från detta mönster är att examensfrekvensen var densamma för kvinnor och män på masterprogrammen och något bättre för män än kvinnor på magisterprogrammen. De tydliga skillnader som ändå finns mellan kvinnors och mäns genomströmning på grundnivå och avancerad nivå har i stort sett inte förändrats under senare år. En viss könsutjämning har dock skett när det gäller prestationsgrader under de senaste tio åren (mellan 2004/05 och 2012/13). Men samtidigt, och fortfarande, är könsskillnaderna till kvinnors fördel än mer tydliga när det gäller prestationsgrader än när det gäller examensfrekvens.

Likheterna i kvinnors och mäns genomströmning på forskarnivå gäller såväl examensfrekvens som studietid för dem som har avlagt doktorsexamen. Detta mönster har i stort sett varit stabilt under den period vi har studerat.

Genomströmningens stabila mönster i högskolan under senare år innebär sammanfattningsvis att jämställdheten knappast har förbättrats på grundnivå och avancerad nivå utan att de stora könsskillnaderna, till kvinnornas fördel, kvarstår. På forskarnivå innebär denna stabilitet istället att genomströmningen har fortsatt att vara jämställd i och med att skillnaderna mellan kvinnor och män är små.

Hur står sig Sverige i ett internationellt perspektiv?

Så här långt kan vi konstatera att jämställdheten i den svenska högskolan har förbättrats i vissa avseenden – men samtidigt kvarstår flera brister. Men hur jämställd är den svenska högskolan i ett internationellt perspektiv?

Svaret är att jämställdhetssituationen i den svenska högskolan har stora likheter med den i andra länder. I rapporten görs en internationell jämförelse som visar att de mönster som finns i den svenska högskolan inte alls är unika för Sverige. I de flesta OECD-länder är det, liksom i Sverige, vanligare att kvinnor har en eftergymnasial utbildning än att män har det. Detta mönster är dock ännu tydligare i Sverige än i de flesta andra OECD-länder. Sverige utmärker sig särskilt genom att kvinnorna dominerar starkt bland dem som har en utbildning ungefär motsvarande kandidatnivå. Bland personer med forskarutbildning är dock männen något fler än kvinnorna, och detta gäller i ungefär samma utsträckning i Sverige som i OECD i genomsnitt.

Ser vi till andelen kvinnor bland eftergymnasialt utbildade inom olika ämnesområden, har Sverige en högre andel kvinnor inom nästan alla områden, jämfört med ett OECD-genomsnitt. Det innebär att områden där kvinnorna sedan gammalt är fler, till exempel lärarutbildning, i Sverige är ännu mer kvinnodominerade än i de flesta andra OECD-länder, medan Sverige i mansdominerade områden som till exempel ingenjörsutbildningar har en högre andel kvinnor än OECD i genomsnitt.

Det är i Sverige liksom i de flesta EU-länder vanligare att män gör en akademisk karriär än att kvinnor gör det. Bland professorerna till exempel är männen i klar majoritet, och detta gäller i ungefär samma utsträckning i Sverige som i EU i genomsnitt. Över tid har dock andelen kvinnor ökat bland professorerna, både i Sverige och i de flesta andra EU-länder.

Man skulle kunna tänka sig att den höga andelen kvinnor på grundnivån i Sverige i jämförelse med andra länder även borde avspegla sig högre upp i den akademiska hierarkin, men detta stämmer inte helt. Ser vi till professorerna (där männen är i majoritet i alla EU:s medlemsländer) är andelen kvinnor i Sverige i nivå med genomsnittet: 24 procent år 2013.⁸ Här måste vi dock vara försiktiga med att dra slutsatser, eftersom jämförelsen för grundutbildningens del utgår från OECD:s 34 medlemsländer, medan den på professorsnivå avser EU:s 28 medlemsländer.

8. Notera dock att detta genomsnitt omfattar endast 24 av 28 medlemsländer i EU. Måttåret skiljer sig i några länder från 2013, men aldrig mer än högst två år.

Bakgrund

– politik, problem och analys

I detta kapitel sätter vi de empiriska kapitel som följer längre fram i rapporten i ett sammanhang. Inledningsvis beskriver vi utbildningspolitiken i förhållande till jämställdhetspolitiken. Därefter diskuterar vi på vilket sätt skillnader mellan kvinnor och män i högskolan är ett problem. Vi avrundar med en beskrivning av hur vi har analyserat jämställdheten i högskolan i denna rapport.

Jämställdhetspolitiken och utbildningspolitiken

Det övergripande målet för utbildningspolitiken är att "Sverige ska vara en framstående kunskaps- och forskningsnation som präglas av hög kvalitet".⁹ För den högre utbildningen är målet att utbildning och forskning vid universitet och högskolor ska hålla en internationellt sett hög kvalitet och bedrivas effektivt.¹⁰

För våra syften är det utbildningspolitiken i relation till jämställdhetspolitiken som är intressant, och speciellt det snävare politikområdet jämställdhet i högskolan. Under denna rubrik söker vi därför ge detta politikområde ett innehåll genom att peka på vilka jämställdhetsproblem i högskolan som olika regeringar har uppmärksammat och försökt åtgärda. Vi inleder med en beskrivning av de jämställdhetspolitiska mål som är av betydelse för den högre utbildningen.

De jämställdhetspolitiska målen

För nära tre decennier sedan, i juni 1988, antog riksdagen regeringens proposition *Jämställdhetspolitiken inför 90-talet*,¹¹ i vilken målet för jämställdheten formulerades som att kvinnor och män ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet. Propositionen innehöll också ett antal mer eller mindre preciserade mål för olika områden, bland annat utbildningsområdet. Några år senare, i propositionen *Jämställdhetspolitiken: Delad makt – delat ansvar* från 1994,¹² föreslog regeringen att jämställdhetsmålet från den tidigare propositionen skulle stå fast, och man omnämnde det som ett övergripande mål för jämställdhetspolitiken, vilket man även bröt ner till sex konkreta delmål.

Sedan dröjde det till 2006 innan riksdagen beslutade om nya mål inom jämställdhetspolitiken, denna gång i enlighet med förslagen i propositionen

9. Förslag till mål redovisades av regeringen i budgetpropositionen för 2012, och i december 2011 godkände riksdagen det föreslagna målet (prop. 2011/12:1, utg.omr. 16 avsnitt 2.3; bet. 2011/12: UbU1; rskr. 2011/12:98).

10. Varje verksamhetsområde inom utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning, erhöll mål i budgetpropositionen för 2013 (prop. 2012/13:1, utg.omr. 16 avsnitt 3.3). Se även budgetpropositionen för 2016 (prop. 2015/16:1, utg.omr. 16 avsnitt 2.3).

11. Prop. 1987/88:105.

12. Prop. 1993/94:147.

*Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken.*¹³ Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken formulerades nu som att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Detta mål finns i sin tur nedbrutet i fyra delmål vilka anger inriktningen för regeringens politik.¹⁴ Kvinnors och mäns möjligheter till och villkor i högre utbildning ryms inom ramen för delmålet *ekonomisk jämställdhet*, som innebär att kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.¹⁵ Regeringens motivering till detta delmål, och då specifikt målets utbildningsdel, var bland annat det könssegregerade utbildningssystemet och att män dominerade på de högre positionerna i högskolan.

Nytt delmål om utbildning?

Målen för jämställdhetspolitiken kan eventuellt komma att revideras med anledning av Jämställdhetsutredningens förslag på nya mål i betänkandet *Mål och myndighet, En effektiv styrning av jämställdhetspolitiken* (SOU 2015:86). I förslaget ryms ett övergripande mål och fem delmål där det övergripande målet är detsamma som det nuvarande (övergripande) målet för jämställdhetspolitiken, det vill säga att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.

Förslagen till delmål skiljer sig delvis från de tidigare. Bland annat beskrivs jämställd utbildning som ett nytt och eget delmål: "Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller livslångt lärande och personlig utveckling".¹⁶ Som främsta skäl till denna förändring anger utredningen att utbildningens egenvärde bör betonas, och det handlar således inte enbart om till exempel utbildning som ett medel för etablering på arbetsmarknaden. Utredningen önskar därtill tydliggöra utbildningens betydelse för uppfyllelse av alla övriga delmål och därmed även det övergripande målet. Man nämner också att utbildning är en mänsklig rättighet enligt FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.

Jämställdhetsproblem inom den högre utbildningen

Mål och delmål kring jämställdhet har således återkommit i delvis nya former sedan slutet av 1980-talet. Därutöver har olika regeringar ända sedan mitten av 1970-talet lyft vad man mer konkret har sett som jämställdhetsproblem inom den högre utbildningen. I stor utsträckning har det handlat om samma problemområden.

13. Prop. 2005/06:155.

14. I och med att riksdagen hösten 2008 antog budgetpropositionen för 2009 (prop. 2008/09:1) upphörde både det övergripande jämställdhetsmålet samt delmålen och ersattes av ett enda mål som är identiskt med det övergripande målet om att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Regeringen tar upp detta i sin skrivelse 2011/12:3 (sid. 9), men anger där också att delmålen kvarstår på det sättet att de huvudsakligen anger den inriktning som styr regeringens politik (se även regeringens webbplats www.regeringen.se). Regeringen arbetar således enligt dessa delmål även om de inte längre är bundna av riksdagen.

15. I formuleringen av detta delmål i den Jämställdhetspolitiska utredningen *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål* (SOU 2005:66), som låg till grund för regeringens förslag, fanns ordet utbildning inte med. I regeringens förslag till delmål motiverar man införandet av ordet utbildning i delmålet om ekonomisk jämställdhet med att "... det är viktigt att framhålla den ömsesidiga påverkan som finns mellan utbildning, arbetsmarknad och ekonomisk jämställdhet. Därför väljer regeringen att i sitt förslag till delmål även nämna utbildning." (prop. 2005/06:155, sid. 48).

16. SOU 2015:86, sid. 459.

I en proposition från 1995 som särskilt handlade om jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet¹⁷ uppmärksammade regeringen till exempel att det rådde en ojämn könsfördelning bland studenterna inom flera ämnesområden (särskilt inom teknik, vård och lärarutbildning) och att det var betydligt vanligare för män än för kvinnor att fortsätta till forskarutbildningen efter den grundläggande högskoleutbildningen. Manliga doktorander finansierade också i högre grad än kvinnliga sina doktorandstudier med hjälp av en doktorandtjänst (numera anställning som doktorand), vilken man såg som den mest förmånliga försörjningsformen. Man pekade också på att många kvinnor som hade doktorerat föll bort under den postdoktorala perioden och att andelen kvinnor minskade för varje steg i den akademiska hierarkin samt att utvecklingen mot en jämnare könsfördelning inom professorskåren gick utomordentligt långsamt.

År 2009, det vill säga nära 15 år senare, tillsatte regeringen en delegation för jämställdhet i högskolan (DJ) som fick i uppdrag att stödja insatser och föreslå åtgärder som främjade jämställdheten i högskolan.¹⁸ De problemställningar som regeringen enligt direktivet önskade att delegationen särskilt skulle uppmärksamma i sitt arbete känns i stora delar igen – dessa berörde nämligen bland annat könsbundna utbildningsval till högskolan samt kvinnors och mäns skilda möjligheter till forskarkarriär. Därtill uppmärksammade regeringen också skillnader mellan kvinnor och män med avseende på studietakt, avhopp och benägenhet att avlägga examen, det vill säga frågor om genomströmning.

Åtgärder för en mer jämställd högskola

Regeringen har över tid genomfört ett antal åtgärder för att öka jämställdheten i högre utbildning. Med anledning av nämnda proposition från 1995 om jämställdhet inom utbildningsområden¹⁹ lade regeringen till exempel fram ett antal förslag där det som rönt mest uppmärksamhet handlade om en engångssatsning om att inrätta nya professorer i syfte att åstadkomma en jämnare könsfördelning bland professorerna – de så kallade Tham-professorerna.²⁰ Det var också i denna proposition som regeringen lade fram förslaget om rekryteringsmål för könsfördelningen vid rekryteringen av professorer,²¹ vilka sedan den inledande målperioden har upprepats flera gånger.

Det finns också exempel på flera andra statliga initiativ inom politikområdet jämställdhet i högskolan. Från och med 1994 har dock jämställdhetsintegrering varit den huvudsakliga strategi som används för att uppnå

17. Prop. 1994/95:164.

18. Dir. 2009:7. Se delegationens slutbetänkande *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien* (SOU 2011:1).

19. Prop. 1994/95:164.

20. Namnet kom sig av att Carl Tham var utbildningsminister vid denna tid. Under åren 1996–1998 utlystes 31 professorer avsedda för underrepresenterat kön och 30 av dessa tillsattes, samtliga av kvinnor (se Bondestam, 2003, sid. 117–118).

21. De första rekryteringsmålen avsåg treårsperioden 1997–1999. För mer information om rekryteringsmålen se till exempel Högskoleverket (2012) Rapport 2012:13.

regeringens jämställdhetspolitiska mål,²² och den gäller även inom utbildningssektorn och ska bland annat tillämpas i lärosätenas verksamhet. I budgetpropositionen för 2016 avsatte regeringen också medel i syfte att stärka ett jämställdhetsintegrerat arbetssätt vid universitet och högskolor,²³ och Nationella sekretariatet för genusforskning har fått i uppdrag att fungera som stödfunktion för lärosätena i detta arbete under perioden 2016–2019.²⁴

Det förekommer också en hel del riktade insatser vid lärosätena i jämställdhetsfrämjande syfte.²⁵ Men även om lärosätena är centrala i förändringsarbetet kan vi liksom DJ konstatera att vissa könsskillnader inom högskolan inte är lärosätenas ansvar i första hand. ”Det säger sig självt att högskolan har begränsade möjligheter att påverka de könsbundna utbildningsvalen. Det handlar här ofta om att förändra strukturer som grundläggs långt tidigare i individens liv, under uppväxten och i grund- och gymnasieskola.”²⁶

En aktuell insats är att regeringen under våren 2015 kallade samman en nationell expertgrupp för ökad jämställdhet i högskolan. Denna ska arbeta till och med utgången av 2016 och har även i uppdrag att komma med idéer och förslag till den forskningspolitiska propositionen som beräknas presenteras hösten 2016. Därutöver förväntas regeringen sätta nya mål för könsfördelningen bland nyrekryterade professorer under perioden 2017 till 2019. I ett uttalande från Helene Hellmark Knutsson, minister för högre utbildning och forskning, avser regeringen att sätta betydligt högre rekryteringsmål per lärosäte för andelen nya professorer som är kvinnor under den kommande perioden jämfört med den nuvarande. Därtill sätter regeringen som en nationell målbild att lika många kvinnor som män ska rekryteras som professorer år 2030.²⁷

Varför är könsskillnader ett problem i högskolan?

Som redan nämnts är könsbundna studieval till högskolan, könsskillnader i genomströmning samt kvinnors och mäns skilda möjligheter till forskarkarriär exempel på jämställdhetsproblem i högskolan som fler än en regering har lyft i olika sammanhang.

Men varför ses dessa skillnader mellan kvinnor och män som problem? Ett skäl är att de utgör ett hinder för att uppnå det jämställdhetspolitiska målet om att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Men jämställdhet handlar inte enbart om politiska mål; på

22. Se prop. 1993/94:147. Jämställdhetsintegrering innebär i korthet att beslut inom alla politikområden ska präglas av ett jämställdhetsperspektiv och är en strategi som har vuxit fram för att undvika att jämställdhetsfrågorna hamnar i skymundan eller sidosordnas andra politiska frågor och verksamheter. Det betyder också att jämställdhetsperspektivet ska integreras i det dagliga arbetet där normer skapas, beslut fattas och resurser fördelas. Se även 1 kap. 5 § högskolelagen (1992:1434) där det fastställs att högskolorna i sin verksamhet alltid ska iaktta och främja jämställdhet mellan kvinnor och män.

23. Prop. 2015/16:1, utgiftsområde 16, sid. 202–203.

24. Sekretariatet är placerat vid Göteborgs universitet och genomför bland annat uppdrag från regeringen.

25. Se till exempel rapport av Heikkilä och Häyrén Weinstål (2009) som har kartlagt och analyserat jämställdhetsinsatser vid svenska lärosäten under perioden 2000 till och med 2009 samt UHRs uppföljning och analys av 37 jämställdhetsprojekt som fått medel från DJ (UHR, 2014).

26. SOU 2011:1, sid. 187.

27. Dagens Arena Opinion, 20 maj 2016.

ett mer analytiskt än politiskt plan, vad är problemet med exempelvis de nämnda könsskillnaderna? Och för vem är de ett problem? Vi avgränsar problemdiskussionen här till ett par områden, nämligen könsuppdelade utbildningar efter en horisontell dimension och könsskillnader i forskarkarriär.

Vårt syfte är inte att ge en uttömmande beskrivning av alla problem som kan vara kopplade till dessa områden. Dock menar vi att det är fruktbart att då och då återkomma till vilka problem som kan hänga ihop med ojämställdhet i högskolan och varför det därmed är viktigt att synliggöra eventuella skillnader mellan könen.

Den horisontella dimensionen – könsuppdelningen av utbildningar

Ett ständigt närvarande jämställdhetsproblem i högskolan rör den horisontella könsuppdelningen mellan utbildningar, det vill säga att kvinnor och män tenderar att läsa olika typer av utbildningar och ämnen. Delegationen för jämställdhet i högskolan (DJ) har beskrivit varför dessa, som man benämner könsbundna studieval, är ett problem: "De könsbundna valen av utbildning är ett problem på många olika nivåer. För individen genom att denna går miste om möjligheter till utveckling och självförverkligande, för högskolan som utbildningsanordnare och forskningsinstitution, som går miste om begåvade studenter och potentiella forskare, och för arbetsgivarna som i slutändan inte får möjlighet att, totalt sett, rekrytera dem med bäst förutsättningar och fallenhet för ett visst jobb. På ett övergripande samhällsligt plan innebär de könsbundna utbildningsvalen ett slöseri med mänskliga resurser och i förlängningen ett hot mot tillväxt och utveckling."

Med detta citat som utgångspunkt kan vi bland annat konstatera att ett av problemen handlar om *rättvisa* för individen i och med att denne går miste om utveckling och självförverkligande. Ett annat problem handlar om *kvalitet*, såväl i högskolan som på arbetsmarknaden, i och med att DJ nämner att högskolan och sedermera arbetsgivaren går miste om de bäst lämpade på grund av de könsbundna valen. I flera sammanhang har också könstraditionella studieval i högskolan setts som en av orsakerna till den könssegregerade arbetsmarknaden.²⁸ Och när det gäller den könssegregerade arbetsmarknaden handlar det kanske inte enbart om kvalitet (till exempel att nyttja de bäst lämpade för ett yrke) utan också om att det kan vara viktigt med en jämställd *representation* i olika yrken för att exempelvis elever ska kunna möta lärare av båda könen och patienter inte ska vara hänvisade till enbart ett kön bland läkare och vårdpersonal.

Bland annat regeringen har också diskuterat normers betydelse för de könsbundna studievalen.²⁹ Även om det kanske mer handlar om att könsnormer påverkar kvinnors och mäns utbildningsval, det vill säga det är en del av förklaringen till den rådande ordningen, så finns det en underton av att detta är ett problem i sig. Problemet är att kvinnor och män inte är *fria* i sina

28. Se till exempel regeringens skrivelse 2008/09:198.

29. I en debattartikel i Dagens arena (juni 2015) skriver Helene Hellmark Knutsson, minister för högre utbildning och forskning och Lena Hallengren, ordförande i riksdagens utbildningsutskott följande: "Det finns i dag tydliga könsnormer inbäddade i bilden av olika yrken. Detsamma gäller bilden av forskare, som ofta är den av en äldre man i vit rock. Dessa skeva bilder riskerar att påverka ungas utbildningsval redan i tidig ålder. Vi behöver därför se till att kvinnor och män kan göra fria studieval, som inte styrs av normer. Det behöver här ske ett aktivt arbete från lärosätenas sida för att få kvinnor och män att välja friare. Samhällets behov av att tillvarata den bästa kompetensen motverkas när könsbundna föreställningar styr studieval och utbildning."

utbildningsval utan att dessa val påverkas av könsnormer och könsstereotypa föreställningar om både utbildning och arbete. Konsekvensen blir dock som nämndes ovan att den enskilda individen går miste om den utbildning som kanske är mest lämpad för honom eller henne samtidigt som arbetsmarknaden också går miste om de bäst lämpade individerna.

Från arbetsgivarens sida är det därtill ett *effektivitetsproblem* om det utbildas för få studenter inom ett yrke eller ämnesområde som ett resultat av de könsbundna utbildningsvalen. Rekryteringsbehovet på arbetsmarknaden överstiger det beräknade antalet examinerade inom flera utbildningar, och bland annat gäller det för några lärarutbildningar (yrkeslärare, fritidspedagoger, förskollärare och grundlärare).³⁰ I nämnda utbildningar är kvinnorna fler än männen, vilket betyder att om det vore en bättre könsbalans på dessa utbildningar genom att fler män sökte sig till dem (det vill säga utan att kvinnorna blev färre) så skulle man också förbättra balansen mellan utbud och efterfrågan av examinerade lärare.

Könsskillnader i forskarkarriär – ett exempel på snedrekrytering

Varför könsskillnader i forskarkarriär är ett problem har diskuterats bland annat i en rapport från Höskoleverket som studerade snedrekrytering utifrån kön i övergången till såväl forskarutbildning, anställning som forskarassistent/biträdande lektor och professor.³¹ I den rapporten är det således själva snedrekryteringen som analyseras, men resultatet av en sådan snedrekrytering bidrar naturligtvis till den vertikala könsuppdelningen i högskolan och till hur könssammansättningen ser ut bland exempelvis professorer. Det innebär att den diskussion som förs i rapporten kring vilka problemen är med snedrekrytering efter kön också berör problem som är knutna till en vertikal könsuppdelning.

Som motiv för en jämställd forskarkarriär lyfte Höskoleverket fram rättvisa och kvalitet. Utifrån individens perspektiv menade man att *rättvisa* handlar om att förmåga och meriter men inte kön ska vara avgörande för att nå höga akademiska positioner. Man drar slutsatsen att en forskarkarriär kan ses som något eftersträvt, och att det därför är en individuell orättvisa om personer hindras från att avlägga doktorsexamen och göra forskarkarriär på grund av sitt kön.

Angående *hög kvalitet* inom såväl högre utbildning som forskning var det mer lärosätets än individens intresse som stod i fokus. En kvalitetsaspekt som nämndes av Höskoleverket var att lärosätena behöver se till att både kvinnor och män som är *begåvade* för undervisning och forskning ges möjlighet att stanna kvar i akademien. Därtill kan kvinnor och män ha gjort skilda *erfarenheter* och leva under delvis skilda livsvillkor som behöver tas tillvara – dessa kan komma till uttryck i skilda perspektiv, kompetenser och intressen. Till resonemanget om hög kvalitet i högskolan skulle man kunna tillägga att denna i en förlängning kan komma hela samhället till del. Bättre forskning och bättre utbildning för studenterna som sedan kan omsättas i arbetslivets praktik kan påverka landets ekonomi, kultur och välfärd i positiv

30. UKÄ (2015) Rapport 2015:8, sid. 89.

31. Höskoleverket (2006) Rapport 2006:2.

riktning. Frågan om kvalitet gränsar således till *effektivitet*, det vill säga att man tar tillvara människors resurser på bästa sätt i syfte att uppnå välfärd etc.

I regeringens proposition *Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet*³² nämndes *demokrati* som ett problem i detta sammanhang. Regeringen konstaterade att den högre utbildningen och forskningen vid denna tid nästan uteslutande leddes av män – det gällde professorer, dekaner, prodekaner, prefekter, rektorer och förvaltningschefer. Detta i sin tur innebar att kvinnorna inte var representerade där beslut i högskolan fattades som var av betydelse för såväl forskningens som utbildningens omfattning och innehåll, och i vidare bemärkelse saknades därför kvinnor där beslut fattades som påverkade samhällets utveckling i stort. Demokrati- och representativitetsaspekten är nära knuten till frågan om *makt*, som är framträdande i det jämställdhetspolitiska målet om att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.

Slutligen, om övergången till forskarutbildning och forskarkarriär skiljer sig mellan kvinnor och män så finns det kanske skäl att fråga sig om lärosätena utifrån en *rättslig synvinkel* verkligen uppfyller högskolelagens bestämmelse om att jämställdhet mellan kvinnor och män alltid ska iakttas och främjas i högskolornas verksamhet (1 kap. 5 § högskolelagen).

Hur analyserar vi jämställdhet i denna rapport?

Jämställdhet handlar om förhållandet mellan kvinnor och män – deras rättigheter, möjligheter och villkor – och har avgränsats från det vidare jämlikhetsbegreppet. Men det är ändå ett mångfacetterat begrepp som kan tolkas och användas på olika sätt.³³ Själva begreppet jämställdhet är inte heller detsamma som de jämställdhetspolitiska målen men har förstås ett samband. I föreliggande rapport har jämställdheten förlagts till högskolan och våra analyser görs inom ramen för de problemställningar som flera gånger tidigare har formulerats av bland annat regeringen.³⁴ I huvudsak fokuserar vi på hur könsfördelningen i högskolan ser ut längs en vertikal respektive horisontell dimension, om kvinnors och mäns genomströmning i utbildningen skiljer sig åt samt om rekryteringen är sned utifrån kön i övergången mellan olika utbildningsnivåer och vid inträdet till olika anställningar i och utanför högskolan.

Kvantitativ kartläggning av jämställdhet

Denna rapport är ett bidrag till en kvantitativ kartläggning av jämställdheten i högskolan i det att vi presenterar siffror som jämför kvinnor och män ur olika aspekter. Inriktningen på rapporten hänger ihop med UKÅ:s roll som statistikansvarig myndighet inom högskolesektorn. Det betyder dock på intet sätt att vi anser att en sådan kartläggning räcker för att beskriva, förstå och förklara jämställdheten i akademien. Kvalitativa kartläggningar kan till exem-

32. Prop. 1994/95:164.

33. SOU 2015:86.

34. Exempelvis tar regeringen i budgetpropositionen för 2016 (prop. 2015/16:1, utgiftsområde 16) upp flera problemområden kring jämställdhet i högskolan som man under en följd av år har uppmärksammat och sökt åtgärda. Det gäller bland annat den ojämna könsfördelningen inom flera utbildningar och den ojämna könsbalansen bland professorerna.

pel vara viktiga för att i djupare mening synliggöra de normer och värderingar som råder på ett lärosäte.³⁵ Vår ståndpunkt är att kvantitativa och kvalitativa studier och kartläggningar kan komplettera varandra istället för att utesluta varandra samt att gränsen dem emellan inte alltid är knivskarp.

Vi vill också tillägga att vår kvantitativa kartläggning är en *beskrivning* av kvinnors och mäns situation i högskolan – nu och över tid – och att vi således inte har genomfört några analyser av orsakssamband. Vi tillhandhåller inte heller någon kunskapsöversikt kring vad andra studier har kommit fram till när det gäller förklaringar till ojämställdhet i akademien. Ibland ger vi dock så kallade systemförklaringar (till exempel att könsskillnader i övergången mellan den avancerade nivån och forskarnivån kan hänga ihop med vilka ämnen som kvinnor och män studerar på den avancerade nivån).

När är det lika eller olika?

Vad är då måttstocken för att bedöma om kvinnor och män har samma villkor och möjligheter inom den högre utbildningen? Ett analysverktyg är det så kallade jämställdhetsintervallet 40–60 vilket kan tillämpas när det handlar om könsfördelningar, exempelvis andelen kvinnor och män på olika utbildningar eller inom olika lärarkategorier i högskolan. I denna rapport använder vi detta jämställdhetsintervall.

Förutom könsfördelningar så innehåller rapporten också könsvisa jämförelser ur olika aspekter. Jämförelsen av kvinnors och mäns genomströmning är ett exempel på det. De könsvisa jämförelserna baserar sig på samtliga individer i populationen och de eventuella skillnader som framträder är således också de faktiska.

Oavsett om könsvisa jämförelser baserar sig på totalundersökningar eller urvalsundersökningar återstår frågan om det är skillnad eller likhet som ska betonas. Förmodligen finns det en lockelse i att betona skillnader inom både forskning och utredningsverksamhet; det kan vara lättare att skriva om problem än att skriva om det som är bra, och det får kanske större uppmärksamhet både internt och externt samt öppnar upp för fortsatt utredningsverksamhet eller forskning. Men om inte resultat som visar på att det är mer lika än olika presenteras blir vår bild av jämställdheten i akademien snedvriden, och det är därför viktigt att även uppmärksamma likheter mellan könen.

Om en skillnad mellan könen bör tolkas i riktning mot likhet eller olikhet kan också hänga ihop med om flera resultat går i samma riktning, det vill säga om det framträder något mönster. Anta exempelvis att kvinnors examensfrekvens är större än mäns på nästan alla utbildningar i högskolan, men att det rör sig om små skillnader. Det faktum att skillnaderna, till kvinnornas fördel, är systematiska indikerar i detta fall att det finns en könsskillnad värd att uppmärksamma.

Lika dåligt (och jämställt) eller olika bra (och ojämställt)?

Är då likhet mellan könen vad gäller villkor och möjligheter i akademien alltid bättre än att det är olika mellan könen? I grunden är naturligtvis likhet i villkor och möjlighet positivt, och i den bästa av världar råder såväl lika förhållanden mellan könen som goda förhållanden för dem båda. Men om likheten

35. UHR (2014).

exempelvis har uppnåtts för att det har blivit sämre för det ena könet (eller kanske till och med sämre för båda, men mer för det som tidigare hade bäst villkor), vad ska man då göra för tolkning? I denna rapport har dock denna analysproblematik knappast alls aktualiserats, men vi vill ändå nämna den.³⁶

Två kön eller fler?

I denna studie undersöker vi genomgående skillnader och likheter mellan kvinnor och män. Vi är medvetna om att, som man skriver i Jämställdhetsutredningen, denna binära uppdelning har kommit att ifrågasättas.³⁷ I enkäter och intervjuer finns det möjlighet att exempelvis fråga respondenterna om de identifierar sig som kvinna, man eller om de inte vill identifiera sig enligt dessa två kategorier (intergender). Identifikationen behöver inte stämma överens med det biologiska eller juridiska könet. Den statistik vi använder baserar sig dock framför allt på olika register hos SCB och även i viss utsträckning internationella källor, och här ingår endast de två könskategorierna kvinna och man.³⁸

Intersektionalitet

Som tidigare har nämnts är jämställdhet en speciell form av jämlikhet i och med att den utgår från just kategorierna kvinna och man. Det finns dock andra grunder för jämlikhet och ojämlikhet. En klassisk sådan är social klass. Andra skillnader mellan grupper kan handla om exempelvis etnisk tillhörighet och funktionalitet. En och samma person kan ha olika positioner i dessa olika grupper. I högskolan finns det till exempel både studenter som är kvinnor vilkas föräldrar har ett arbetarklassyrke och kvinnor vilkas föräldrar är högre tjänstemän. Kvinnor och män är således inte "bara" kvinnor och män. I en intersektionell analys tar man hänsyn till detta, det vill säga att kvinnor och män också ingår i andra typer av maktordningar eller positioner och att de är "...inbäddade i såväl en klasstruktur som ett genussystem och i etniska relationer".³⁹

Denna rapport har ett brett upplägg och berör såväl studenter, doktorander, personal och arbetsmarknad. I stort sett har dock intersektionella analyser inte rymts inom ramen för arbetet även om vi ibland har tagit hänsyn till ålder och om studenterna/doktoranderna är inresande/utländska.

36. I kapitlet om den forskande och undervisande personalen framkommer det att det var vanligare att anställas som forskarassistent bland doktorsexaminerade i mitten på 1990-talet när det fanns en skillnad mellan könen i övergång (till kvinnornas fördel) än vad det var under flera år därefter när det var mer lika mellan könen. För de allra senaste doktorskohorterna som vi följt upp i kapitlet gäller dock den sämsta av alla världar, nämligen att skillnaderna mellan könen har ökat samtidigt som möjligheten att anställas som forskarassistent eller biträdande lektor har minskat för dem båda.

37. SOU 2015:86.

38. Angående studenter i högskolan hämtar SCB uppgift om kön för dem som är folkbokförda från folkbokföringsregistret, vilket innehåller uppgift om juridiskt kön. I Sverige tilldelas alla barn som föds ett av de två juridiska könen kvinna och man, vilket baseras på det biologiska könet. I de fall som personen saknar ett fullständigt personnummer är det lärosätet som levererar uppgift om köns-tillhörighet. Studenten har då inflytande över uppgiften, och det angivna könet behöver inte nödvändigtvis motsvara det juridiska könet.

39. Ahrne (2010).

Individen är inte detsamma som gruppen

När man jämför kvinnor och män handlar det om gruppskillnader (eller likheter), det vill säga skillnader och likheter *mellan* könen. I en intersektionell analys sker jämförelsen mellan könen med större precision, och möjliggör även jämförelser *inom* ett kön. Men även i en intersektionell analys där man exempelvis kombinerar kön med ålder, är det fortfarande grupper som jämförs även om de är mer specificerade (exempelvis unga kvinnor, unga män, äldre kvinnor och äldre män).

Kanske är det speciellt viktigt att ha detta i åtanke om det handlar om fördelar i villkor eller möjligheter i högskolan, såsom exempelvis möjligheten till en forskarkarriär. Till exempel har det tidigare visat sig att en större andel av män som doktorerar före 35 års ålder jämfört med kvinnor som doktorerar före 35 års ålder blir professorer, och att en av flera förklaringar hänger ihop med att kvinnor upplever att de får mindre stöd från sina institutioner samt även sämre tillgång till nätverk och resurser.⁴⁰ Men naturligtvis kan det se annorlunda ut för den enskilda kvinnan och mannen på det sättet att det är en enskild kvinna som har god tillgång till nätverk och resurser och gör forskarkarriär medan en enskild man befinner sig i en mindre fördelaktig sits. Det finns sålunda inget absolut samband mellan att vara man och att göra forskarkarriär, utan det handlar om att sannolikheten är, eller åtminstone har varit, större. Det kan tyckas som en självklar poäng, men vi tror ändå att det kan vara viktigt att ibland påminna sig om den.

40. Högskoleverket (2011) Rapport 2011:6.

Utbildning på grundnivå och avancerad nivå

Utbildning på grundnivå och avancerad är en omfattande verksamhet med totalt 343 000 studenter hösten 2015. Det är också en verksamhet som berör en stor del av befolkningen – som exempel kan nämnas att ungefär en fjärdedel av alla 20–24-åringar studerade i högskolan hösten 2015.

I detta kapitel belyser vi könsmonster och könsuppdelning i utbildning på grundnivå och avancerad nivå. Högskoleverkets tidigare rapport om kvinnor och män i högskolan från 2008 visade bland annat att det var en större andel kvinnor än män som började studera, att fler kvinnor än män tog examen i högskolan, att könsfördelningen var ojämn på de flesta utbildningar och att kvinnor hade högre genomströmning än män.⁴¹

Gäller dessa resultat fortfarande eller har situationen förändrats under de snart tio år som har förflutit sedan den förra rapporten publicerades? För att svara på den frågan beskrivs flera olika aspekter i kapitlet: Hur stor andel kvinnor och män som börjar studera i högskolan, hur könsfördelningen ser ut bland studenterna, hur kvinnor och män fördelar sig på olika utbildningar, hur hög genomströmningen är bland kvinnor och män och hur stor andel av kvinnorna och männen i befolkningen som har avlagt en examen i högskolan.

Sammanfattning

I kapitlet framträder ett tydligt mönster som inte har förändrats nämnvärt de senaste tio åren: Kvinnor påbörjar i högre grad än män en högskoleutbildning och har dessutom högre genomströmning – därmed är det också en större andel kvinnor än män i befolkningen som har avlagt en examen i högskolan. Därtill är högskolan starkt könsuppdelad i den meningen att kvinnor och män i stor utsträckning studerar på olika utbildningar. Lite mer utförligt kan resultaten sammanfattas på följande sätt.

- I varje årskull är det sedan länge en större andel kvinnor än män som börjar studera – och denna skillnad har varit förhållandevis stabil om vi jämför årskullarna från mitten av 1980-talet med dem från mitten av 1990-talet. Övergången från gymnasieskolan till högskolan är också högre för kvinnor än för män och störst är skillnaden på gymnasieskolans yrkesförberedande program. Även detta mönster har varit ganska oförändrat över tid.
- Kvinnor har varit i majoritet bland studenterna i högskolan sedan slutet av 1970-talet. Läsåret 2014/15 var 57 procent av högskolenybörjarna kvinnor medan 43 procent var män och ungefär så har det sett ut de senaste tio läsåren. Könsfördelningen är mer ojämn om de inresande studenterna räknas bort och om vi inkluderar samtliga studenter och inte enbart högskolenybörjarna – räknat på det sättet har könsfördelningen legat strax utanför jämställdhetsintervallet 40–60 procent de senaste tio läsåren.

41. Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20.

- Könsfördelningen är ojämn inom de flesta ämnesområden och följer ett traditionellt mönster. Kvinnorna är i majoritet (med mer än 60 procent av högskolenybörjarna) inom juridik och samhällsvetenskap, humaniora och teologi, medicin och odontologi samt vård och omsorg medan män är i majoritet inom teknik respektive naturvetenskap. Sedan 2007/08 har könsfördelningen blivit mindre ojämn inom medicin och odontologi samt konstnärligt område, men inom humaniora och teologi har utvecklingen gått åt motsatt håll – där har könsfördelningen övergått från att vara jämn (inom intervallet 40–60 procent) till att bli ojämn.
- Nästan alla yrkesexamensprogram har en sned könsfördelning och så såg det ut även för tio år sedan. Vissa förändringar har dock skett sedan dess. Om vi ser till de största yrkesexamensprogrammen har könsfördelningen blivit mindre ojämn på de manligt dominerade utbildningarna till civilingenjör och högskoleingenjör men däremot inte på de kvinnligt dominerade utbildningarna till sjuksköterska och lärare.⁴²
- Det är en lite större andel kvinnor än män som studerar på fristående kurser, distans och deltid och som återkommer till högskolan efter en tids uppehåll – det livslånga lärandet är därmed vanligare bland kvinnor än bland män. Detta mönster har varit ganska stabilt de senaste tio åren.
- En större andel av männen än av kvinnorna studerar på långa utbildningar (som leder till examen på avancerad nivå) än på korta och medellånga utbildningar (som leder till examen på grundnivå). Det innebär att könsfördelningen är jämn på långa utbildningar men ojämn på korta och medellånga utbildningar. Andelen kvinnor har dock ökat på långa utbildningar de senaste tio läsåren.
- Kvinnor har högre genomströmning än män – examensfrekvensen är högre för kvinnor på nästan alla yrkesexamensprogram (och på två av fyra generella program) och så har det sett ut under lång tid. Kvinnor har också högre prestationsgrad än män och det gäller på såväl fristående kurser som på yrkesexamensprogram, generella program och konstnärliga program. De senaste tio åren har könsskillnaden i prestationsgrad minskat något men det senaste året var skillnaden ändå 5 procentenheter.
- Utbildningsnivån är högre bland kvinnor än bland män. Det är en större andel kvinnor än män i befolkningen som har avlagt en minst treårig examen i högskolan och så har det förhållit sig från och med de årskullar som föddes i mitten av 1950-talet. Könsskillnaden har därefter ökat över tid, även i de tio senaste årskullarna som kan följas upp.

Andel kvinnor och män som börjar studera

Kvinnor har varit i majoritet bland studenterna i högskolan ända sedan 1977 års högskolereform, då flera kvinnodominerade utbildningar införlivades i högskolan. Innan dess var männen fler än kvinnorna. Könsfördelningen bland studenterna kommer att beskrivas närmare i nästa avsnitt men vi inleder kapitlet med att ta ett steg tillbaka i händelsekedjan och undersöka hur övergången till högskolan ser ut bland kvinnor och män. Hur stor är

42. Här avses en sammanslagning av samtliga lärarutbildningar som har funnits under de senaste tio åren.

könsskillnaden i påbörjad högskoleutbildning i olika årskullar och vid olika åldrar – och har det skett någon förändring över tid? Och hur ser övergången från gymnasieskolan till högskolan ut för kvinnor och män?

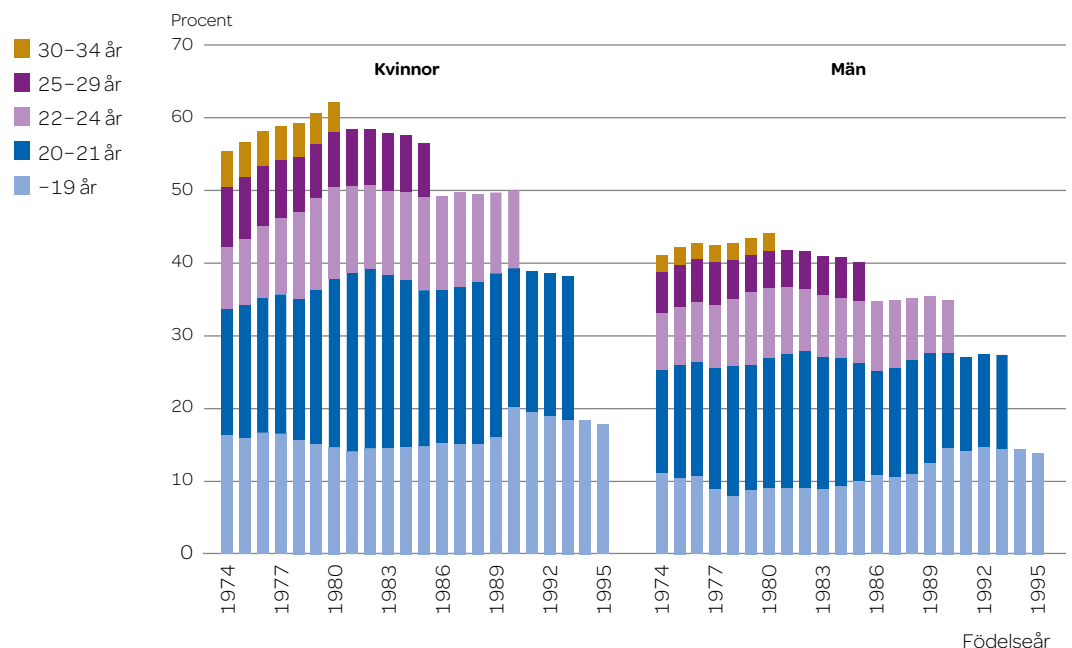
Fler kvinnor än män i varje årskull påbörjar en högskoleutbildning

Låt oss börja med frågan om hur stor andel av kvinnorna och männen i olika årskullar som börjar studera vid högskolan och om könsskillnaden har förändrats över tid. Här studerar vi alla som är födda ett visst år, oavsett om de har slutfört gymnasieskolan och har grundläggande behörighet för högskolestudier eller inte. Därmed får vi en bild av hur stor könsskillnaden i påbörjad högskoleutbildning är totalt sett.

Nedan följer vi upp hur stor andel av de årskullar som föddes från 1974 och framåt som har påbörjat en högskoleutbildning vid 19, 21, 24, 29 respektive 34 års ålder, uppdelat på kvinnor och män.⁴³ Uppföljningen sträcker sig till och med läsåret 2014/15. Det innebär till exempel att den senaste årskullen som kan följas upp vid 19 års ålder är född 1995 medan den senaste årskullen som kan följas upp vid 34 års ålder är född 1980. I dessa årskullar hade 16 procent börjat studera vid 19 års ålder medan 53 procent hade börjat studera vid 34 års ålder.

När det gäller andelen kvinnor och män som börjar studera i högskolan är mönstret i figur 1 tydligt: I varje årskull sedan 1974 har det varit en större andel kvinnor än män som påbörjar en högskoleutbildning. I årskullen som föddes 1995 hade till exempel 18 procent av kvinnorna och 14 procent av männen börjat studera i högskolan när de var 19 år. I årskullen som föddes 1980 hade 62 procent av kvinnorna och 44 procent av männen börjat studera när de var 34 år.

Figur 1. Andel kvinnor och män födda 1974–1995 som har påbörjat en högskoleutbildning vid 19, 20–21, 22–24, 25–29 respektive 30–34 års ålder. Notera den kapade y-axeln.

43. Uppgifterna avser påbörjad högskoleutbildning det läsår personerna fyller 19, 20, 21, 24, 29 respektive 34 år. Se UKÄ och SCB (2016) Statistiska meddelanden UF 20 SM 1601.

Könsskillnaden i påbörjad högskoleutbildning har varit relativt stabil om vi jämför de tio senaste årskullarna som kan följas upp, det vill säga de som föddes mellan 1985 och 1995. Skillnaden har ökat något om vi jämför påbörjad högskoleutbildning vid 21 och 24 års ålder och minskat lite om uppföljningen görs vid 19 års ålder, men överlag rör det sig om små förändringar (mindre än en procentenhet).

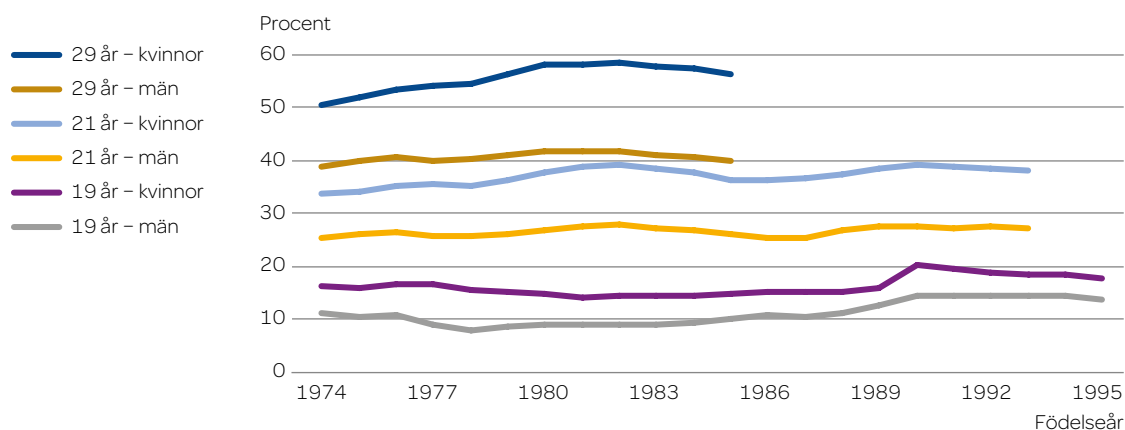
Om vi jämför längre tillbaka i tiden – med de årskullar som föddes i mitten av 1970-talet – har det dock skett större förändringar över tid. När det gäller påbörjad högskoleutbildning vid 21, 24, 29 respektive 34 års ålder har könsskillnaden ökat. I vissa fall har ökningen varit kraftig – det gäller till exempel påbörjad högskoleutbildning vid 24 års ålder där könsskillnaden har ökat från 9 procentenheter i årskullen som föddes 1974 till 15 procentenheter i årskullen som föddes 1990. Om vi ser till påbörjad högskoleutbildning vid 19 års ålder har skillnaden mellan kvinnor och män däremot minskat något jämfört med årskullarna i mitten av 1970-talet.

Könsskillnaden ökar med stigande ålder

Kvinnor och män börjar inte bara studera i olika hög grad – könsskillnaden ökar dessutom ju äldre personerna är vid uppföljningstidpunkten. Det beror på att det är fler kvinnor än män som börjar studera även i högre åldrar. Om vi jämför påbörjad högskoleutbildning vid 19, 21 och 29 års ålder för de årskullar som föddes från 1974 och framåt så framgår det att könsskillnaden genomgående är större vid 21 års ålder än vid 19 års ålder. Om uppföljningen görs vid 29 års ålder är skillnaden ännu större.

Om vi till exempel studerar de kvinnor och män som föddes 1985 (den senaste årskullen som kan följas upp vid 29 års ålder) ser vi att 15 procent av kvinnorna och 10 procent av männen hade börjat studera vid 19 års ålder, vilket innebär att skillnaden mellan könen var 5 procentenheter. Vid 21 års ålder hade 36 procent av kvinnorna och 26 procent av männen börjat studera – det vill säga en skillnad på 10 procentenheter. Om samma årskull följs upp vid 29 års ålder hade 56 procent av kvinnorna och 40 procent av männen påbörjat en högskoleutbildning, vilket motsvarar en könsskillnad på 16 procentenheter.

Figur 2. Andel av kvinnorna respektive männen födda 1974–1995 som har påbörjat en högskoleutbildning vid 19, 21 respektive 29 års ålder. Notera den kapade y-axeln.

Övergången från gymnasieskolan – lägre för män än för kvinnor

För att få börja studera i högskolan krävs att man har grundläggande behörighet för högskolestudier, vilket i första hand innebär slutbetyg från gymnasieskolan alternativt studier i kommunal vuxenutbildning (komvux) eller folkhögskola. De flesta som börjar studera har slutfört ett program i gymnasieskolan – läsåret 2014/15 hade 71 procent av högskolenybjörjarna enbart studerat i gymnasieskolan medan 14 procent hade studerat i både gymnasieskolan och komvux.⁴⁴

Eftersom flertalet som påbörjar högskolestudier kommer från gymnasieskolan är det intressant att se hur övergången från gymnasieskolan ser ut för kvinnor och män och om det finns skillnader i övergångsfrekvens mellan olika gymnasieprogram. De uppgifter vi redovisar avser den tidigare gymnasieskolan (Lpf 94). Anledningen till det är att de första elever som slutförde den nya gymnasieskolan (Gy 2011) gick ut först läsåret 2013/14 och det innebär att de bara kan följas upp ett år efter slutförd gymnasieutbildning. I den tidigare gymnasieskolan gav alla program utom det individuella programmet grundläggande behörighet, men på 13 av de nationella programmen ingick minst 15 veckors arbetsplatsförlagd utbildning och de kan därför betecknas som *yrkesförberedande*. På övriga nationella program (naturvetenskapsprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet, teknikprogrammet och estetiska programmet) samt International Baccalaureate ingick ingen sådan utbildning och de kan därför ses som *studieförberedande*.⁴⁵

STÖRST KÖNSSKILLNAD I ÖVERGÅNG FRÅN YRKESPROGRAMMEN

Lsåret 2011/12 slutförde 97 700 elever gymnasieskolan och av dem började 42 procent studera vid högskolan inom tre år. Övergången till högskolan var högre bland kvinnor än bland män – 48 respektive 37 procent.

Högst var övergången från de fem studieförberedande programmen (63 procent). På dessa program var skillnaden i övergångsfrekvens mellan kvinnor och män relativt liten – 65 procent av kvinnorna och 61 procent av männen som avslutade något av dessa program läsåret 2011/12 hade påbörjat högskolestudier inom tre år. Det fanns dock skillnader mellan de studieförberedande programmen. Könskillnaden var störst på samhällsvetenskapsprogrammet (12 procentenheter), följt av teknikprogrammet och estetiska programmet (med en skillnad på 7 respektive 4 procentenheter). På naturvetenskapsprogrammet och International Baccalaureate var övergångsfrekvensen däremot lika hög för båda könen.

Övergångsfrekvensen var betydligt lägre på de yrkesförberedande programmen – totalt hade 17 procent av de elever som slutförde något av dessa program läsåret 2011/12 börjat studera i högskolan inom tre år. Skillnaden i övergångsfrekvens mellan kvinnor och män var dessutom relativt stor, 10 procentenheter. Övergångsfrekvensen var högre för kvinnor än för män på samtliga yrkesförberedande program. Störst var könskillnaden på industriprogrammet och energiprogrammet. Även på barn- och fritidsprogrammet och naturbruksprogrammet var skillnaden relativt stor. På fordonsprogram-

44. Därutöver hade 6 procent enbart studerat i komvux och för resterande saknas uppgift om utbildningsbakgrund.

45. Se Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20.

met, handels- och administrationsprogrammet samt hotell- och restaurangprogrammet var övergångsfrekvensen däremot bara marginellt högre för kvinnor än för män.

STABILT MÖNSTER ÖVER TID

Det generella mönstret – att övergången från gymnasieskolan till högskolan är högre för kvinnor än för män och att skillnaden är större på yrkesförberedande än på studieförberedande program – har funnits länge. Om vi jämför tio år tillbaka i tiden ser vi att av de 73 400 personer som gick ut gymnasieskolan 2001/02 så hade 50 procent av kvinnorna och 39 procent av männen påbörjat en högskoleutbildning inom tre år (läsåret 2004/05). Könsskillnaden i övergångsfrekvens var även för tio år sedan mindre på de studieförberedande programmen än på de yrkesförberedande programmen. På de studieförberedande programmen hade 68 procent av kvinnorna och 66 procent av männen börjat studera i högskolan inom tre år. På de yrkesförberedande programmen var motsvarande andelar 23 respektive 10 procent.

Tabell 1. Övergångsfrekvens till högskolan till och med 2014/15 för elever som slutförde gymnasieskolan 2011/12, uppdelat på kvinnor och män och gymnasieprogram.

Program	Antal som slutförde gymnasiet 2011/12			Därav andel (%) som påbörjat högskolestudier t.o.m. 2014/15			
	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Skillnad
Samtliga	97 710	49 020	48 690	42	48	37	11
Studieförberedande program	51 200	27 990	23 210	63	65	61	4
Naturvetenskapsprogrammet	13 650	6 770	6 890	82	82	82	0
Samhällsvetenskapsprogrammet	26 350	16 210	10 140	57	62	50	12
International Baccalaureate	590	400	190	58	58	58	0
Estetiska programmet	5 080	3 460	1 630	43	44	40	4
Teknikprogrammet	5 530	1 160	4 370	64	69	62	7
Yrkesförberedande program	40 530	18 210	22 320	17	23	13	10
Barn- och fritidsprogrammet	2 660	2 030	630	27	31	17	14
Byggprogrammet	4 190	380	3 820	4	9	3	5
Elprogrammet	6 060	310	5 760	23	30	22	8
Energiprogrammet	1 170	40	1 130	6	24	5	19
Fordonsprogrammet	3 650	360	3 290	2	3	2	1
Handels- och adm. programmet	3 970	2 730	1 240	17	18	16	2
Hantverksprogrammet	3 190	2 920	280	14	14	8	6
Hotell- och restaurangprogrammet	2 840	1 750	1 090	8	9	7	2
Industriprogrammet	2 010	250	1 760	17	39	14	25
Livsmedelsprogrammet	450	340	110	11	12	7	5
Medieprogrammet	3 870	2 430	1 430	33	35	31	5
Naturbruksprogrammet	2 890	1 950	950	21	25	11	14
Omvårdnadsprogrammet	3 600	2 750	850	29	31	21	11
Övriga program	5 980	2 830	3 150	31	38	24	15

Kommentar: I "övriga program" ingår bland annat individuella program och Waldorf-gymnasiet. Uppgifterna om antal är avrundade till närmaste tiotal.

STÖRRE STUDIEINTRESSE BLAND KVINNOR

SCB genomför regelbundet en enkät om studieintresset bland avgångselever i gymnasieskolan och den senaste genomfördes hösten 2015.⁴⁶ I enkäten finns en fråga om man planerar att börja läsa på universitet eller högskola inom tre år. Hösten 2015 svarade 65 procent av kvinnorna och 55 procent av männen att de hade sådana planer.⁴⁷ Bland både kvinnor och män var det ungefär 15 procent som svarade att de inte vet om de ska läsa vidare medan övriga svarade att de inte har några sådana planer. Studieintresset har legat på ungefär samma nivå under de år som SCB har genomfört undersökningen och det har genomgående varit en större andel kvinnor än män som uppger att de planerar att läsa vidare.

När det gäller anledningen till att man planerar att studera i högskolan svarade den största andelen av gymnasieeleverna – cirka 30 procent – att det krävs en högskoleutbildning för det yrke de siktar på. Det var en större andel kvinnor än män som svarade på det sättet. Däremot var det en större andel män än kvinnor som svarade att de planerar att läsa vidare för att få en högre lön. Den vanligaste orsaken till att man *inte* planerade att börja studera i högskolan inom tre år var att man ville arbeta istället – 75 procent svarade på det sättet och andelen var ungefär lika stor bland kvinnor och män. Däremot var det vanligare att kvinnor svarade att de planerar att gå en annan utbildning (till exempel komvux, folkhögskola eller yrkesutbildning) eller att de ännu inte vet vad de vill göra med sina liv.

Könsfördelning bland studenterna

Så här långt har vi beskrivit hur stor andel kvinnor och män i olika årskullar och på olika gymnasieprogram som börjar studera i högskolan. Fokus riktas nu mot de som redan studerar i högskolan – hur könsfördelningen ser ut bland studenterna och hur den har förändrats över tid. Vi belyser också hur könsfördelningen skiljer sig åt bland svenska och inresande studenter, det vill säga utländska studenter som kommer till Sverige för att studera.⁴⁸

I avsnittet fokuserar vi på högskolenybörjarna, det vill säga nya studenter som inte tidigare har studerat i den svenska högskolan. Genom att följa utvecklingen av högskolenybörjarna får man en bra bild av hur inflödet till högskolan har förändrats över tid. Men för att komplettera bilden redovisar vi i vissa fall även uppgifter som avser samtliga studenter. Här ingår förutom högskolenybörjarna (som utgör ungefär en sjättedel av samtliga studenter) även alla de som studerar senare delar av en lång utbildning eller som har återkommit till högskolan efter en tids frånvaro.

46. SCB (2016) Temarapport 2016:2. Knappt 5 000 elever ingick i urvalet till den senaste enkätundersökningen och svarsfrekvensen var 46 procent.

47. Andelen som svarar att de planerar att studera vid högskolan överstiger vanligen den andel som faktiskt börjar studera. Av dem som gick i årskurs 3 i gymnasieskolan hösten 2011 hade 55 procent av dem som svarade att de planerade att börja studera inom tre år faktiskt påbörjat högskolestudier hösten 2015. Se SCB (2016) Temarapport 2016:2.

48. Här ingår både de som kommer till Sverige inom ramen för ett utbytesprogram och på egen hand (freemover-studenter).

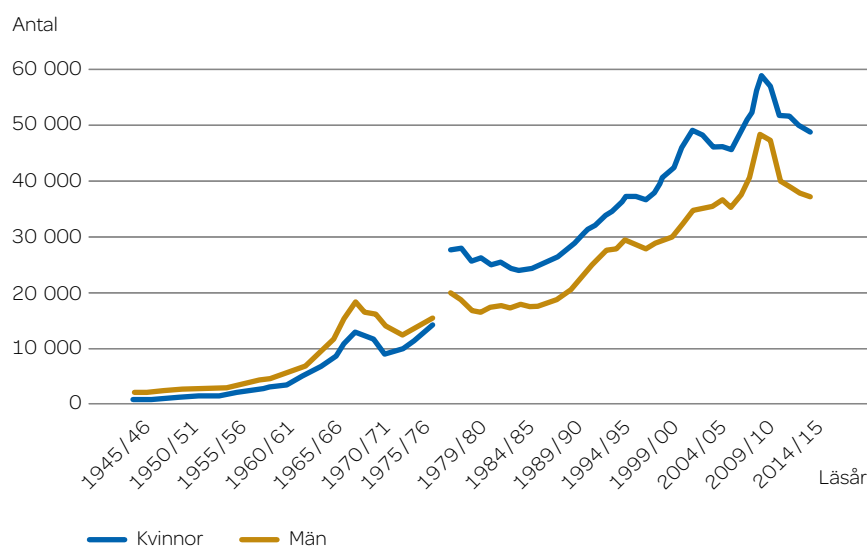
En majoritet kvinnor sedan 1977

Vi börjar med att ge en översiktlig bild av hur könsfördelningen bland högskolenybörjarna har förändrats under en längre tidsperiod – från 1945 och framåt.⁴⁹ Svensk högskoleutbildning har expanderat kraftigt under denna period och det innebär att antalet högskolenybörjare har ökat betydligt. Vid andra världskrigets slut fanns det knappt 3 000 högskolenybörjare – i slutet av 1960-talet hade antalet tiodubblats och uppgick till ungefär 30 000. I början av 1970-talet minskade antalet nya studenter under några år men i samband med 1977 års högskolereform ökade antalet återigen kraftigt. Därefter har ökningen fortsatt, inte minst under 1990-talet. Läsåret 2014/15 fanns det 86 000 nya studenter i högskolan.⁵⁰

Samtidigt som högskoleutbildningen har expanderat har andelen kvinnor som studerar i högskolan ökat kraftigt. Läsåret 1945/46 var 27 procent av högskolenybörjarna kvinnor. Under de följande decennierna ökade kvinnornas andel gradvis – till cirka 35 procent kvinnor i mitten av 1950-talet och drygt 40 procent i mitten av 1960-talet. Läsåret 1976/77 hade andelen kvinnor bland de nya studenterna i högskolan ökat till 48 procent.

Året därpå genomfördes 1977 års högskolereform då flera stora kvinnodominerade utbildningar – i första hand vård- och lärarutbildningar – blev en del av högskolan. Läsåret 1977/78 ökade därmed andelen kvinnor bland nybörjarna till 59 procent. Den senaste tioårsperioden har könsfördelningen varit något jämnare med 55–57 procent kvinnor och 43–45 procent män. De senaste tre läsåren har 57 procent varit kvinnor. Könsfördelningen ligger därmed inom jämställdhetsintervallet 40–60 procent, men samtidigt kan det konstateras att andelen kvinnor har överstigit andelen män under lång tid. Det gör att det är en skillnad värd att uppmärksamma.

Figur 3. Antal högskolenybörjare 1945/46–2014/15 uppdelat på kvinnor och män (både svenska och inresande).

49. Uppgifterna för perioden 1945/46–1976/77 är hämtade från SCB:s publikation *Utbildningsstatistisk Årsbok 1978*. Uppgifter om nybörjare före 1977 är ofullständiga och används här endast för att beskriva utvecklingen i stora drag.

50. Det har dock inte varit en stadig uppgång under hela perioden. Läsåret 2009/10 var antalet högskolenybörjare som högst (107 100) och därefter har antalet minskat fyra år i rad.

Könsfördelningen är snedare i studentpopulationen som helhet än den är bland högskolenybjörjarna, vilket bland annat beror på att det är fler kvinnor än män som återkommer till högskolan för att studera efter en tids frånvaro (se avsnittet *Livslångt lärande – vanligare bland kvinnor än bland män*).

Läsåret 2014/15 var 60 procent av studenterna kvinnor och 40 var män. Könsfördelningen har varit ungefär densamma de senaste tio åren med 59–61 procent kvinnor och 39–41 procent män.

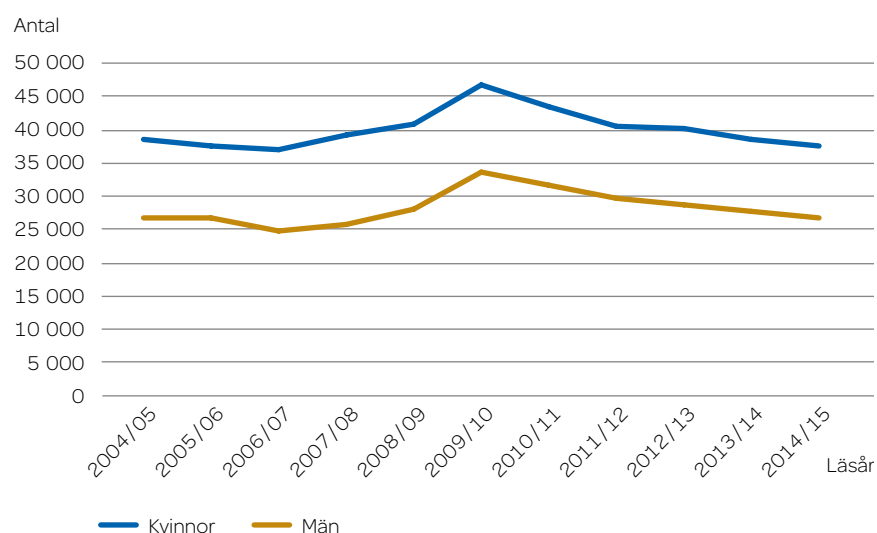
I de uppgifter som har redovisats så här långt ingår både svenska och inresande studenter. Inresande studenter utgör en relativt stor del av studenterna i högskolan – läsåret 2014/15 var 9 procent av samtliga studenter och 25 procent av högskolenybjörjarna inresande studenter – men de allra flesta är i Sverige enbart under en kortare period. Detta motiverar att vi i vissa fall särskiljer redovisningen av svenska och inresande studenter. Nedan redogör vi först för könsfördelningen bland de svenska studenterna och därefter bland de inresande studenterna.

Svenska studenter – en övervägande andel kvinnor

Läsåret 2014/15 fanns det 64 300 svenska högskolenybjörjare och av dem var 58 procent kvinnor och 42 procent var män. Antalet svenska nybjörjare minskade under läsåren 2004/05–2006/07 för att sedan öka igen fram till och med 2009/10. Därefter har antalet minskat konstant under fem års tid.

Utvecklingen av antalet högskolenybjörjare uppdelat på kvinnor och män följer i stort sett samma mönster och könsfördelningen har därför inte förändrats nämnvärt. Under perioden 2004/05–2014/15 har andelen kvinnor legat på 58–60 procent och andelen män följaktligen på 40–42 procent. Könsfördelningen bland de svenska högskolenybjörjarna är därmed något ojämnare än den är bland samtliga nybjörjare.

Figur 4. Antal högskolenybjörjare 2004/05–2014/15 (ej inresande).

I föregående avsnitt såg vi att könsfördelningen är snedare i studentpopulationen som helhet än den är bland högskolenybjörjarna, och det gäller även de svenska studenterna. Bland svenska studenter har andelen kvinnor upp-

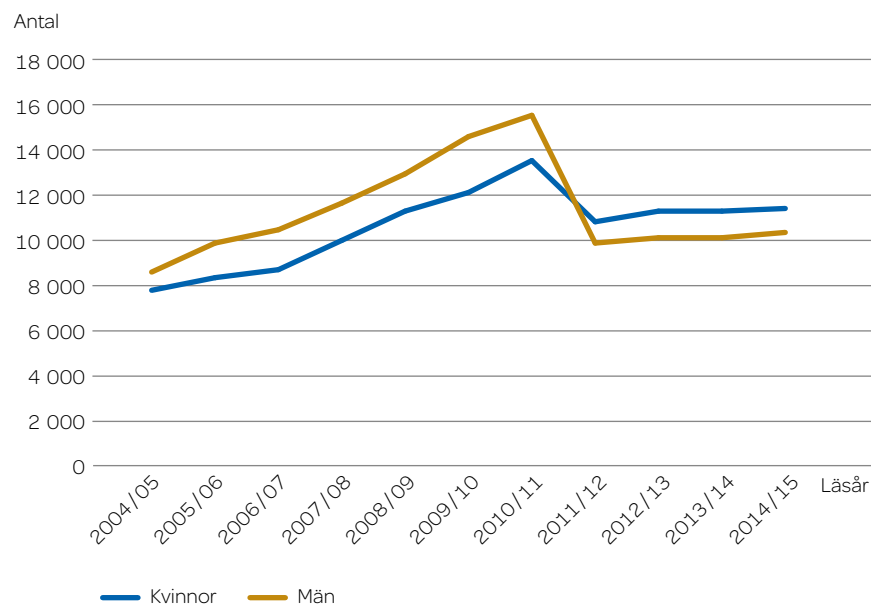
gått till 61–62 procent och andelen män till 38–39 procent de senaste tio läsåren. Läsåret 2014/15 var 61 procent kvinnor och 39 procent män. Könsfördelningen bland de svenska studenterna har därmed legat strax utanför jämställdhetsintervallet de senaste tio läsåren.

Inresande studenter – kvinnor i majoritet efter studieavgiftsreformen

Antalet nya inresande studenter har varierat de senaste tio åren. Mellan 2004/05 och 2010/11 ökade antalet kraftigt – från 16 300 till 29 000. Men hösten 2011 infördes studieavgifter för studenter utanför EU/EES och Schweiz (så kallade tredjelandsstudenter) och det innebar att antalet inresande studenter minskade till 20 600 läsåret 2011/12. Därefter ökade antalet något igen och uppgick till 21 800 läsåret 2014/15.⁵¹

Könsfördelningen bland de inresande studenterna har dock under hela denna period varit jämnare än bland de svenska studenterna. Fram till och med 2010/11 var män i knapp majoritet (med 52–55 procent). Men efter att studieavgifter infördes minskade antalet studenter från tredjeland kraftigt. En majoritet av de inresande studenterna från tredjeland var män och därför var det de inresande männen som minskade mest i antal när studieavgifter infördes. Det innebar även att *andelen* män bland de inresande högskolenybjörjarna minskade och läsåren 2011/12–2014/15 har istället kvinnorna varit i knapp majoritet (med 52–53 procent).

Figur 5. Antal högskolenybjörjare 2004/05–2014/15 (endast inresande).

Eftersom majoriteten av de inresande studenterna inte studerar mer än en eller två terminer i Sverige utgör de en betydligt mindre andel av samtliga studenter än av högskolenybjörjarna (cirka 9 procent läsåret 2014/15). Men liksom bland de inresande högskolenybjörjarna är könsfördelningen relativt jämn. Fram till läsåret 2011/12 var männen i majoritet (53–56 procent) men därefter har det varit en liten övervikt kvinnor (51–52 procent).

51. De inresande studenternas andel av högskolenybjörjarna har också varierat under de senaste tio åren – från som lägst 20 procent 2004/05 till som mest 28 procent 2010/11.

Andel kvinnor och män på olika utbildningar

I föregående avsnitt såg vi att det sedan lång tid tillbaka är fler kvinnor än män bland studenterna i högskolan och att könsfördelningen är mer ojämn bland svenska än bland inresande studenter. Men det finns också könskillnader med avseende på val av utbildning. Kvinnor och män läser i hög grad olika utbildningar och det resulterar i att de flesta studenter har en ganska enkönad studiemiljö. Läsåren 2007/08–2013/14 hade bara drygt en fjärdedel av alla kurser i högskolan en jämn könsfördelning.⁵²

Som nämndes i inledningen till den här rapporten kan könsfördelningen i högskolan betraktas utifrån en horisontell respektive vertikal dimension. Nedan undersöker vi båda dessa dimensioner. Först studerar vi den *horisontella* dimensionen genom att beskriva hur könsfördelningen ser ut inom olika ämnesområden, på olika yrkesexamensprogram (med en särskild beskrivning av lärarutbildningar och ingenjörsutbildningar) samt på fristående kurser, deltid och distans. Därefter studerar vi den *vertikala* dimensionen och undersöker då hur könsfördelningen ser ut på korta och medellånga respektive långa utbildningar. I ett separat avsnitt beskriver vi en av de nyaste utbildningarna på avancerad nivå, masterprogrammen, som infördes i samband med utbildnings- och examensreformen 2007.

I avsnittet fokuserar vi på högskolenyborjare eller programnyborjare men i vissa fall redovisar vi istället uppgifter om hela studentpopulationen. Om inget annat anges avser uppgifterna både svenska och inresande studenter. I vissa fall har vi dock valt att särskilja svenska och inresande studenter, och i de fallen framgår detta i texten samt i tabeller och figurer.

Sned könsfördelning inom de flesta ämnesområden

Vi börjar med att undersöka hur könsfördelningen ser ut bland högskolenyborjare inom olika ämnesområden. Här ingår samtliga nya studenter (exklusive inresande studenter) oavsett om de läser på yrkesexamensprogram, generella program eller fristående kurser. På så sätt får man en översiktlig bild av hur könsuppdelningen ser ut som helhet i utbildning på grundnivå och avancerad nivå.

När vi jämför olika ämnesområden läsåret 2014/15 ser vi att könsfördelningen var ojämn (utanför intervallet 40–60) inom alla områden utom de antalsmässigt små områdena konstnärligt område och övrigt område. Inom de andra områdena var det traditionella könsmönstret tydligt – inom teknik respektive naturvetenskap var männen i majoritet och inom juridik och samhällsvetenskap, humaniora och teologi, medicin och odontologi samt vård och omsorg var kvinnorna i majoritet.

Den statistik som beskriver de studerande inom olika ämnen förändrades 2007 och den första jämförelsepunkten är därför läsåret 2007/08. Om vi jämför läsåren 2007/08 och 2014/15 ser vi att könsfördelningen är oförändrad inom teknik och att det endast har skett en mindre utjämning inom juridik och samhällsvetenskap, naturvetenskap samt vård och omsorg. Inom medicin och odontologi samt konstnärligt område har det dock skett en

52. Andelen varierade mellan 26 och 27 procent. Uppgiften är hämtad från Nu-statistikdatabasen på www.uka.se och baseras på registrerade kurspoäng för kvinnor respektive män. Andelsuppgiften avser andelen kurser i procent (av alla kurser vid samtliga lärosäten) där andelen kurspoäng för kvinnor och män ligger inom intervallet 40–60 procent.

tydligare utjämning samtidigt som könsfördelningen istället har blivit ojämnare inom övrigt område samt humaniora och teologi. I det senare fallet har könsfördelningen övergått från att vara jämn till att bli ojämn.

KÖNSFÖRDELNINGEN VARIERAR ÄVEN MELLAN DELOMRÅDEN

Varje ämnesområde delas i sin tur in i ett antal olika delområden. Som framgår nedan varierar könsfördelningen mellan olika delområden och det gäller även delområden inom ett och samma ämnesområde.

Som nämndes ovan var kvinnor i majoritet inom fyra ämnesområden 2014/15: juridik och samhällsvetenskap, humaniora och teologi, medicin och odontologi samt vård och omsorg. Inom medicin och odontologi samt vård och omsorg var det en stor övervikt av kvinnor inom samtliga delområden. Inom juridik och samhällsvetenskap samt humaniora och teologi var könsfördelningen mer varierande, men kvinnor var i majoritet inom de två största delområdena, beteendevetenskap samt språkvetenskapliga ämnen. Jämfört med 2007/08 har könsfördelningen blivit mindre ojämn inom bland annat medicin, rehabilitering, beteendevetenskap och historisk-filosofiska ämnen. Det finns också ett delområde – juridik – där könsfördelningen har ändrats från ojämn till jämn. Men inom veterinärmedicin, språkvetenskapliga ämnen samt journalistik, kommunikation och information har utvecklingen gått åt motsatt håll – där har könsfördelningen istället blivit mer ojämn.

Männen var i majoritet inom naturvetenskap samt teknik. Även inom dessa ämnesområden varierade könsfördelningen mellan delområdena. Inom vissa delområden var den jämn medan bland annat biologi, kemi och arkitektur hade en majoritet kvinnor bland nybörjarna. Männen var dock flest inom de två största delområdena, matematik respektive datateknik. Sedan 2007/08 har könsfördelningen blivit jämnare inom bland annat matematik, maskinteknik, elektroteknik samt industriell ekonomi och organisation (i det sistnämnda fallet har den ändrats från ojämn till jämn). Inom bland annat fysik, samhällsbyggnadsteknik, övrig teknik och arkitektur har könsfördelningen istället blivit mer ojämn. När det gäller arkitektur har könsfördelningen gått från att vara jämn till att bli ojämn.

De två ämnesområden som hade en jämn könsfördelning 2014/15 var konstnärligt område samt övrigt område. När det gäller konstnärligt område var könsfördelningen jämn inom musik men ojämn inom konst samt teater, film och dans (med mer än 60 procent kvinnor bland nybörjarna). Sedan 2007/08 har könsfördelningen blivit mer ojämn inom musik samt teater, film och dans men jämnare inom konst.

Tabell 2. Andel kvinnor och män bland högskolenybjörarna 2014/15 respektive 2007/08, per ämnesområde och delområde (ej inresande).

Ämnesområde / Delområde	2014/15			2007/08	
	Antal nybörjare	Kvinnor (%)	Män (%)	Kvinnor (%)	Män (%)
Juridik och samhällsvetenskap	30 190	64	36	65	35
Beteendevetenskap	14 460	77	23	79	21
Ekonomi / administration	7 220	55	45	54	46
Juridik	3 420	60	40	61	39
Informatik / Data- och systemvetenskap	3 080	32	68	32	68
Övrig samhällsvetenskap	5 130	61	39	61	39
Naturvetenskap	14 470	39	61	38	62
Matematik	10 480	31	69	28	72
Biologi	2 130	67	33	68	32
Fysik	1 830	28	72	32	68
Kemi	1 450	62	38	57	43
Geovetenskap	660	54	46	54	46
Lant- och skogsbruk	430	46	54	35	65
Farmaci	340	75	25	79	21
Övrig naturvetenskap	280	66	34	77	23
Teknik	12 910	30	70	30	70
Datateknik	5 110	20	80	21	79
Maskinteknik	2 330	27	73	21	79
Industriell ekonomi och organisation	1 810	42	58	37	63
Elektroteknik	1 630	19	81	12	88
Byggnadsteknik / Väg- och vatten	1 230	37	63	38	62
Samhällsbyggnadsteknik	570	43	57	46	54
Teknisk fysik	540	28	72	24	76
Arkitektur	400	66	34	56	44
Kemiteknik	380	41	59	42	58
Lantmäteri	130	33	67	32	68
Övrig teknik	2 780	33	67	38	62
Humaniora och teologi	12 830	62	38	59	41
Språkvetenskapliga ämnen	6 100	67	33	64	36
Historisk - filosofiska ämnen	4 270	57	43	59	41
Journalistik, kommunikation och information	2 300	58	42	51	49
Religionsvetenskap	630	58	42	59	41
Medicin och odontologi	5 310	78	22	81	19
Medicin	4 430	78	22	82	18
Odontologi	430	72	28	80	20
Veterinärmedicin	80	90	10	83	17
Övrig medicin och odontologi	820	79	21	80	20
Vård och omsorg	5 030	86	14	87	13
Omvårdnad	4 210	87	13	88	12
Rehabilitering	820	79	21	84	16
Konstnärligt område	1 640	53	47	58	42
Musik	810	42	58	48	52
Konst	650	64	36	68	32
Teater, film och dans	190	66	34	57	43
Övrigt område	3 210	57	43	54	46
Tvårvetenskap	2 170	69	31	67	33
Idrott och friskvård	780	40	60	54	46
Transport	230	17	83	18	82
Militär utbildning	50	13	87	11	89

Kommentar: Uppgifterna om antal är avrundade till närmaste tiotal.

INRESANDE – JÄMN KÖNSFÖRDELNING INOM FLERA ÄMNESOMRÅDEN

Precis som bland de svenska studenterna finns det hos de inresande studenterna skillnader mellan könen med avseende på vilka ämnesområden som är vanligast. Inom flera ämnesområden är dock könsfördelningen jämnare bland de inresande högskolenybjörjarna än den är bland de svenska.

Läsåret 2014/15 var könsfördelningen jämn inom humaniora och teologi, juridik och samhällsvetenskap, naturvetenskap samt övrigt område. En ojämn fördelning fanns det däremot inom teknik (med en övervägande andel män bland högskolenybjörjarna) samt medicin och odontologi, vård och omsorg respektive konstnärligt område (med en majoritet kvinnor).

Tabell 3. Andel kvinnor och män bland högskolenybjörjarna 2014/15 per ämnesområde (endast inresande).

Ämnesområde	Antal nybjörjare	Kvinnor (%)	Män (%)
Humaniora och teologi	8 210	55	45
Juridik och samhällsvetenskap	10 160	57	43
Naturvetenskap	3 880	46	54
Teknik	5 880	31	69
Medicin och odontologi	740	66	34
Vård och omsorg	640	76	24
Konstnärligt område	900	62	38
Övrigt område	1 120	60	40

Kommentar: Uppgifterna om antal är avrundade till närmaste tiotal.

Ungefär hälften av de nya inresande studenterna studerar på program och hälften på fristående kurser. När det gäller programstudier är det framför allt på masterprogram som de inresande studenterna finns. En mindre del finns även på magisterprogram, men däremot finns det få inresande studenter på yrkesexamensprogram och kandidatprogram och nästan inga på högskoleexamensprogram. De inresande studenterna som börjar på masterprogram redovisas längre fram i kapitlet (se avsnittet *Masterprogram – minskad andel män efter studieavgiftsreformen*).

Endast fyra yrkesexamensprogram har en jämn könsfördelning

Könsfördelningen varierar inte bara mellan ämnesområden – det finns också skillnader mellan olika yrkesexamensprogram. Yrkesexamensprogram är utbildningar som leder till yrken där vissa särskilda kompetenser krävs för att få utöva yrket, till exempel legitimationsyrken inom hälso- och sjukvården. Idag finns det ett femtiotal yrkesexamina och yrkesexamensprogrammen utgör drygt 40 procent av utbildningsvolymen (mätt i helårsstudenter). Yrkesexamensprogrammen är intressanta ur ett jämställdhetsperspektiv eftersom det ofta anses finnas ett särskilt värde i att både kvinnor och män är representerade i de yrken som utbildningarna leder fram till. Samtidigt domineras många av yrkena av antingen kvinnor eller män (se kapitlet *Högskoleutbildning och arbetsmarknad*).

Den ojämna könsfördelningen återspeglas tydligt bland nybörjarna på de olika yrkesexamensprogrammen.⁵³ Läsåret 2014/15 hade endast fyra yrkesexamensprogram en jämn könsfördelning bland nybörjarna, det vill säga inom intervallet 40–60 procent. Det var utbildningarna till jurist, läkare, civilekonom och ämneslärare. Jurist- och läkarprogrammen har under lång tid haft en jämn könsfördelning. För ämneslärar- och civilekonomprogrammen gäller att könsfördelningen har varit jämn sedan dessa examina infördes 2011 respektive 2007.

På övriga yrkesexamensprogram var könsfördelningen ojämn läsåret 2014/15. De program som hade snedast könsfördelning var utbildningarna till barnmorska, speciallärare, förskollärare och specialpedagog. På dessa program var mer än 90 procent av nybörjarna kvinnor. Störst andel män fanns på utbildningarna till sjöingenjör och sjökaptan, där 89 respektive 85 procent var män. Flertalet program med ojämn könsfördelning hade en majoritet kvinnor bland nybörjarna. Endast ett mindre antal program hade störst andel män.

Flera av de yrkesexamensprogram som hade störst andel kvinnor (minst 80 procent) hade också ett stort *antal* kvinnor. Utbildningarna till förskollärare, specialistsjuksköterska, sjuksköterska och socionom, som tillhör de utbildningar med snedast könsfördelning, hör också till de utbildningar som är vanligast bland kvinnorna. Ingen av de utbildningar som hade allra störst andel män (80 procent eller mer) hör däremot till de vanligaste bland männen.

ÖKAD ANDEL KVINNOR PÅ ALLA PROGRAM MED EN MAJORITET MÄN

Vissa av yrkesexamensprogrammen har gått mot en jämnare könsfördelning de senaste tio åren, även om könsbalansen fortfarande är ojämn. Andelen kvinnor har ökat på alla program med minst 50 nybörjare som hade en majoritet män. Andelen män har ökat på ungefär hälften av programmen med en majoritet kvinnor, däribland på utbildningarna till arbetsterapeut, biomedicinsk analytiker och fysioterapeut (tidigare sjukgymnastexamen).

Under samma period har könsfördelningen blivit ojämnare på vissa program, bland annat på utbildningarna mot veterinärexamen, specialist-sjuksköterskeexamen, agronomexamen och psykologexamen. Samtliga är kvinnodominerade program där andelen kvinnor har ökat ytterligare. Däremot finns det inget mansdominerat program där andelen män har ökat under samma tidsperiod.

53. I beskrivningen av yrkesexamensprogram är nybörjare detsamma som *programnybörjare*, det vill säga studenter som är nya på ett visst yrkesexamensprogram. De behöver däremot inte vara högskolenybörjare, det vill säga studenter som inte tidigare har studerat i den svenska högskolan.

Tabell 4. Andel kvinnor och män på yrkesexamensprogram 2014/15 respektive 2004/05. Tabellen är sorterad efter störst andel kvinnor 2014/15.

Yrkesexamensprogram	Läsåret 2014/15			Läsåret 2004/05	
	Antal nybörjare	Kvinnor (%)	Män (%)	Kvinnor (%)	Män (%)
Program med en majoritet kvinnor (>60 procent)					
Barnmorskeexamen	330	100	0	100	0
Speciallärarexamen*	610	94	6	80	20
Förskollärarexamen*	3 730	92	8	93	7
Specialpedagogexamen	530	91	9	92	8
Veterinärexamen	100	88	12	76	24
Specialistsjuksköterskeexamen	2 270	87	13	84	16
Logopedexamen	210	86	14	95	5
Dietistexamen	100	86	14	88	12
Tandhygienistexamen	270	85	15	94	6
Studie- och yrkesvägledarexamen	280	85	15	88	12
Arbetsterapeutexamen	550	84	16	90	10
Sjuksköterskeexamen	5 440	84	16	84	16
Socionomexamen	2 510	83	17	84	16
Agronomexamen	170	83	17	76	24
Receptarieexamen	340	80	20	89	11
Optikerexamen	80	80	20	77	23
Grundlärarexamen*	3 580	77	23	81	19
Psykoterapeutexamen	190	77	23	77	23
Biomedicinsk analytikerexamen	620	76	24	81	19
Röntgensjuksköterskeexamen	260	76	24	79	21
Audionomexamen	110	72	28	88	12
Tandteknikerexamen	80	71	29	72	28
Folkhögskollärarexamen	50	71	29	56	44
Apotekarexamen	290	70	30	73	27
Psykologexamen	730	69	31	63	37
Landskapsarkitektexamen	120	69	31	74	26
Yrkeslärarexamen*	620	66	34	55	45
Fysioterapeutexamen	690	64	36	75	25
Sjukhusfysikerexamen	70	64	36	54	46
Arkitektexamen	340	63	37	63	37
Tandläkarexamen	350	63	37	63	37
Program med jämn könsfördelning (40–60 procent kvinnor / män)					
Juristexamen	1 720	58	42	60	40
Läkarexamen	1 610	55	45	57	43
Civilekonomexamen*	1 400	53	47	48	52
Ämneslärarexamen*	4 280	52	48	52	48
Program med en majoritet män (>60 procent)					
Jägmästarexamen	80	38	62	30	70
Brandingenjörsexamen	80	36	64	30	70
Civilingenjörsexamen	7 130	31	69	23	77
Högskoleingenjörsexamen	4 710	26	74	21	79
Lantmästarexamen	50	25	75	19	81
Skogsmästarexamen	50	20	80	18	82
Officersexamen*	110	16	84	15	85
Sjökaptensexamen	150	15	85	11	89
Sjöingenjörsexamen	120	11	89	7	93

Kommentar: Endast program med fler än 50 nybörjare 2014/15. Uppgifterna om antal är avrundade till närmaste tiotal.

* Yrkesexamensprogrammet fanns inte i nuvarande form läsåret 2004/05. Jämförelserna avser därför det år som dessa examina infördes. För civilekonomexamen samt officersexamen är jämförelseåret 2007/08, för speciallärarexamen 2008/09 och för förskollärarexamen, grundlärarexamen, yrkeslärarexamen samt ämneslärarexamen 2011/12.

Utvecklingen inom lärarutbildning och ingenjörsutbildning

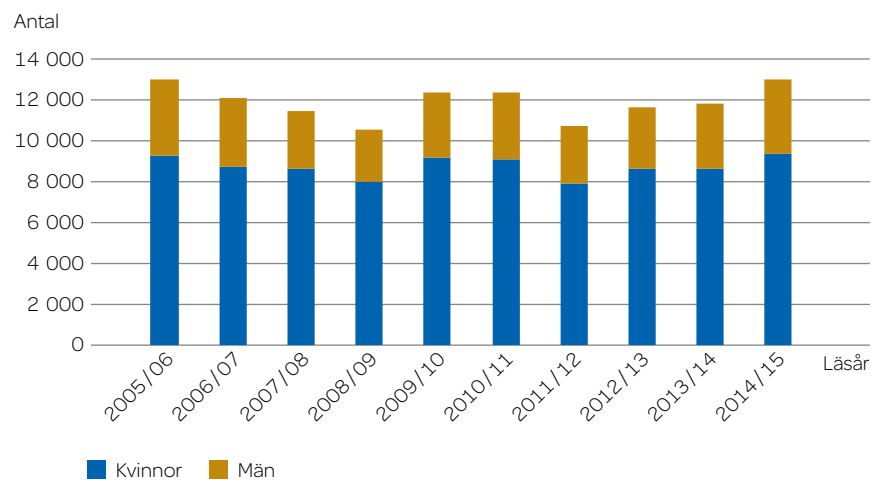
I följande två avsnitt ska vi se närmare på två yrkesexamensprogram som är särskilt intressanta ur ett jämställdhetsperspektiv: lärarprogram och ingenjörsprogram. Båda samlar såväl kortare som längre utbildningar men lärarutbildningarna har en majoritet kvinnor bland studenterna medan ingenjörsutbildningarna har en majoritet män. Utvecklingen över tid ser dessutom olika ut för de två utbildningarna – på ingenjörsutbildningarna har könsfördelningen blivit mindre ojämn de senaste tio åren men på lärarutbildningarna har det inte skett någon tydlig förändring.

LÄRARUTBILDNING – KVINNOR ÄR SEDAN LÄNGE I STOR MAJORITET

Sedan 2011 finns det fyra lärarexamina – förskollärarexamen, grundlärarexamen, ämneslärarexamen och yrkeslärarexamen. Tillsammans med den tidigare sammanhållna lärarexamen, där studenterna kunde välja inriktning mot olika årskurser, utgör de olika lärarutbildningarna den största yrkesutbildningen i högskolan. Totalt fanns det drygt 13 000 nybörjare på lärarprogram läsåret 2014/15. Av dessa var 72 procent kvinnor och 28 procent var män.

Den ojämna könsfördelningen på utbildningar mot lärarexamen är ett mönster som har varit påfallande stabilt under lång tid. Under åren 1977–2007 översteg männens andel av nybörjarna i lärarutbildning inte vid någon tidpunkt 30 procent.⁵⁴ Könsfördelningen har varit fortsatt ojämn de senaste tio åren även om den har också har varierat lite över tid. Andelen kvinnor bland nybörjarna på lärarprogram var 71 procent 2004/05 och ökade sedan till 76 procent 2008/09. Därefter minskade andelen igen och uppgick till 72 procent 2014/15.

Figur 6. Antal kvinnor och män bland nybörjare på lärarprogram 2004/05–2014/15.

Kommentar: I underlaget ingår nybörjare på utbildningar mot såväl den tidigare sammanhållna lärarutbildningen som från de fyra lärarexamina som infördes 2011 (förskollärarexamen, grundlärarexamen, yrkeslärarexamen och ämneslärarexamen).

Ett tydligt mönster finns också när det gäller könsfördelningen på lärarutbildningar som riktar sig mot arbete med olika åldersgrupper. Andelen

54. Högskoleverket (2009) Rapport 2009:7. Här avses alla olika lärarutbildningar som har funnits under perioden.

kvinnor tenderar att vara större ju yngre barn som utbildningarna riktar sig mot. Läsåret 2014/15 var andelen kvinnor bland nybörjarna således störst på program mot förskolläraryxamen (92 procent), följt av program mot grundläraryxamen (77 procent) och yrkesläraryxamen (66 procent). På program mot ämnesläraryxamen var könsfördelningen däremot jämn med ungefär hälften kvinnor och hälften män. Om vi ser till de olika inriktningarna för grundläraryxamen och ämnesläraryxamen är mönstret återigen detsamma, med störst andel kvinnor på inriktningarna mot arbete i förskoleklass och grundskolans årskurs 1–3 och störst andel män på inriktningen mot arbete i gymnasieskolan.

Tabell 5. Andel kvinnor och män bland nybörjare på lärarprogram 2014/15.

Program/inriktning	Antal nybörjare	Andel kvinnor (%)	Andel män (%)
Förskolläraryxamen	3 599	92	8
Grundläraryxamen	3 442	77	23
Fritidshem	759	59	41
Förskoleklass, årskurs 1–3	1 574	91	9
Årskurs 4–6	1 109	71	29
Ämnesläraryxamen	4 230	52	48
Årskurs 7–9	769	60	40
Gymnasieskolan	3 174	50	50
Okänd inriktning	287	59	41
Yrkesläraryxamen	613	66	34
Totalt	11 884	72	28

Kommentar: Uppgifterna i denna tabell stämmer inte helt med de i tabell 4 eftersom tabell 4 innehåller vissa dubbelräkningar i och med att en individ som har bytt mellan program inriktade mot olika läraryxamina kan redovisas på två olika program.

Även detta mönster har varit ganska stabilt över tid. Lärarutbildningar med inriktning mot yngre åldrar har konstant haft mellan 80 och 90 procent kvinnor bland nybörjarna under perioden 1977–2007.⁵⁵ Läsåret 2006/07 stod kvinnor för 93 procent av alla utfärdade examina med inriktning mot fritidshem/förskola, 85 procent på inriktningen mot grundskolans tidigare år, 70 procent på inriktningen mot grundskolans senare år och 65 procent på inriktningen mot arbete i gymnasieskolan.⁵⁶ När de fyra nya läraryxamina infördes 2011 var bilden densamma, även om könsfördelningen har blivit mindre ojämn på grundläraryxamen och ännu mer ojämn på yrkesläraryxamen mellan 2011/12 och 2014/15 (se även tabell 4).

Så här långt kan vi alltså konstatera att könsfördelningen är jämn på program mot ämnesläraryxamen. Det finns dock snedfördelningar när det gäller vilka ämnen de blivande lärarna läser. Högskoleverkets tidigare rapport om kvinnor och män i högskolan visade att av de som avlade läraryxamen med inriktning mot gymnasieskolan läsåret 2006/07 så var kvinnor i övervägande majoritet inom språkämnen. Läst andel kvinnor fanns det inom kombina-

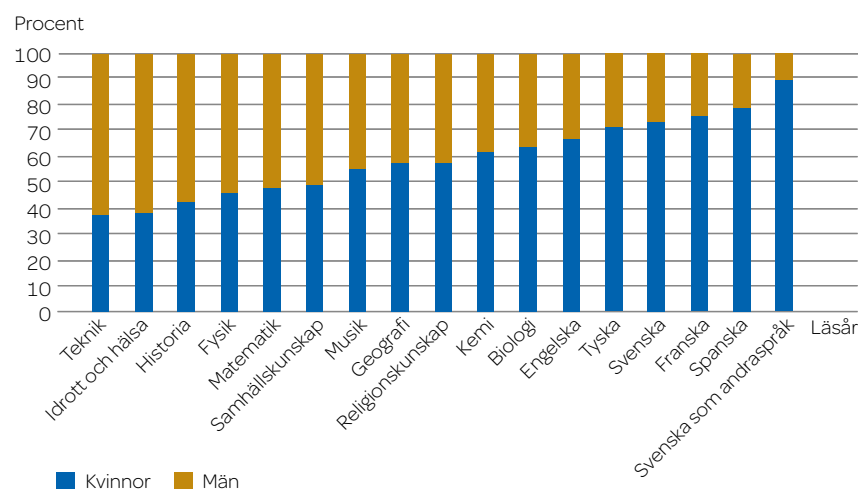
55. Högskoleverket (2009) Rapport 2009:7.

56. Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20. Det är dock svårt att göra direkta jämförelser med de olika inriktningar som fanns i den tidigare sammanhållna läraryxamen. Det bör också noteras att dessa uppgifter avser examina och inte programnybörjare.

tionen matematik/NO, även om könsfördelningen låg inom jämställdhetsintervallet.⁵⁷

Uppgifter från läsåret 2014/15 tyder på att könsfördelningen inom olika ämnen fortfarande är skev, även om uppgifterna inte är helt jämförbara med de tidigare. Bland de som avlade en ämneslärarexamen eller lärarexamen med inriktning mot grundskolans senare år och gymnasieskolan understeg andelen män 40 procent inom samtliga språkämnen samt inom kemi och biologi. Inom teknik och idrott var istället mer än 60 procent av de examine-
rade studenterna män. Inom övriga ämnen låg könsfördelningen inom jämställdhetsintervallet.

Figur 7. Andel män och kvinnor som avlade en ämneslärarexamen eller lärarexamen med inriktning mot gymnasieskolan/årskurs 7–9 läsåret 2014/15, per ämne.

Kommentar: I underlaget ingår både de som avlagt examen från den tidigare sammanhållna lärarutbildningen och från de fyra lärarexamina som infördes 2011.

INGENJÖRSUTBILDNINGAR – KÖNSFÖRDELNINGEN HAR BLIVIT JÄMNARE

De två ingenjörsutbildningarna, civilingenjörsprogram och högskoleingenjörsprogram, har båda relativt många nybörjare. Läsåret 2014/15 började 7 100 studenter på ett civilingenjörsprogram medan 4 700 började på ett högskoleingenjörsprogram. Män var i klar majoritet på båda programmen. Bland nybörjarna på civilingenjörsprogram var 69 procent män och bland nybörjarna på högskoleingenjörsprogram var andelen 74 procent.

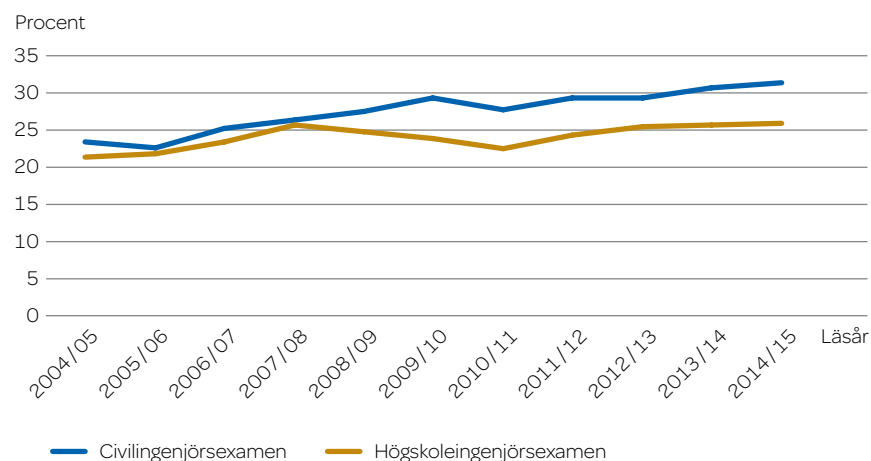
En stor andel av de män som studerar i högskolan studerar på ingenjörsutbildningar. Läsåret 2014/15 började 8 400 män på en ingenjörsutbildning, vilket motsvarar en knapp fjärdedel av alla manliga högskolenybörjare. Bland kvinnorna är det däremot mindre än en tiondel som började på en ingenjörsutbildning, men det är likväl många kvinnor som studerar på dessa utbildningar. Läsåret 2014/15 började 3 500 kvinnor på en ingenjörsutbildning.

Ingenjörsutbildningarna är alltså manligt dominerade utbildningar och så var det i ännu högre grad längre tillbaka i tiden. Läsåret 1978/79 var bara 13 procent av nybörjarna på civilingenjörsprogram kvinnor. På 1980-talet steg andelen kvinnor till ungefär 20 procent och därefter till strax under

57. Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20 R.

30 procent under den senare delen av 1990-talet. I början av 2000-talet minskade andelen kvinnor återigen och var som lägst 23 procent läsåret 2004/05. Men under de senaste tio åren har trenden vänt igen och könsbalansen har blivit jämnare. Mellan läsåren 2004/05 och 2014/15 ökade andelen kvinnor från 23 till 31 procent. Även på högskoleingenjörsprogrammen har andelen kvinnor ökat under den senaste tioårsperioden – om än inte lika mycket – från 21 procent till 26 procent.

Figur 8. Andel kvinnor bland nybörjare på civilingenjörsexamen respektive högskoleingenjörsexamen 2004/05–2014/15. Notera den kapade y-axeln.

Ingenjörutbildningarna har alltså gått mot en allt större andel kvinnor. Men när vi undersöker utbildningarna närmare ser vi att kvinnorna är väl representerade på vissa ämnesinriktningar – de är till och med i majoritet på några – medan de är så gott som frånvarande på andra inriktningar.

Det är i stort sett samma ämnesinriktningar på civilingenjörutbildningarna som på högskoleingenjörutbildningarna som framför allt lockar kvinnor. Lsåret 2014/15 var andelen kvinnor störst på inriktningar mot kemi- och bioteknik samt samhällsbyggnad och arkitektur inklusive byggnadsteknik. Inom dessa inriktningar var ungefär hälften av nybörjarna kvinnor. Störst *antal* kvinnor fanns det dock på inriktningar mot maskinteknik och verkstadsteknik samt industriell ekonomi och organisation. Störst andel män fanns på inriktningar mot fordons- och farkostteknik samt elektronik, data-teknik och automation. Den sistnämnda inriktningen var också den med störst antal män läsåret 2014/15.

Tabell 6. Andel kvinnor och män bland nybörjare på civilingenjör- och högskoleingenjörprogram 2004/05 och 2014/15, per ämnesinriktning. Tabellen är sorterad efter störst andel kvinnor 2014/15.

Ämnesinriktning	2004/05			2014/15		
	Antal nybörjare	Andel kvinnor (%)	Andel män (%)	Antal nybörjare	Andel kvinnor (%)	Andel män (%)
Kemi- och bioteknik	986	52	48	819	54	46
Samhällsbyggnad och arkitektur / byggnadsteknik*	401	43	57	573	49	51
Industriell ekonomi och organisation	944	31	69	1 385	38	62
Byggnadsteknik och anläggningsteknik	996	26	74	1 431	35	65
Teknik och teknisk industri**	1 382	18	82	1 474	28	72
Maskinteknik och verkstadsteknik	2 068	22	78	2 132	26	74
Energi- och elektroteknik	700	11	89	1 043	23	77
Elektronik, datateknik och automation	2 280	9	91	2 559	15	85
Fordons- och farkostteknik	158	5	95	206	14	86

Ämnesinriktningar enligt Svensk utbildningsnomenklatur (SUN 2000).
Inriktningar med fler än 200 nybörjare 2014/15.

* Sammanslagning av inriktningarna *samhällsbyggnad och arkitektur* samt *samhällsbyggnad och byggnadsteknik, allmän*.

** Sammanslagning av inriktningarna *teknik och teknisk industri*, allmän samt *teknik och teknisk industri, övrig/ospec*.

Under den senaste tioårsperioden har andelen kvinnor ökat inom samtliga ämnesinriktningar och könsfördelningen har därmed blir jämnare. Ökningen var störst inom energi- och elektroteknik samt teknik och teknisk industri där andelen kvinnor har ökat med mer än 10 procentenheter sedan läsåret 2004/05.

Fristående kurs, distans och deltid – vanligare bland kvinnor

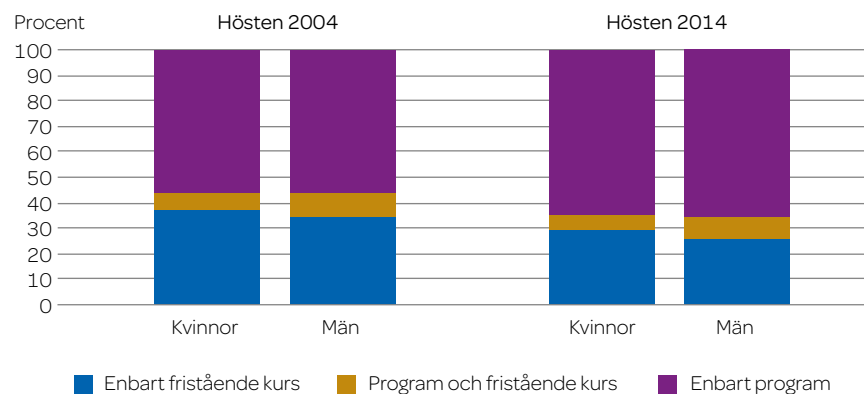
I föregående avsnitt beskrev vi hur könsfördelningen ser ut bland studenter på yrkesexamensprogram. Men förutom de som studerar på program (yrkesexamensprogram, generella program och konstnärliga program) finns det också många som studerar på fristående kurser. Många av dessa bedriver sina studier på deltid och distans och flera har återkommit till högskolan efter en tids uppehåll, vilket kan ses som ett uttryck för livslångt lärande. Nedan beskriver vi hur könsfördelningen ser ut med avseende på dessa aspekter. Fokus är på samtliga studenter (förutom inresande studenter) och de senaste uppgifterna avser hösten 2014.

NÅGOT VANLIGARE ATT KVINNOR LÄSER FRISTÅENDE KURSER

Hösten 2014 läste 28 procent av studenterna enbart på fristående kurser. Under den senaste tioårsperioden har antalet som enbart läser på fristående

kurser minskat betydligt – från 36 procent hösten 2004 – samtidigt som antalet som läser på program har ökat. Minskningen gäller både kvinnor och män. Också den grupp studenter som kombinerar programstudier med fristående kurser har minskat i antal, både bland kvinnor och bland män.

Figur 9. Andelen av kvinnor och män som studerar på program, program och fristående kurs eller fristående kurs, samtliga studenter hösten 2004 och 2014 (ej inresande).

Det är inte några större skillnader mellan kvinnor och män när det gäller hur vanligt det är att studera på program eller fristående kurs. Det är dock en något större andel av kvinnorna än av männen som enbart läser på fristående kurser. Hösten 2014 studerade 29 procent av kvinnorna och 26 procent av männen enbart på fristående kurser. Könsskillnaden var ungefär lika stor tio år tidigare, även om andelen som läste på fristående kurser då var högre bland både kvinnor och män. Av kvinnorna och männen hösten 2004 studerade 37 respektive 34 procent enbart på fristående kurser.

STÖRRE ANDEL KVINNOR ÄN MÄN STUDERAR PÅ DISTANS OCH DELTID

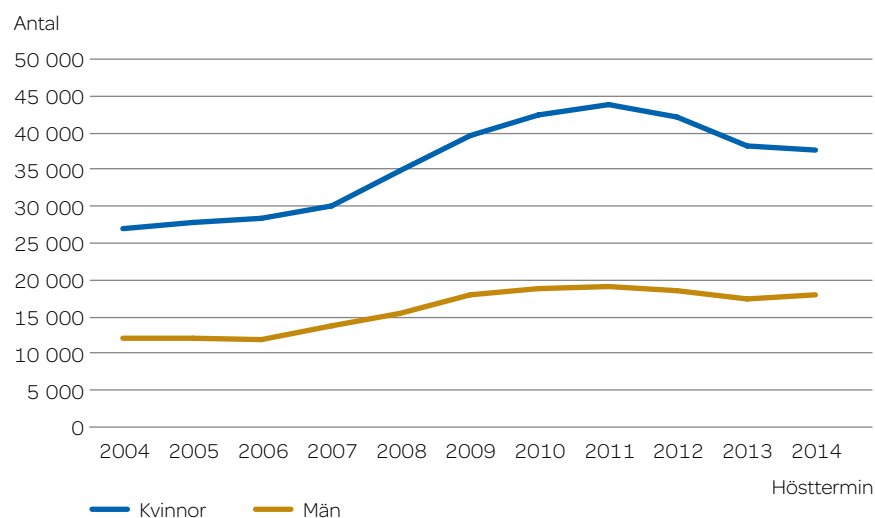
En stor del av de fristående kurserna ges på distans. I takt med den tekniska utvecklingen har gränsen mellan campusutbildning och distansutbildning blivit allt mer flytande. I statistiken är det lärosätena som definierar vilka utbildningar som faller in i definitionen "utbildning där lärare och studenter i huvudsak är åtskilda i tid och rum". Distansutbildning kan vara helt webb-aserad utan fysiska träffar eller innehålla ett fåtal fysiska träffar och sammankomster.⁵⁸

Distansutbildning har växt kraftigt de senaste tio åren, även om också denna undervisningsform har minskat när antalet studenter i högskolan överlag minskade mellan hösten 2011 och hösten 2014. Antalet studenter som enbart studerar på distans har ökat mellan hösten 2004 och hösten 2014 från knappt 39 000 till drygt 55 000, och deras andel av studentpopulationen har ökat från 12 till 17 procent.

Distansstudier har ökat i omfattning bland både kvinnor och män, men det har hela tiden varit en större andel av kvinnorna än av männen som studerar på distans. Hösten 2014 var det 20 procent av kvinnorna och 14 procent av männen som bedrev sina högskolestudier enbart på distans. Hösten 2004 var motsvarande andelar 14 procent av kvinnorna och 10 procent av männen.

58. SOU 2015:70, s. 173 ff.

Figur 10. Antal kvinnor och män som enbart studerar på distans, samtliga studenter per hösttermin 2004–2014 (ej inresande).

Distansstudier består till stor del av deltidsstudier, det vill säga att studenten är registrerad för mindre än 22,5 högskolepoäng under en termin. Hösten 2014 studerade 68 procent av distansstudenterna på deltid, vilket kan jämföras med 14 procent av campusstudenterna. Totalt studerade ungefär en fjärdedel av studenterna i högskolan på deltid hösten 2014. Andelen deltidsstudierande har varit ganska konstant de senaste tio åren även om en viss minskning kan noteras.

Det var en något större andel av kvinnorna än av männen som studerade på deltid hösten 2014 – 25 respektive 21 procent. Det hänger samman med att det också var en större andel av kvinnorna som studerade på distans. Mönstret var ungefär likadant tio år tidigare. Hösten 2004 studerade 27 procent av kvinnorna och 23 procent av männen på deltid.

LIVSLÅNGT LÄRANDE – VANLIGARE BLAND KVINNOR ÄN BLAND MÄN

Till skillnad från många andra länder är svensk högskoleutbildning ett öppet system där studenterna kan återvända till högskolestudier för nya eller kompletterande studier efter att de har genomgått en utbildning. Ett sätt att visa detta är att beskriva de studenter som tidigare har studerat i högskolan, men som har haft minst tre terminers uppehåll och sedan kommit tillbaka. Dessa återkommande studenter använder alltså högskolan för sitt livslånga lärande.

Det är något vanligare bland kvinnor än bland män att på detta sätt återkomma till högskolan, men i båda grupperna har andelen återkommande studenter ökat över tid. Bland de studenter som inte var högskolenyborjare hösten 2014 var 15 procent av kvinnorna och 11 procent av männen återkommande studenter. Hösten 2004 var motsvarande andelar 11 procent respektive 9 procent.

Att studiemönstren skiljer sig åt mellan kvinnor och män visades även i en undersökning som Högskoleverket gjorde bland nyborjare i högskolan läsåren 1978/79–1997/98. I denna studie framkom att över 40 procent av de som någon gång under perioden hade påbörjat högskolestudier hade återkommit till högskolan för en kortare eller längre studieperiod. Att återkomma till studier var vanligare bland kvinnor än bland män. Bland kvinnorna hade

hälften återkommit och bland männen var det en tredjedel. Andelen kvinnor som hade återkommit var dessutom större ju längre tillbaka i tiden deras ursprungliga utbildning fanns. Kvinnorna fortsatte alltså att återkomma till högskolan i takt med att de blev äldre. Detta var däremot inte lika tydligt bland männen.⁵⁹

Större andel män på långa utbildningar än på korta och medellånga
Medan könsfördelningen inom olika ämnesområden, program och utbildningsformer visar en horisontell dimension, kan en vertikal dimension visas genom att studera könsfördelningen inom utbildningar av olika längd. Syftet med en sådan redovisning är att undersöka om könsfördelningen skiljer sig åt med avseende på hur "avancerad" utbildningen är. Långa utbildningar innebär dessutom ofta högre inkomst och bättre möjligheter på arbetsmarknaden.⁶⁰

Alla examina är indelade i examina på grundnivå respektive avancerad nivå, med undantag för grundlärarexamen och ämneslärarexamen som kan avse båda nivåerna och som därför inte ingår i vår analys. I det följande redovisar vi könsfördelningen på korta och medellånga utbildningar (som leder till examen på grundnivå) respektive långa utbildningar (som leder till examen på avancerad nivå).⁶¹

När vi gör en sådan uppdelning framgår det att könsfördelningen är ojämn på korta och medellånga utbildningar (med 61 procent kvinnor och 39 procent män läsåret 2014/15) och jämn på långa utbildningar (med 55 procent kvinnor och 45 procent män samma läsår). Män är alltså bättre representerade på utbildningar som leder till examen på avancerad nivå än de är på utbildningar som leder till examen på grundnivå. Bland de kvinnor som började på program i högskolan studerade 35 procent på en lång utbildning och bland männen var andelen 41 procent. Bland både kvinnor och män har dock utvecklingen över tid gått mot att en allt större andel studerar på långa program.

59. Högskoleverket (2012) Rapport 2012:2.

60. Se till exempel UKÄ (2015) Rapport 2015:22.

61. Bilden av studenter på korta och medellånga program kan dock vara något missvisande eftersom vissa som studerar på program som leder till en examen på grundnivå därefter fortsätter att studera på avancerad nivå. Av dem som tog en kandidatexamen läsåret 2013/14 var 18 procent registrerade för studier på avancerad nivå höstterminen 2014 (20 procent av männen och 16 procent av kvinnorna). Se UKÄ och SCB (2016) Statistiska meddelanden UF 20 SM 1601.

Tabell 7. Antal nybörjare på korta och medellånga program (som leder till examen på grundnivå) och långa program (som leder till examen på avancerad nivå), 2007/08–2014/15 (ej inresande).

	Korta och medellånga program	Långa program
2007/08		
Kvinnor	24 080	10 650
Män	15 340	9 620
Andel (%) kvinnor/män	61/39	53/47
2014/15		
Kvinnor	29 650	15 860
Män	18 860	12 880
Andel (%) kvinnor/män	61/39	55/45

Kommentar: Uppgifterna om antal är avrundade till närmaste tiotal.

Nedan ska vi se närmare på hur könsfördelningen ser ut på de olika utbildningar som finns inom kategorierna korta och medellånga respektive långa utbildningar.

KORTA OCH MEDELLÅNGA UTBILDNINGAR – KÖNSFÖRDELNINGEN VARIERAR

Förutom de generella program som leder till högskoleexamen och kandidatexamen (som motsvarar två respektive tre års heltidsstudier) fanns det läsåret 2014/15 nybörjare på 25 yrkesexamensprogram som leder till examen på grundnivå. Det är sammantaget en stor andel kvinnor som börjar på dessa utbildningar och i genomsnitt är könsfördelningen därför något snedare på utbildningar som leder till examen på grundnivå än den är på totalnivå. Könsfördelningen skiljer sig dock åt mellan de korta och medellånga programmen.

Bland dem som började på korta program (som motsvarar två års heltidsstudier) var könsfördelningen jämn läsåret 2014/15, med 48 procent kvinnor och 52 procent män. Att män var i knapp majoritet beror på att nästan hälften av dem som började på korta program 2014/15 fanns på ett högskoleexamensprogram med inriktning mot teknik. På dessa program var tre fjärdedelar av nybörjarna män. Samtidigt kan vi konstatera att de korta programmen numera utgör en mycket liten andel av utbildningsutbudet – efter införandet av den nya utbildnings- och examensstrukturen 2007 finns det enbart ett fåtal yrkesexamensprogram som är tvååriga. Det var knappt 3 600 studenter som började på ett kort program läsåret 2014/15.

Kandidatprogram och de flesta yrkesexamensprogram är medellånga (det vill säga treåriga) och tillsammans utgör de den största andelen av utbildningsutbudet räknat i antal nybörjare. Lsåret 2014/15 började 45 000 studenter på ett medellångt program och av dessa var 62 procent kvinnor och 38 procent män. Könsfördelningen låg därmed strax utanför jämställdhetsintervallet.

Det största ämnesområdet var juridik och samhällsvetenskap med drygt en tredjedel av nybörjarna 2014/15. Av dessa var 65 procent kvinnor och 35 procent var män. De flesta av nybörjarna inom detta ämnesområde studerade på ett kandidatprogram, även om också socionomprogrammet hade många studenter. Ett annat stort ämnesområde bland de medellånga programmen var hälso- och sjukvård, där det mesta av utbildningen ges

inom yrkesexamensprogram. Detta område domineras av kvinnor – endast 19 procent av nybörjarna var män.

Bland de medellånga utbildningarna var män i majoritet inom två ämnesområden. Det var teknik, där högskoleingenjörsprogram utgör den största delen, och naturvetenskap, som framför allt består av kandidatprogram. Inom teknik var 72 procent av nybörjarna män och inom naturvetenskap var andelen 62 procent.

LÅNGA UTBILDNINGAR – JÄMN KÖNSFÖRDELNING

De två generella examina på avancerad nivå är magisterexamen och masterexamen (som motsvarar ett respektive två års heltidsstudier) och de förutsätter båda tidigare studier på minst kandidatnivå. En sådan examen har alltså en total utbildningstid på fyra eller fem år. Utöver dessa generella program finns det ett tjugotal yrkesexamenprogram som leder till examen på avancerad nivå. Några av dessa är påbyggnadsutbildningar, som till exempel utbildningarna till barnmorska, psykoterapeut och speciallärare.

Av dem som började på långa program läsåret 2014/15 var 55 procent kvinnor medan 45 procent var män och könsfördelningen var därmed jämn. Det största ämnesområdet var teknik och inom det området fanns flertalet studenter på civilingenjörsprogram, men många studerade även på masterprogram. Både på civilingenjörsprogram och masterprogram inom teknik är män i tydlig majoritet bland nybörjarna (69 respektive 64 procent läsåret 2014/15). För båda gäller dock att andelen kvinnor har ökat sedan 2007/08.

Det näst största området var juridik och samhällsvetenskap och det innehåller tre större yrkesexamensprogram: civilekonom-, jurist- och psykologprogram, varav de två första hade en jämn könsfördelning 2014/15. Därtill fanns många studenter på såväl magister- som masterprogram, som också – i den sammanslagna form de redovisas här – hade en könsfördelning inom intervallet 40–60.

De långa programmen inom hälso- och sjukvård utgörs framför allt av yrkesexamensprogram. Det är utbildningarna till logoped, läkare, sjukhusfysiker och tandläkare samt de tre påbyggnadsutbildningarna till barnmorska, psykoterapeut och specialistsjuksköterska. Av dessa hade läkarprogrammet en jämn könsfördelning medan övriga hade en övervägande andel kvinnor läsåret 2014/15.

MASTERPROGRAM – MINSKAD ANDEL MÄN EFTER STUDIEAVGIFTSREFORMEN

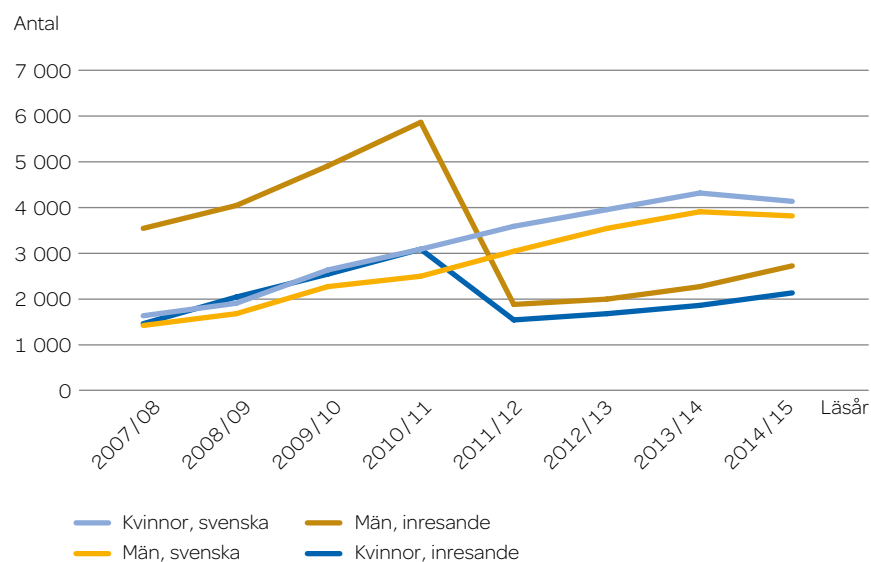
En av de nyaste utbildningarna på avancerad nivå är masterprogrammen. Sedan masterexamen infördes 2007 har utbudet av masterprogram ökat, liksom antalet nybörjare. Läsåret 2007/08 började 8 100 personer på masterprogram – läsåret 2014/15 var antalet nybörjare 12 900. Samtidigt har könsfördelningen på masterprogram blivit jämnare. Läsåret 2007/08 var 38 procent av studenterna kvinnor medan 62 procent var män – 2014/15 var motsvarande andelar 49 respektive 51 procent. Som vi ska se nedan förklaras utjämnningen huvudsakligen av förändringar i gruppen inresande studenter.

Inresande studenter har hela tiden utgjort en stor andel av nybörjarna, men ett tydligt skifte skedde i samband med att studieavgifter infördes för tredjelandsstudenter hösten 2011. Medan antalet svenska nybörjare i princip

hela tiden har ökat i antal minskade antalet inresande studenter med mer än hälften mellan 2010/11 och 2011/12. Det innebar att andelen inresande studenter minskade från 62 procent 2007/08 till 38 procent 2014/15.

Bland de svenska nybörjarna på masterprogram har könsfördelningen hela tiden varit jämn med 52–55 procent kvinnor och 45–48 procent män. Bland de inresande studenterna har könsfördelningen däremot gått från en kraftig obalans till männens fördel till att vara jämn. Mellan läsåren 2007/08 och 2010/11 var cirka två tredjedelar av de inresande nybörjarna män. Men eftersom männen också utgjorde en stor andel av de inresande studenterna från tredjeland innebar införandet av studieavgifter att det var de inresande männen som minskade mest i antal. Därmed minskade också *andelen* män bland de inresande nybörjarna på masterprogram. Läsåren 2011/12–2014/15 har könsfördelningen legat på 54–56 procent män och 44–46 procent kvinnor.

Figur 11. Antal nybörjare på masterprogram 2007/08–2014/15.

På totalnivå var alltså könsfördelningen bland nybörjare på masterprogram jämn läsåret 2014/15. Men det ser olika ut inom olika ämnesområden. Både bland de svenska och de inresande studenterna var männen i majoritet inom ämnesinriktningarna teknik och tillverkning samt naturvetenskap, matematik och data medan kvinnorna var i majoritet inom övriga ämnesområden.

Tabell 8. Andel kvinnor och män på masterprogram 2014/15, per ämnesområde och uppdelat på svenska och inresande programnybörjare. Tabellen är sorterad efter störst antal programnybörjare (totalt).

Ämnesområde	Totalt	Kvinnor (%)	Män (%)
Svenska studenter			
Teknik och tillverkning	2 530	36	64
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	2 660	59	41
Naturvetenskap, matematik och data	1 020	38	62
Hälso - och sjukvård samt social omsorg	660	80	20
Humaniora och konst	570	61	39
Pedagogik och lärarutbildning	350	82	18
Tjänster	180	62	38
Inresande studenter			
Teknik och tillverkning	1 880	28	72
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	1 400	57	43
Naturvetenskap, matematik och data	880	43	57
Hälso - och sjukvård samt social omsorg	260	65	35
Humaniora och konst	210	64	36
Pedagogik och lärarutbildning	80	65	35
Tjänster	110	59	41

Kommentar: Ämnesområden enligt SUN 2000 (Svensk utbildningsnomenklatur). Endast ämnesområden med fler än 100 nybörjare. Uppgifterna om antal är avrundade till närmaste tiotal.

Bland de svenska studenterna var det bara ett ämnesområde som hade en jämn könsfördelning – samhällsvetenskap, juridik, handel och administration. Bland de inresande studenterna var könsfördelningen även jämn inom ämnesområdena naturvetenskap samt tjänster.

Könsskillnader när det gäller genomströmning

Så här långt kan vi konstatera att kvinnor påbörjar en högskoleutbildning i större utsträckning än män och att kvinnor och män i hög grad går skilda utbildningar. Men kvinnor och män skiljer sig också åt när det gäller genomströmning, det vill säga hur de presterar på sina utbildningar. Genomströmning i utbildning på grundnivå och avancerad nivå kan mätas på olika sätt. Två vanliga mått är examensfrekvens och prestationsgrad.⁶² Nedan undersöker vi först skillnader mellan kvinnor och män när det gäller examensfrekvens och därefter skillnader när det gäller prestationsgrad.

Examensfrekvensen – oftast högre för kvinnor än för män

Med examensfrekvens avses hur stor andel av nybörjarna på ett program som avlägger examen inom en viss tid, i det här fallet inom tre år efter programmets nominella studietid. Examensfrekvens fungerar bäst som ett mått på studieresultat där studenten har för avsikt att ta en examen. Det är inte alltid fallet för studenter som läser fristående kurser men inte heller för vissa program-

62. Läs mer om genomströmningsmått i UKÄ och SCB (2015) Statistiska meddelanden UF 20 SM 1502.

studenter. För legitimationsyrkena inom vård- och skolområdena krävs det en examen för att få arbeta inom yrket, men inom många andra yrken är en examen inget krav för att få ett arbete. Examensfrekvensen skiljer sig därmed åt mellan olika utbildningar. Generella program är svårare att följa i statistiken än yrkesexamensprogram eftersom studiegången inte är lika väldefinierad – på de generella programmen är det till exempel inte ovanligt att studenter avlägger en annan examen än den som nybörjarprogrammet leder fram till. Vi kommer därför att presentera dessa två programtyper var för sig. Någon tillförlitlig examensfrekvens för nybörjare på fristående kurser finns inte.

YRKESEXAMENSPROGRAM

– KVINNOR HAR GENOMGÅENDE HÖGRE EXAMENSFREKVENNS

Vi börjar med att titta på hur examensfrekvensen för kvinnor och män skiljer sig åt på olika yrkesexamensprogram. För att antalet nybörjare inte ska bli för litet avgränsar vi redovisningen till de program som hade minst 30 nybörjare av varje kön det senaste läsåret som det finns uppgifter om. Den senaste uppföljningen av examensfrekvenser för nybörjare på yrkesexamensprogram gjordes till och med läsåret 2013/14. Beroende på utbildningens längd började dessa studenter sina utbildningar mellan läsåren 2005/06 (på till exempel läkarprogram) och 2009/10 (på exempelvis barnmorskeprogram).

När vi jämför examensfrekvensen för kvinnor och män framträder en tydlig skillnad: Andelen som avlägger examen är genomgående högre för kvinnor. I den senaste uppföljningen var examensfrekvensen högre för kvinnor än för män på alla yrkesexamensprogram med fler än 30 nybörjare av varje kön. Störst var skillnaden på programmen mot röntgensjuksköterska, jurist och lärare och minst på programmen mot läkare, specialpedagog och specialistsjuksköterska. Mönstret är genomgående och gäller inom alla ämnesområden, på både korta och långa program och såväl på utbildningar med en majoritet kvinnor som på utbildningar med en majoritet män.⁶³

Det generella mönstret – att examensfrekvensen är högre för kvinnor än för män – är också förhållandevis konstant över tid. Den tidigaste uppföljningen där examensfrekvenser mättes på samma sätt som 2013/14 gjordes läsåret 2009/10. I den uppföljningen ser vi att det på flertalet yrkesexamensprogram var en ungefär lika stor skillnad i examensfrekvens mellan kvinnor och män som i uppföljningen från 2013/14. Det gäller inte minst flera av de största programmen, till exempel lärarprogram, civilingenjörsprogram och sjuksköterskeprogram. I några fall har det dock skett förändringar över tid. Störst var förändringen på röntgensjuksköterskeutbildningen (där könsskillnaden har ökat över tid) och på socionomutbildningen (där den har minskat).

63. Om vi studerar samtliga yrkesexamensprogram, det vill säga även de med färre än 30 nybörjare av varje kön, var examensfrekvensen högre för kvinnor än för män på alla utom två program (programmen mot sjuöingenjör och sjukhusfysiker). Eftersom det finns få kvinnor på dessa program bygger dock dessa uppgifter på en sammanslagning av nybörjare från flera läsår.

Tabell 9. Examensfrekvens bland nybörjare på yrkesexamensprogram, uppföljningsår 2009/10 och 2013/14, uppdelat på kvinnor och män. Tabellen är sorterad på störst könsskillnad 2013/14.

Yrkesexamensprogram	Examen t.o.m. 2009/10				Examen t.o.m. 2013/14			
	Antal nybörjare		Examensfrekvens (%)		Antal nybörjare		Examensfrekvens (%)	
	Kvinnor	Män	Kvinnor / män	Skillnad	Kvinnor	Män	Kvinnor / män	Skillnad
Röntgensjuksköterska	150	40	77/66	11	190	50	77/53	24
Jurist	970	620	77/63	14	890	600	82/63	19
Lärare*	9 860	2 760	74/55	19	9 230	3 760	74/55	19
Receptarie	340	40	76/50	26	220	170	70/52	18
Civilekonom**	880	970	68/53	15
Civilingenjör	1 720	4 990	74/58	16	1 380	4 110	72/57	15
Arbetsterapeut	450	50	83/68	15	480	60	74/61	13
Biomedicinsk analytiker	330	80	76/68	8	320	80	69/57	12
Psykolog	370	140	87/77	10	340	210	91/79	12
Sjuksköterska	4 040	790	85/71	14	4 350	690	80/68	12
Socionom	2 020	310	80/57	23	2 510	420	78/67	11
Fysioterapeut	470	160	82/67	15	450	220	85/75	10
Högskoleingenjör	820	2 990	48/40	8	810	2 440	55/45	10
Tandläkare	150	70	89/80	9	170	80	97/87	10
Psykiater	230	60	81/72	9	260	60	84/76	8
Arkitekt	170	110	64/56	8	170	110	78/71	7
Apotekare	190	70	83/76	7	230	90	80/74	6
Läkare	680	420	94/88	6	580	500	93/88	5
Specialpedagog	530	50	76/62	14	350	40	74/69	5
Specialistsjuksköterska	1 640	320	81/77	4	1 640	300	81/78	3

Kommentar: Andel av nybörjarna på respektive program som avlagt antingen den aktuella yrkesexamen eller en annan examen i högskolan. Beroende på programmets längd baseras uppföljningen 2009/10 på nybörjare mellan 1997/98 och 2004/05 och uppföljningen 2013/14 på nybörjare mellan 2005/06 och 2009/10. Endast yrkesexamensprogram med minst 30 nybörjare av varje kön i uppföljningen 2013/14. Uppgifterna om antal är avrundade till närmaste tiotal.

* Avser den tidigare lärarutbildningen som var en sammanhållen utbildning för flera lärarkategorier.

** Civilekonomexamen infördes 2007 och därför kunde ingen uppföljning göras 2009/10.

Även längre tillbaka i tiden var mönstret i stort sett detsamma. Om vi jämför med de programnybörjare som följdes upp tio år tidigare – till och med läsåret 2003/04 – ser vi att kvinnor även då hade en högre examensfrekvens än män på alla yrkesexamensprogram (i det här fallet program med minst 150 nybörjare och minst 10 nybörjare av varje kön). Skillnaden var störst på utbildningarna till apotekare, tandhygienist och specialpedagog, men även på stora utbildningar som lärarutbildningar, civilingenjörsutbildningar och sjuksköterskeutbildningar var examensfrekvensen klart högre för kvinnor än för män.⁶⁴

64. Examensfrekvenser från tio år tillbaka i tiden är dock inte helt jämförbara med de senaste uppgifterna eftersom måttet på examensfrekvens har ändrats. Det tidigare måttet utgick från andelen som avlagt examen inom sju år efter sin nybörjartermin. Se Högskoleverket och SCB (2005) Statistiska meddelanden, UF 20 SM 0502.

GENERELLA PROGRAM

– KVINNOR HAR HÖGRE EXAMENSFREKVENSPÅ KORTARE PROGRAM

Uppgifter om examensfrekvenser på generella program finns för de som började studera efter 2007, då den nya utbildnings- och examensstrukturen infördes. Den senaste uppföljningen gjordes läsåret 2013/14 och beroende på programmets längd började dessa studenter sina utbildningar mellan 2008/09 (på kandidatprogram) och 2010/11 (på magisterprogram). Nedan studeras två olika utfall – dels om nybörjarna på ett visst program har avlagt *samma examen som på nybörjarprogrammet och med samma ämnesinriktning*, dels om de har avlagt någon examen överhuvudtaget på samma nivå som nybörjarprogrammet, det vill säga den *totala examensfrekvensen*.

Utmärkande för de generella programmen är att examensfrekvenserna är förhållandevis låga. Det gäller särskilt högskoleexamensprogrammen där den totala examensfrekvensen var 31 procent uppföljningsåret 2013/14. Det kan jämföras med 45 procent på kandidatprogrammen, 54 procent på magisterprogrammen och 60 procent på masterprogrammen.

Om vi ser till examensfrekvensen för kvinnor och män kan det konstateras att mönstret inte är lika tydligt som för yrkesexamensprogrammen utan att det ser olika ut för program på grundnivå respektive avancerad nivå. När det gäller högskoleexamensprogram och kandidatprogram (som är på grundnivå) är examensfrekvensen betydligt högre för kvinnor än för män – skillnaden uppgick till 14 respektive 15 procentenheter uppföljningsåret 2013/14. Kvinnor hade även en klart högre examensfrekvens om vi ser till andelen som har avlagt samma examen med samma ämnesinriktning.⁶⁵

För magisterprogram och masterprogram (som är på avancerad nivå) är dock mönstret ett annat. På masterprogrammen var examensfrekvensen ungefär lika hög för kvinnor som för män medan den var något högre för män än för kvinnor på magisterprogrammen. Om vi studerar andelen som har avlagt samma examen med samma ämnesinriktning ser mönstret återigen något annorlunda ut. Då var examensfrekvensen densamma för kvinnor som för män på magisterprogrammen men lite högre för män än för kvinnor på masterprogrammen.⁶⁶

65. Enligt Svensk utbildningsnomenklatur (SUN 2000)

66. En förklaring till att magister- och masterprogram skiljer ut sig kan vara att det finns en stor andel inresande studenter på dessa program. Det är möjligt att de inresande studenternas examensfrekvenser skiljer sig från de svenska studenternas på ett sätt som påverkar könsskillnaden. Eftersom statistiken över examensfrekvenser i dagsläget inte är uppdelad på svenska och inresande studenter går det dock inte att undersöka detta närmare.

Tabell 10. Examensfrekvens på generella program, uppföljningsår 2013/14.

Program mot generell examen	Totalt / kvinnor / män	Antal nybörjare	Samma examen, samma SUN (%)	Total examensfrekvens (%)
Högskoleexamen	Totalt	5 070	20	31
	Kvinnor	2 310	24	39
	Män	2 760	16	24
Kandidatexamen	Totalt	21 340	35	45
	Kvinnor	12 050	40	52
	Män	9 290	30	37
Magisterexamen	Totalt	4 480	46	54
	Kvinnor	2 340	46	52
	Män	2 140	46	55
Masterexamen	Totalt	11 960	46	60
	Kvinnor	5 010	44	60
	Män	6 950	47	61

Kommentar: Beroende på programmets längd baseras uppföljningen på nybörjare mellan 2008/09 och 2009/10. Uppgifterna om antal är avrundade till närmaste tiotal.

Examensfrekvenser på generella program följdes även upp 2011/12 (förutom på kandidatprogrammen där det inte hade gått tillräckligt lång tid sedan 2007 för att de skulle kunna följas upp det läsåret). Mönstret var ungefär det samma även då – examensfrekvensen var klart högre för kvinnor än för män på högskoleexamensprogrammen, ungefär lika för båda könen på magisterprogrammen och något högre för män än för kvinnor på masterprogrammen.⁶⁷

Prestationsgrad – genomgående högre för kvinnor än för män

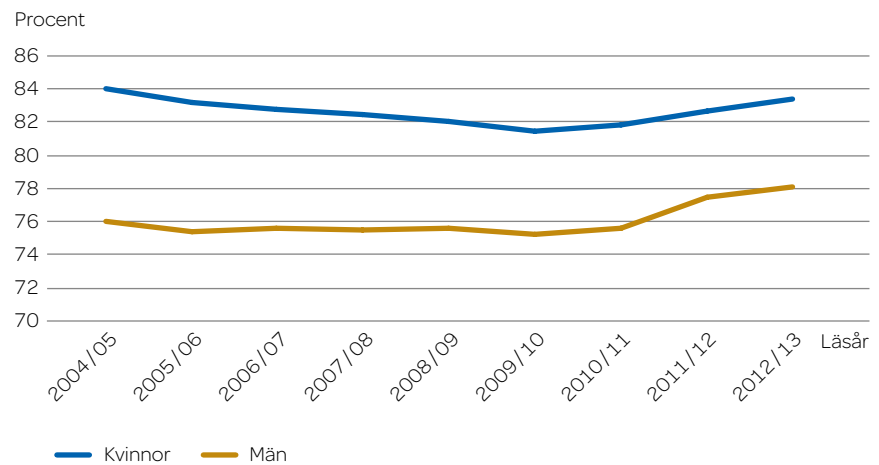
Vi övergår nu till att undersöka hur prestationsgraden ser ut för kvinnor och män. Prestationsgrad är ett mått på i vilken utsträckning studenterna tar de högskolepoäng de är registrerade för. Till skillnad från examensfrekvens kan prestationsgrad även användas för att mäta studieresultat på utbildningar där avsikten inte alltid är att ta en examen, till exempel på fristående kurser. Måttet innebär att studenter räknas om till helårsstudenter och deras tagna högskolepoäng till helårsprestationer. Helårsprestationerna följs upp inom fyra terminer och det innebär att de senaste uppgifterna avser helårsstudenter läsåret 2012/13 och deras avklarade poäng till och med läsåret 2014/15.

När vi jämför prestationsgraden bland kvinnor och män framgår det tydligt att kvinnor presterar bättre än män. Bland studenterna läsåret 2012/13 var prestationsgraden 83 procent för kvinnor och 78 procent för män. Även längre tillbaka i tiden var prestationsgraden högre för kvinnor än för män.⁶⁸ De senaste tio läsåren har dock könsskillnaden i prestationsgrad minskat något. Läsåret 2004/05 var prestationsgraden 84 procent för kvinnor och 76 procent för män.

67. Se SCB och UKÄ (2013) Statistiska meddelanden, UF 20 SM 1303. Den totala examensfrekvensen i denna uppföljning är dock inte helt jämförbar med den i uppföljningen 2013/14 eftersom den inkluderar samtliga avlagda examina och inte enbart examina på samma nivå som nybörjarprogrammet.

68. Det mått som används här sträcker sig tillbaka till helårsstudenter läsåret 2004/05 men även tidigare mått som exempelvis "poängproduktion" visar på liknande resultat. Se SCB och Högskoleverket (2001) Statistiska meddelanden, UF 20 SM 0102.

Figur 12. Prestationsgrad (%) för helårsstudenter läsåren 2004/05–2012/13, uppdelat på kvinnor och män. Notera den kapade y-axeln.

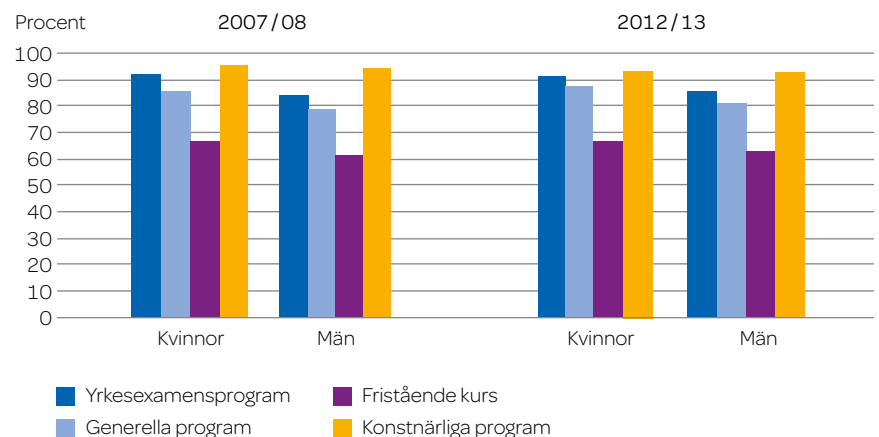

HÖGRE PRESTATIONSGRAD FÖR KVINNOR INOM ALLA UTBILDNINGSFORMER

Prestationsgraden är högre för kvinnor än för män oavsett utbildningsform. Bland studenterna läsåret 2012/13 var prestationsgraden högst på konstnärliga program och där var också skillnaden mellan kvinnors och mäns prestationsgrad liten – 94 procent för kvinnor och 93 procent för män. På generella program och yrkesexamensprogram var skillnaden 6 procentenheter till kvinnornas fördel och på fristående kurser uppgick den till 5 procentenheter.

Kvinnors och mäns prestationsgrader inom olika studieformer har varit relativt stabila över tid. Om vi jämför med läsåret 2007/08 (som är det första läsåret efter utbildnings- och examensreformen 2007 då konstnärlig examen och masterexamen infördes) ser vi att könsskillnaden även då var störst på generella program och yrkesexamensprogram och minst på konstnärliga program. Skillnaden i prestationsgrad mellan kvinnor och män har dock minskat med 1–2 procentenheter inom alla studieformer utom på konstnärliga program, där den istället har ökat något.

Figur 13. Prestationsgrad för helårsstudenter 2012/13 inom olika utbildningsformer, uppdelat på kvinnor och män.

Om vi går vidare och jämför olika program visar det sig att kvinnor i de allra flesta fall har en högre prestationsgrad än män. När det gäller *yrkesexamensprogram* var prestationsgraden högre för kvinnor än för män på nästan alla program med minst 30 helårsstudenter av varje kön läsåret 2012/13. De enda undantagen var audionomprogrammet, officersprogrammet och skogs-
mästarprogrammet där prestationsgraden var något högre för män, samt psykoterapeutprogrammet och logopedprogrammet där prestationsgraden var lika hög för båda könen.

På *generella program* var prestationsgraden genomgående högre för kvinnor än för män. Skillnaden var särskilt påtaglig på högskole- och kandidatprogrammen, där prestationsgraden var 10 respektive 8 procentenheter högre för kvinnor. På magister- och masterprogrammen var skillnaden ungefär 2 procentenheter till kvinnornas fördel. Kvinnornas prestationsgrad var högre än männens på generella program inom samtliga ämnesområden.

På *konstnärliga program* var mönstret inte lika tydligt. Prestationsgraden var klart högre för kvinnor än för män på de konstnärliga högskoleprogrammen (en skillnad på 9 procentenheter) och något högre (1 procentenhet) på de konstnärliga kandidatprogrammen. På de konstnärliga masterprogrammen fanns det däremot ingen könsskillnad i prestationsgrad och på de konstnärliga magisterprogrammen var prestationsgraden något högre för männen. Det senare resultatet är dock osäkert eftersom det fanns få män på konstnärliga magisterprogram läsåret 2012/13.

FRISTÅENDE KURSER – STÖRST KÖNSSKILLNAD I UTBILDNING PÅ DISTANS

När det gäller fristående kurser var prestationsgraden totalt sett 67 procent för kvinnor och 63 procent för män. Kvinnor hade högre prestationsgrad än män inom alla ämnesområden utom *teknik* och övrigt område, där prestationsgraden var ungefär lika hög för båda könen. Störst var skillnaden till kvinnornas fördel inom *vård och omsorg* (10 procentenheter) samt *naturvetenskap* (6 procentenheter).

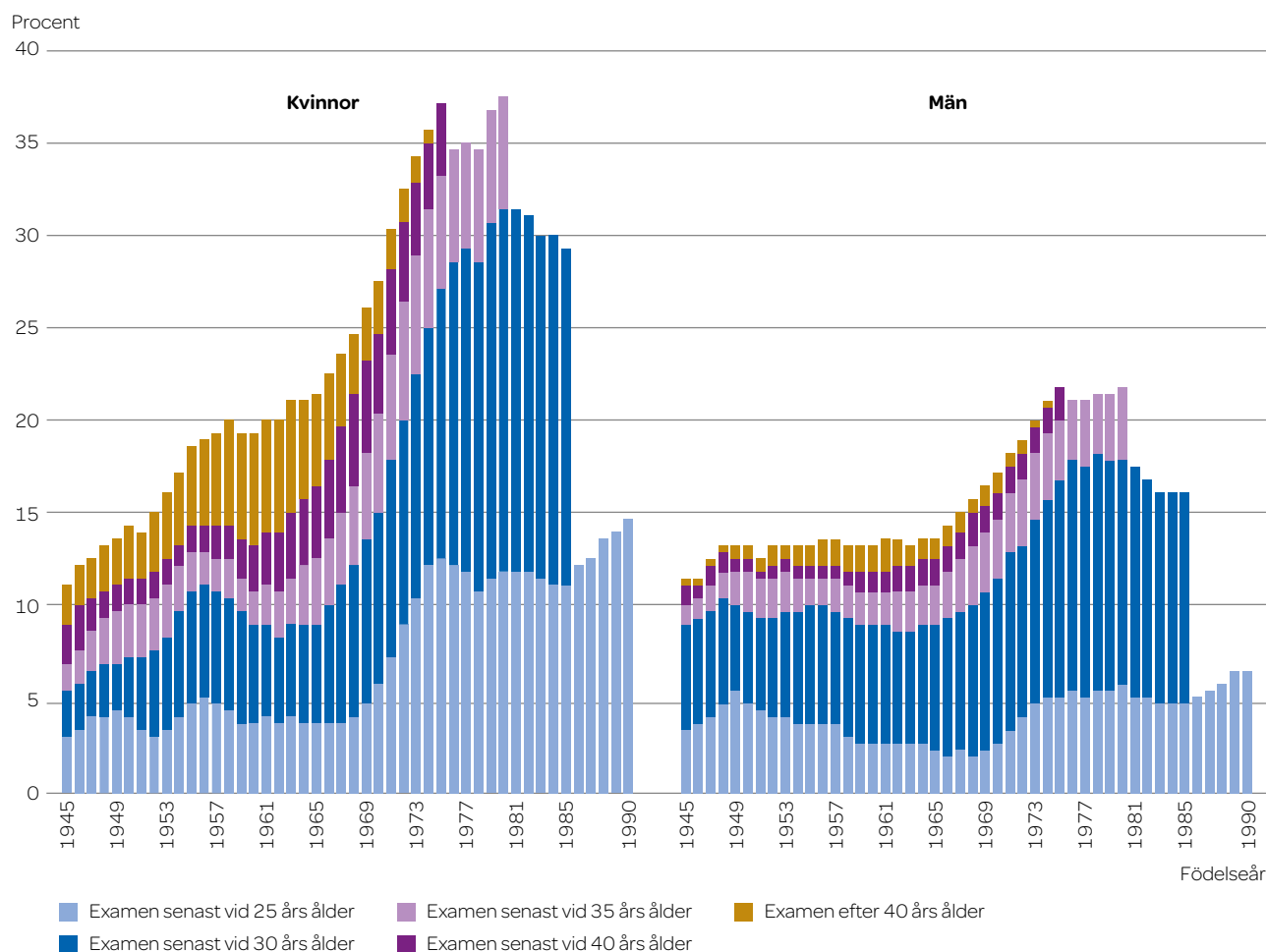
Som nämndes tidigare är det vanligt att fristående kurser ges på distans (se avsnittet *Större andel kvinnor än män studerar på distans*). Prestationsgraden var betydligt högre på fristående kurser på campus än på fristående kurser på distans – 71 respektive 53 procent. Kvinnor hade högre prestationsgrad än män både på campus och distans men skillnaden var något större på fristående kurser på distans. På fristående kurser på campus var prestationsgraden 73 procent för kvinnor och 68 procent för män 2012/13, vilket kan jämföras med 56 respektive 49 procent på fristående kurser på distans. Sett över den senaste tioårsperioden har dock skillnaden i prestationsgrad mellan kvinnor och män minskat på fristående kurser, både för campus- och distansstudenter.

Könsskillnader i utbildningsnivå

Så här långt kan vi konstatera att kvinnor i högre grad än män både påbörjar och slutför en högskoleutbildning. I förlängningen innebär det att det är en större andel kvinnor än män i befolkningen som har avlagt en examen i högskolan – och kvinnor har därmed en högre utbildningsnivå. Sett över en längre tidsperiod – från 1945 och framåt – har andelen som har avlagt en minst treårig examen i högskolan ökat betydligt bland både kvinnor och män. Det är dock bland kvinnorna som denna ökning har varit kraftigast.

Bland dem som är födda i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet hade mellan 11 och 13 procent avlagt en minst treårig examen senast vid 40 års ålder. I dessa årskullar var det en lite större andel av männen än av kvinnorna som hade avlagt examen. Detta ändrades dock i årskullarna som föddes i mitten av 1950-talet där det istället var en något större andel av kvinnorna som hade avlagt examen. Brytpunkten vid mitten av 1950-talet sammanfaller med de årskullar som tog examen före respektive efter 1977 års högskolereform, då flera stora kvinnodominerade utbildningar blev en del av högskolan.

Figur 14. Andel av kvinnorna och männen i befolkningen som har avlagt en minst treårig examen i högskolan. Notera den kapade y-axeln.

Skillnaderna mellan könen har därefter ökat, särskilt bland dem som föddes från mitten av 1960-talet och framåt. Här har det också betydelse att några utbildningar blev treåriga i samband med 1993 års högskolereform – till exempel de kvinnodominerade utbildningarna till sjuksköterska och förskollärare. I årskullen som föddes 1975 – den senaste årskullen där examinerade vid 40 års ålder går att mäta – hade 33 procent av kvinnorna och 20 procent av männen avlagt en minst treårig examen i högskolan.

I de tio senaste årskullarna – som föddes mellan 1980 och 1990 – har könsskillnaden i andelen som har avlagt en examen fortsatt att öka. När det gäller examen senast vid 25 års ålder (som är den enda uppföljning som kan göras till och med de årskullar som föddes 1990) ökade könsskillnaden med 2 procentenheter. I årskullen som föddes 1980 hade 12 procent av kvinnorna och 6 procent av männen avlagt en minst treårig examen – motsvarande andelar i årskullen som föddes 1990 var 15 respektive 7 procent.

Skillnaden i uppnådd utbildningsnivå mellan kvinnor och män beror till stor del på att kvinnor i högre grad än män avlägger examen i relativt unga ålder (senast vid 30 års ålder). Denna skillnad är särskilt tydlig bland dem som föddes på 1970-talet och senare. Bland dem som föddes 1985 (den senaste årskullen som kan följas upp till och med 30 års ålder) hade 30 procent av kvinnorna och 16 procent av männen avlagt en examen i högskolan. Men det är också så att kvinnor i högre grad än män utbildar sig vid högre åldrar (när de är 30 år eller äldre) och det mönstret har varit ganska konstant över tid. Bland dem som föddes 1975 – den senaste årskullen som kan följas upp till 40 års ålder – hade 10 procent av kvinnorna men bara 5 procent av männen avlagt en examen efter 30 års ålder.

Utbildning på forskarnivå

Hösten 2015 studerade cirka 18 500 doktorander i utbildning på forskarnivå.⁶⁹ Antalet studenter på denna högsta utbildningsnivå i högskolan är således betydligt mindre än på grundnivå och avancerad nivå. Andelen i befolkningen som har avlagt en licentiat- eller doktorsexamen är också liten – år 2015 i åldersspannet 25–64 var andelen 1,5 procent bland män och 1,1 procent bland kvinnor. Denna skillnad mellan könen visar att forskarutbildningen traditionellt sett har varit en utbildning med fler män än kvinnor, vilket också framkom i Högskoleverkets rapport *Kvinnor och män i högskolan*⁷⁰ från 2008 som är en föregångare till denna rapport.

Men Högskoleverkets rapport visade också att könsfördelningen hade blivit betydligt jämnare bland doktoranderna över tid även om den var fortsatt ojämn inom vissa ämnesområden. Också skillnader i försörjning under studietiden hade minskat. Männen hade tidigare i högre grad varit anställda som doktorander. Den skillnad man framför allt lyfte i rapporten var att män i större utsträckning än kvinnor gick vidare till forskarutbildningen bland dem som hade avlagt en examen i högskolans grundutbildning.

I detta kapitel följer vi upp om dessa observationer fortfarande står sig. Därutöver har vi jämfört kvinnors och mäns genomströmning i forskarutbildningen med avseende på examensfrekvens och studietid. I flera fall har vi också följt utvecklingen över tid, och då framför allt under de tio senaste åren.^{71,72}

Sammanfattning

Till skillnad från grundnivå och avancerad nivå är könsfördelningen jämn bland såväl doktorandnybörjare som doktorsexaminerade samtidigt som genomströmningen i stora drag är densamma mellan könen. Men liksom var fallet på de "lägre" utbildningsnivåerna så studerar kvinnor och män delvis olika ämnen, och det finns också könsskillnader till männens fördel i *själva övergången* till forskarnivån från den avancerade nivån. Något mer i detalj fann vi följande om kvinnor och män i forskarutbildningen:

- Såväl tre som sex år efter examen på den avancerade nivån var det vanligare för män än för kvinnor att ha påbörjat studier på forskarnivå. Ingen förändring av denna snedrekrytering efter kön har kunnat skönjas bland de studerade examenskullarna (examinerade på den avancerade nivån från 2007/08

69. Innan den 1 juli 2007, när en ny utbildnings- och examensstruktur infördes i högskolan, användes beteckningen forskarutbildning i högskolelagen (1992:1434) och högskoleförordningen (1993:100). Vi använder både den nyare och äldre beteckningen i denna rapport.

70. Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20.

71. I stort sett sträcker sig denna framställning fram till och med 2014 även om vi här har nämnt ett par resultat för år 2015. Analyserna baserar sig i stor utsträckning på ett specialbeställt material från SCB som sammanställts av UKÄ innan uppgifter för 2015 fanns tillgängliga. Förhållandet mellan kvinnor och män i forskarutbildningen kännetecknas dock i stor utsträckning av stabilitet under senare år och i den mån vi har kunnat göra kontroller för 2015 kan vi konstatera att de könsmönster vi presenterar verkar stå sig även detta år.

72. Notera att doktorander antagna till konstnärlig licentiat- och doktorsexamen inte särredovisas. Utbildningen infördes så sent som 2010 och de konstnärliga doktoranderna utgör en mycket liten andel av det totala antalet doktorander (mindre än 1 procent av doktorandnybörjarna år 2014).

och fram till och med 2011/12). En stor del av könsskillnaden i övergång till forskarnivå verkar emellertid kunna hänföras till att kvinnor och män avlägger examen inom delvis olika ämnen på den avancerade nivån.

- Männerna var i majoritet (utgjorde mer än 60 procent) bland doktorandnybörjarna ända fram till och med år 1994. Men från år 1995 och framåt har könsfördelningen legat inom jämställdhetsintervallet 40–60 om man ser till forskarutbildningen som helhet.
- Det finns dock sex forskningsämnesområden och inom teknik respektive naturvetenskap har männen utgjort mer än 60 procent av nybörjarna under åren 2000–2014. Inom medicin och hälsovetenskap har istället kvinnorna varit i majoritet under motsvarande period även om könsfördelningen har varit jämn vissa år enligt kriteriet 40–60. Även inom lantbruksvetenskap är kvinnorna fler än männen, men också inom detta ämnesområde har könsfördelningen både legat inom och utanför intervallet under perioden. Inom de två ämnesområdena samhällsvetenskap och humaniora har dock könsfördelningen legat mer stabilt inom jämställdhetsintervallet under hela perioden. Sammantaget har det inte skett någon tydlig förändring av doktorandnybörjarnas könssammansättning per forskningsämnesområde under perioden 2000–2014.
- Bland samtliga årgångar av doktorandnybörjare mellan 2000 och 2006 var examensfrekvensen lika för kvinnor och män efter åtta år, och det gällde såväl när uppföljningen avsåg en doktorsexamen som en licentiat- eller doktorsexamen. Vid en kortare uppföljningsperiod (fem år) var examensfrekvensen emellertid större för män än för kvinnor.
- Bland dem som avlade doktorsexamen mellan 2000 och 2014 var nettostudietiden ungefär densamma för kvinnor och män totalt sett. Nettostudietiden tar hänsyn till studieuppehåll och deltidsstudier och avser således den tid som doktoranden verkligen har ägnat sig åt studierna. Inom medicin och hälsovetenskap har det dock skett en könsutjämning: männens nettostudietid var kortare än kvinnornas i början av perioden men 2014 hade kvinnor och män ungefär samma nettostudietid.
- Både på totalnivå och per ämnesområde har kvinnor och män liknande försörjningsformer. Anställning som doktorand var den vanligaste försörjningsformen bland såväl kvinnor som män 2014.
- Könsfördelningen bland dem som avlägger doktorsexamen har varit jämn utifrån intervallet 40–60 allt sedan år 2001 när andelen kvinnor för första gången nådde upp till 40 procent. Fler män än kvinnor har dock årligen avlagt en licentiatexamen efter att den infördes som en mellanexamen i början av 1980-talet och endast under några få år (mellan 2006 och 2011) har könsfördelningen legat inom intervallet 40–60.

Rekrytering av kvinnor och män till forskarutbildningen

Vi inleder med att följa upp i vilken utsträckning kvinnor och män rekryteras till utbildning på forskarnivå. Den första frågan vi söker svara på är om det finns en snedrekrytering efter kön i övergången mellan den avancerade nivån och forskarnivån. Den andra frågan rör istället könsfördelningen bland doktorandnybörjarna och hur denna ser ut uppdelat på forskningsämnesområde, forskningsämnesgrupp och ålder.

Rekryteringen påverkas bland annat av tillträdesreglerna som regleras i högskoleförordningen. Dessa har genomgått en del förändringar över tid. I samband med att högskolan fick en ny utbildnings- och examensstruktur den 1 juli 2007 skärptes till exempel de grundläggande behörighetskraven till utbildning på forskarnivå från tre till fyra års högskoleutbildning.⁷³ Vid samma tidpunkt trädde också en annan regel i kraft, nämligen att lärosäten som avser att anta en eller flera doktorander ska informera om detta, exempelvis genom annonsering, såvida det inte rör sig om en typ av antagning som det i förordningen ges undantag ifrån (se 7 kap. 37 § högskoleförordningen).⁷⁴ Finns det fler behöriga sökande än "platser" ska högskolan enligt förordningen göra ett urval med hänsyn till de sökandes förmåga att tillgodogöra sig utbildningen.

Övergång från avancerad nivå till forskarnivå – vanligast för män

I studier av snedrekrytering inom utbildningsväsendet, vare sig det handlar om kön eller någon annan aspekt såsom exempelvis social bakgrund, är det centralt att belysa övergångar mellan olika nivåer. Officiell statistik har vid flera tillfällen visat att bland examinerade på grundnivå och avancerad nivå är det en större andel av männen än kvinnorna som påbörjar forskarstudier.⁷⁵ Detta verkar delvis bero på att det finns en skillnad i vilka examina som kvinnor och män har med sig innan de börjar i forskarutbildningen.⁷⁶ I den här analysen är avsikten att mer ingående jämfört med tidigare studier beskriva kvinnors och mäns övergång till utbildning på forskarnivå. Förutom att vi studerar utvecklingen över tid så följer vi upp övergången till forskarnivå både tre och sex år efter föregående examen.

Mot bakgrund av att nya och skärpta behörighetsregler till utbildning på forskarnivå trädde i kraft den 1 juli 2007 har vi valt att endast följa upp examinerade på den avancerade nivån. Detta innebär också en viss kontroll av att kvinnor och män har avlagt en liknande examen innan antagningen till forskarutbildningen. I populationen ingår examinerade på den avancerade nivån mellan läsåren 2007/08 till och med 2011/12. I ett ytterligare försök att jämföra lika med lika har vi också följt upp kvinnors och mäns övergång till forskarnivå för dem som har avlagt examen på den avancerade nivån inom samma ämnesområden och med samma typ av examen.

73. I praktiken var det dock många som redan före denna skärpning av behörighetskraven hade poäng från grundutbildningen som motsvarade minst fyra år (SOU 2004:27, sid. 149). Se 7 kap. 34–41 §§ högskoleförordningen för mer detaljer kring tillträdesreglerna till utbildning på forskarnivå.

74. Dessförinnan fanns emellertid en liknande bestämmelse i 5 kap. 5 § högskoleförordningen (1998:80) om information avseende anställning som doktorand.

75. Exempelvis UKÄ (2014) Rapport 2014:7.

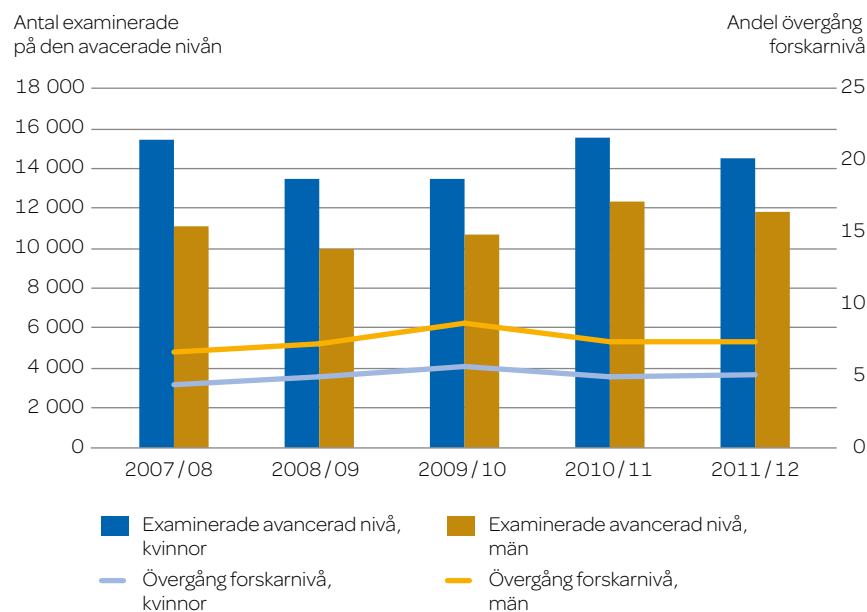
76. UKÄ (2014) Statistisk analys 2014-04-22/4; Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20.

När övergången följs upp efter tre år innebär detta till exempel att de examinerade 2007/08 har följts upp till och med 2010; uppföljningen efter sex år för samma population sträcker sig fram till år 2013.⁷⁷ I de fall som en individ har avlagt fler än en examen på den avancerade nivån har en yrkesexamen prioriterats före en masterexamen som i sin tur har prioriterats före en magisterexamen. Skulle en person ha mer än en examen av samma typ har den senaste valts.

Det är fler kvinnor än män som har avlagt någon form av examen på den avancerade nivån under samtliga fem läsår mellan 2007/08 och 2011/12 (se staplarna i Figur 15). Från varje kull av examinerade på denna nivå är det emellertid en större andel av männen än kvinnorna som har påbörjat forskarstudier senast tre år efter examen (se linjerna i samma figur).

I den senaste examenskullen (2011/12) var det cirka 14 500 kvinnor och 11 800 män som hade avlagt examen på den avancerade nivån. Efter tre år hade sedan 7,3 procent av männen och 5,1 procent av kvinnorna blivit doktorander. I runda tal började 870 män och 740 kvinnor i forskarutbildningen från 2011/12 års examenskull. Detta trots att det var fler kvinnor än män som hade avlagt examen på den avancerade nivån.

Figur 15. Antal examinerade på den avancerade nivån läsåren 2007/08 till och med 2011/12 (redovisas som staplar) samt andelen (%) bland dessa som har påbörjat studier på forskarnivå efter högst tre år (redovisas som linjer): kvinnor och män.

77. Även individer som har gått vidare till forskarutbildningen året innan de har avlagt en examen på den avancerade nivån har räknats med bland dem som gått vidare till forskarutbildningen. Som tidigare beskrevs är en examen på den avancerade nivån inte nödvändig för att uppfylla den grundläggande behörigheten till utbildning på forskarnivå.

INGEN FÖRÄNDRING I SIKTE

I varje kull av examinerade mellan 2007/08 och 2011/12 på den avancerade nivån var det en större andel av männen än kvinnorna som hade gått vidare till forskarutbildningen – könsskillnaden varierade mellan som minst 2,2 procentenheter (examenskullarna 2007/08 och 2011/12) och som mest 3,0 procentenheter (examenskullen 2009/10). Man kan således inte skönja någon trend under dessa år mot vare sig ökade eller minskade könsskillnader. Också i en tidigare studie av Högskoleverket, baserad på studenter som examinerades mellan 1995 och 1997 (minst fyraårig grundutbildning), var det en större andel män än kvinnor som gick vidare till forskarutbildningen. Skillnaden mellan kvinnor och män var då 3 procentenheter.⁷⁸ Sett över en 15-års period (även om inte alla examenskullar finns med) är det utmärkande draget sålunda stabilitet snarare än förändring; mäns övergångsandel mellan avancerad nivå och forskarnivå är större än kvinnornas i ungefär samma grad år från år.

STÖRRE ÖVERGÅNG FÖR KVINNOR ÄN FÖR MÄN INOM NATURVETENSKAP, MATEMATIK OCH DATA

Hur ser då övergångsandelarna till forskarutbildningen ut för de kvinnor och män som har avlagt en examen på den avancerade nivån inom samma ämnesområde?⁷⁹ Eftersom antalet examinerade studenter blir för litet ibland vid en uppdelning efter ämnesområde och typ av examen så har vi slagit samman samtliga examinerade på den avancerade nivån mellan 2007/08 och 2011/12. Vid en sådan sammanslagning av examenskullar var det totalt sett 5 procent av kvinnorna och 7,5 procent av männen som hade påbörjat forskarstudier senast tre år efter examen, det vill säga en skillnad om 2,5 procentenheter.

Övergången från den avancerade nivån till forskarnivån har följts upp inom åtta olika ämnesområden (se Tabell 11). I denna analys, liksom i de följande som handlar om övergången från den avancerade nivån till forskarnivån, har vi betraktat skillnader om minst en procentenhet som en skillnad och jämförelser har gjorts i de fall som minst 100 individer ingår i en grupp. Männen övergång till forskarutbildningen är tydligt större än kvinnornas bland examinerade från de tre ämnesområdena humaniora och konst, hälso- och sjukvård samt social omsorg respektive lant- och skogsbruk samt djursjukvård. Kvinnornas övergångsandel är större än männens inom ett område – naturvetenskap, matematik och data. Inom de resterande fyra ämnesområdena pedagogik och lärarutbildning, samhällsvetenskap med mera,⁸⁰ teknik och tillverkning respektive tjänster är övergångsandelen ungefär lika.

78. Som framgår är examensgrupperna någorlunda jämförbara eftersom även Högskoleverkets studie endast följde upp examinerade med en längre grundutbildning (ungefär jämförbar med den avancerade nivån i dagens system). Uppföljningsperioden mellan grundexamen och övergång till forskarutbildningen var dock något längre, fem istället för tre år.

79. Ämnesområde för examen på den avancerade nivån motsvaras här av SUN-inriktning på 1-siffernivå.

80. Samhällsvetenskap med mera motsvarar samhällsvetenskap, juridik, handel och administration.

GENERELLA EXAMINA PER ÄMNESOMRÅDE

– IBLAND FÖRDEL KVINNOR OCH IBLAND FÖRDEL MÄN

Övergången till forskarutbildningen varierar också för olika högskoleutbildningar inom samma ämnesområde. Exempelvis är övergången i de flesta fall större bland dem som har en masterexamen jämfört med dem som har avlagt en magisterexamen. I detta avsnitt jämförs kvinnor och män med någon generell examen (magister eller master) inom olika ämnesområden medan vi i nästa avsnitt studerar hur övergången ser ut från olika yrkesexamensutbildningar.

Sammanfattningsvis framkommer det inget generellt mönster av ojämställdhet även om det bara var i två fall som övergången till forskarnivå var ungefär densamma för kvinnor och män, nämligen bland dem som hade avlagt en magister- respektive masterexamen inom samhällsvetenskap med mera. Bland de resterande tio utbildningarna hade kvinnor och män störst övergångsandel på fem utbildningar vardera. Kvinnornas övergångsandel överskred männens på följande utbildningar: magister respektive master inom teknik och tillverkning, magister respektive master inom naturvetenskap, matematik och data samt även master inom hälso- och sjukvård samt social omsorg. Männerna hade den största övergången i de fall de hade en magister- eller masterexamen inom humaniora och konst, magister inom hälso- och sjukvård samt social omsorg, magister inom pedagogik och lärarutbildning samt magister inom tjänster.

Av de utbildningar där det finns en könsskillnad var denna som störst bland masterexaminerade inom humaniora och konst – 22,7 procent av männen och 11,4 procent av kvinnorna hade gått vidare till utbildning på forskarnivå. Övriga könsskillnader befinner sig på en lägre nivå, som mest handlar det om 4,2 procentenheter (magisterexamen inom hälso- och sjukvård samt social omsorg, där mäns övergång till forskarnivå är större än kvinnors).

Tabell 11. Examinerade på avancerad nivå (yrkesexamen, masterexamen eller magisterexamen) inom åtta olika ämnesområden (motsvarar SUN-inriktning 1-siffernivå), läsåren 2007/08–2011/12: andel (%) av kvinnor och män (inklusive inresande studenter) som har påbörjat studier på forskarnivå efter högst tre år.

	Kvinnor		Män		Skillnad ¹ Kvinnor–män (procent- enheter)
	Övergång forskarnivå, procent (%)	Avancerad nivå, antal	Övergång forskarnivå procent (%)	Avancerad nivå, antal	
Humaniora och konst	6,4	3 299	9,4	2 080	-3,0
Yrkesexamen	1,4	1 027	1,9	783	-0,6
Master	11,4	438	22,7	225	-11,3
Magister	8,0	1 834	12,0	1 072	-4,0
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	4,9	17 895	8,5	5 134	-3,6
Yrkesexamen	1,9	14 288	5,9	4 195	-4,0
Master	21,9	590	19,5	287	2,4
Magister	15,5	3 017	19,8	652	-4,2
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	7,2	803	9,6	479	-2,4
Yrkesexamen	6,0	704	7,4	366	-1,4
Master	7,9	38	17,2	58	
Magister	21,3	61	16,4	55	
Naturvetenskap, matematik och data	18,2	4 585	16,5	5 488	1,7
Master	21,9	1 574	18,7	2 107	3,2
Magister	16,2	3 011	15,0	3 381	1,2
Pedagogik och lärarutbildning	1,3	15 057	1,5	7 137	-0,2
Yrkesexamen	0,7	13 843	1,0	6 784	-0,3
Master	12,5	96	11,8	34	
Magister	7,6	1 118	9,7	319	-2,1
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	2,6	21 770	3,1	14 874	-0,5
Yrkesexamen	1,3	6 559	2,6	3 419	-1,3
Master	7,3	2 265	6,5	1 764	0,8
Magister	2,5	12 946	2,7	9 691	-0,2
Teknik och tillverkning	10,2	8 469	9,9	20 311	0,3
Yrkesexamen	9,6	5 684	9,8	12 890	-0,2
Master	15,3	1 538	13,3	4 248	2,0
Magister	6,5	1 247	5,4	3 173	1,1
Tjänster	4,5	550	5,5	385	-0,9
Master	6,5	77	4,9	61	
Magister	4,2	473	5,6	324	-1,4
Totalsumma	5,0	72 428	7,5	55 888	-2,5

1. Anger endast skillnaden i de fall som minst 100 kvinnor respektive män har examinerats inom en kategori.

YRKESEXAMINA – KVINNOR STUDERAR OFTA TILL LÄKARE MEN MÄNNEN BLIR DOKTORER

Vi har också jämfört kvinnor och män som har avlagt samma yrkesexamen på den avancerade nivån. Inom nio yrkesexamensprogram (av de 16 som har jämförts) hade kvinnor och män påbörjat forskarstudier i ungefär samma utsträckning. Några av dessa program har ett stort antal studenter – det gäller specialistsjuksköterskeexamen, lärarexamen, juristexamen och civilingenjörs-examen.

Bland examinerade från sex program var det emellertid vanligare för män än för kvinnor att påbörja forskarstudier. Förutom teologie kandidatexamen, som är en äldre examen,⁸¹ gäller detta några utbildningar inom samhällsvetenskap (civilekonomexamen, psykologexamen och psykoterapeutexamen) och hälso- och sjukvård samt social omsorg (apotekarexamen och läkarexamen). Skillnaderna i övergång till forskarnivå är ganska tydligt till männens fördel bland examinerade på dessa utbildningar. Bland examinerade psykologer hade exempelvis 6,3 procent av männen och 2,5 procent av kvinnorna blivit doktorander. Det betyder att även om betydligt fler kvinnor än män avlade examen som psykologer under perioden (cirka 1 550 kvinnor och cirka 650 män) var det i antal räknat till och med något fler män än kvinnor som hade fortsatt till forskarutbildningen, 42 män och 39 kvinnor. Också bland dem som hade avlagt en läkarexamen var kvinnorna fler än männen (cirka 2 870 kvinnor och 2 100 män), men det var i första hand männen som påbörjade forskarstudier – 4,8 procent av kvinnorna och 8,7 procent av männen.

Inom ett enda program, arkitektexamen, gick kvinnorna vidare till forskarstudier i större utsträckning än vad männen gjorde – det gällde 1,3 procent av kvinnorna och 0,3 procent av männen.

81. Finns ej med i examensordningen från den 1 juli 2007.

Tabell 12. Examinerade från yrkesexamensprogram och de som tagit en konstnärlig examen på den avancerade nivån läsåren 2007/08–2011/12: andel (%) av kvinnor och män (inklusive inresande studenter) som har påbörjat studier på forskarnivå efter högst tre år.

	Kvinnor		Män		Skillnad ⁶ Kvinnor–män (procent- enheter)
	Övergång forskarnivå, procent (%)	Avancerad nivå, antal	Övergång forskarnivå procent (%)	Avancerad nivå, antal	
Humaniora och konst					
Konstnärlig högskoleexamen ¹	0,0	179	0,0	129	0,0
Konstnärlig magisterexamen ²	0,0	162	0,0	110	0,0
Konstnärlig masterexamen ²	1,3	373	1,0	295	0,3
Organistexamen ³	0,0	30	0,0	26	
Teologie kandidatexamen ³	3,2	283	5,4	223	-2,2
Hälso- och sjukvård samt social omsorg					
Apotekarexamen	6,6	785	9,0	233	-2,4
Barnmorskeexamen ⁴	0,3	1298		6	
Logopedexamen	1,4	562	7,3	41	
Läkarexamen	4,8	2867	8,7	2104	-3,9
Sjukhusfysikerexamen	32,1	56	34,4	90	
Specialistsjuksköterskeexamen	0,5	8069	0,3	1369	0,2
Tandläkarexamen	2,3	651	2,0	352	0,3
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård					
Agronomexamen	8,0	261	7,2	83	
Hortonomexamen ⁴	10,5	38		9	
Jägmästarexamen	4,3	94	5,2	210	
Veterinärexamen	4,2	311	7,8	64	
Pedagogik och lärarutbildning					
Lärarexamen ⁵	0,7	11684	1,1	6632	-0,4
Speciallärarexamen	1,1	352	0,0	20	
Specialpedagogexamen	0,6	1807	0,0	130	0,6
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration					
Civilekonomexamen	0,0	546	2,4	424	-2,4
Juristexamen	1,1	3608	1,4	2102	-0,3
Psykologexamen	2,5	1574	6,3	665	-3,8
Psykoterapeutexamen	0,8	831	3,5	228	-2,7
Teknik och tillverkning					
Arkitektexamen	1,2	565	0,3	374	1,0
Civilingenjörsexamen	11,0	4876	10,1	12454	0,8
Landskapsarkitektexamen	1,7	241	3,3	60	

1. Innan den nya examensordningen trädde i kraft den 1 juli 2007 räknades denna examen till yrkesexamina.

2. Sedan den 1 juli 2007 räknas dessa examina egentligen till konstnärliga examina och inte yrkesexamina.

3. Äldre examina (före den 1 juli 2007).

4. När antalet examinerade understiger 20 redovisas inte övergångsandelarna.

5. Avser den lärarexamen som gällde före höstterminen 2011. Endast lärarexamina som avlagts på den avancerade nivån ingår.

6. Anger endast skillnaden i de fall som minst 100 kvinnor respektive män har examinerats inom en kategori.

ÖVERGÅNG TILL FORSKARNIVÅ EFTER SEX ÅR – KÖNSMÖNSTRET BESTÅR

Så här långt är det övergången till forskarutbildningen upp till tre år efter examen på den avancerade nivån som har följts upp. Är då skillnaderna, och ibland likheterna, mellan könen desamma vid en uppföljning efter sex år? För att besvara frågan har vi följt upp kvinnor och män som avlade examen läsåren 2007/08 och 2008/09.

För båda könen är det, inte överraskande, en större andel som påbörjar forskarstudier efter sex än tre år, även om ökningen är måttlig. Det intressanta är att män även vid en längre uppföljningsperiod har gått vidare till forskarstudier i större utsträckning än kvinnor – 7,9 procent jämfört med 5,7 procent.⁸²

Därtill kvarstår i stort sett förhållandena mellan könen vid en uppdelning per ämnesområde. En liten skillnad efter sex år jämfört med tre år gäller ämnesområdet *tjänster*. Inom detta område var det, som tidigare redovisats, ungefär lika övergång till forskarutbildningen för kvinnor och män efter tre år. Men vid en uppföljning efter sex år hade en större andel av männen än kvinnorna påbörjat forskarstudier (tabell redovisas ej).

STÖRRE ÖVERGÅNG BLAND INRESANDE STUDENTER – SPECIELLT BLAND KVINNOR

Både svenska och inresande studenter på den avancerade nivån kan gå vidare till svensk forskarutbildning, och i analyserna av övergång mellan den avancerade nivån och forskarnivån har båda dessa studentgrupper ingått. Inresande studenter består av utbytesstudenter som deltar i ett utbytesprogram vid svenska universitet och högskolor samt studenter som anordnar sina studier i Sverige på egen hand, så kallade freemover-studenter.⁸³

Om alla examinerade på den avancerade nivån läsåren 2007/08 till och med 2011/12 slås samman består populationen av cirka 72 400 kvinnor (varav 62 600 är svenskar och 9 800 är inresande) och 55 900 män (varav 41 250 är svenskar och 14 650 är inresande). Det finns vissa skillnader i övergången till forskarnivå som kan kopplas till kön och geografiskt ursprung (svensk eller inresande). En klart större andel har fortsatt till forskarutbildningen bland de inresande kvinnorna (7,1 procent) jämfört med de svenska kvinnorna (4,7 procent). En sådan skillnad finns även bland män med olika geografiska ursprung, men den är mindre än bland kvinnorna då övergången bland svenska män var 7,2 procent medan den var 8,1 procent bland inresande män.⁸⁴

Den större övergångsandelen bland inresande studenter jämfört med svenska studenter hänger delvis ihop med vilka ämnen de studerar på den avancerade nivån. Exempelvis är övergången till forskarnivå stor inom naturvetenskap samtidigt som det är vanligt att inresande studenter avlägger en examen på den avancerade nivån inom naturvetenskap. Svenska studenter,

82. Övergångsandel efter tre år för motsvarande två examenskullar 2007/08 och 2008/09 var 6,9 procent för män och 4,7 procent för kvinnor. I den tidigare redovisningen av övergången till utbildning på forskarnivå efter tre år ingick fem examenskullar, och de siffrorna är därför inte direkt jämförbara.

83. För mer information om hur freemover-studenterna urskiljs i statistiken se UKÄ och SCB (2015) Statistiska meddelanden UF 20 SM 1503.

84. I antal räknat är det dock fler svenska kvinnor och män jämfört med inresande kvinnor och män som går vidare till forskarstudier eftersom de är betydligt fler som avlägger examen på den avancerade nivån (se uppgifterna om antal tidigare i stycket).

speciellt kvinnor, studerar ofta pedagogik eller någon lärarutbildning
– från denna studieinriktning är övergången till forskarutbildningen liten.

Doktorandnybörjarna

– från en majoritet män till en jämn könsfördelning

Rekryteringen till forskarutbildningen består inte enbart av personer som har avlagt examen på den avancerade nivån i svensk högskola. Andra vägar in kan exempelvis gå via utländsk universitetsexamen eller högskolestudier i Sverige eller utomlands men utan att någon examen har avlagts. Därtill kan det ibland gå längre tid än sex år mellan avslutade högskolestudier på den avancerade nivån och påbörjade forskarutbildningsstudier, vilket var den längsta uppföljningsperioden i våra analyser. Vad blir då resultaten av dessa olika vägar in i forskarutbildningen? Annorlunda uttryckt, hur ser *könsfördelningen* ut bland doktorandnybörjarna?

Sett över en längre tidshorisont har rekryteringen till forskarutbildningen förändrats radikalt ur ett könsperspektiv. År 1977 utgjorde kvinnorna endast 25 procent av doktorandnybörjarna – männen var 1 365 till antalet och kvinnorna 450. Därefter har antalet doktorandnybörjare ökat för båda könen men mer för kvinnor än för män och 1995 landade könsfördelningen för första gången inom jämställdhetsintervallet 40–60 då kvinnorna utgjorde 41 procent och männen 59 procent.

En tänkbar förklaring till denna snabba förändring kan vara att kvinnornas andel i rekryteringsbasen har ökat, det vill säga att andelen kvinnor har ökat på utbildningar varifrån övergången till forskarutbildningen är stor. Vi har inte undersökt hur denna utveckling exakt har sett ut, men kan utifrån uppgifter i Högskoleverkets rapport om kvinnor och män i högskolan från 2008⁸⁵ finna indikationer på att andelen kvinnor har ökat i rekryteringsbasen. Exempelvis framgår det att andelen kvinnor fördubblades på civilingenjörsutbildningen mellan 1978/79 och 1996/97. Denna utbildning har många studenter och övergången till forskarstudier är större än genomsnittet. Det är också möjligt att en sådan förändring har kompletterats med att lärosätena började arbeta mer aktivt med att rekrytera kvinnor till forskarutbildningen.

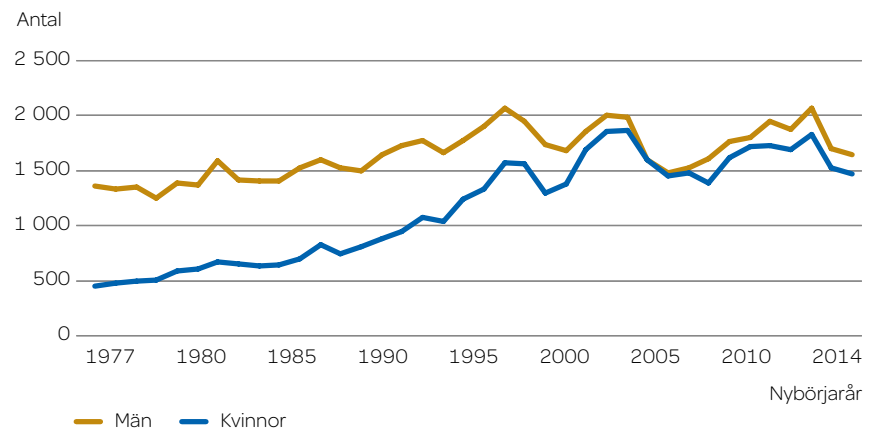
Från slutet av 1990-talet och fram till 2014 har det skett en del kraftiga svängningar i antalet doktorandnybörjare för båda könen,⁸⁶ men fördelningen mellan kvinnor och män har alltjämt hållit sig inom jämställdhetsintervallet 40–60. År 2014 var fördelningen 47 procent kvinnor och 53 procent män.

Även om andelen kvinnor och män har varit jämn utifrån jämställdhetskriteriet 40–60 sedan 1995 så börjar dock nästan alltid något fler män än kvinnor i utbildning på forskarnivå. Om samtliga doktorandnybörjare mellan 2000 och 2014 slås samman så har nära 24 300 kvinnor och cirka 26 550 män börjat i forskarutbildningen under dessa år.

85. Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20.

86. I några olika årgångar av UKÄs Årsrapport för universitet och högskolor har man redogjort för en del tänkbara orsaker till dessa svängningar; se exempelvis UKÄ (2015) Rapport 2015:8.

Figur 16. Doktorandnybörjare 1977–2014: antal kvinnor och män.

ÄMNESOMRÅDEN

– ALLTJÄMT EN MAJORITET MÄN I TEKNIK OCH NATURVETENSKAP

Det finns sex forskningsämnesområden (kallas här även ämnesområden) i forskarutbildningen. Under de senaste 15 åren (2000–2014) har könsfördelningen i ämnesområdena humaniora och samhällsvetenskap legat inom jämställdhetsintervallet 40–60 under i princip hela perioden (under ett enskilt år utgjorde kvinnorna mer än 60 procent inom humaniora). Inom teknik har kvinnorna alltid understigit 40 procent av nybörjarna och det samma kan i princip sägas om naturvetenskap (några gånger har andelen kvinnor tangerat 40 procent, men under de senaste åren är trenden för andelen kvinnor bland nybörjarna i naturvetenskap vikande). Inom medicin och hälsovetenskap har andelen kvinnor varierat kring 60 procent över åren medan andelen män har varierat kring 40 procent. Sett till ett enskilt år kan könsfördelningen inom medicin och hälsovetenskap klassificeras som jämn eller ojämn (fler kvinnor än män) beroende på vilket år som redovisas.

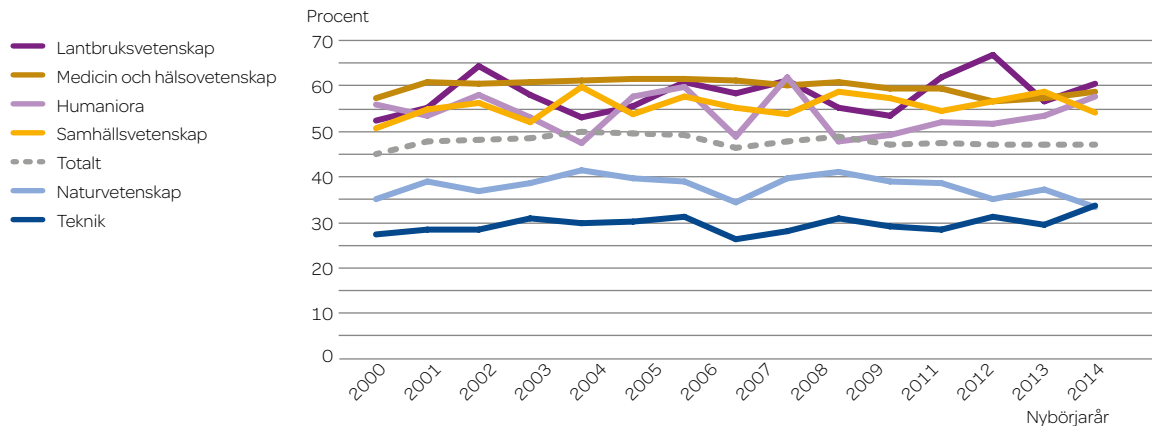
Antalet doktorandnybörjare är litet inom lantbruksvetenskap jämfört med de andra ämnesområdena (för det mesta under 50 nybörjare ett enskilt år) vilket bäddar för att könsfördelningen varierar mer mellan åren än i övriga ämnesområden. Kvinnorna har varit fler än männen mellan 2000 och 2014 men könsfördelningen har fluktuerat en hel del: andelen kvinnor har varierat mellan 52 och 67 procent medan andelen män följdriktigt har varierat inom intervallet 33 till 48 procent.

38 ÄMNESGRUPPER – AV VILKA 20 HAR EN JÄMN KÖNSFÖRDELNING

Indelningen i forskningsämnesområden är en grov indelning eftersom det inom dessa ryms en mängd olika ämnen. En finare indelningsnivå är vad som kallas forskningsämnesgrupper.⁸⁷ Hur kvinnor och män fördelar sig över dessa ämnesgrupper är möjligt att redovisa från och med 2011. Dessförinnan var ämnesindelningen i statistiken över doktorander en annan. Det finns

87. Indelningen av forskningsämnen görs på tre nivåer. De sex forskningsämnesområdena är på den högsta nivån. På mellannivån finns det 42 forskningsämnesgrupper och på den lägsta nivån finns det cirka 260 forskningsämnen.

Figur 17. Doktorandnybörjare 2000–2014: andel (%) kvinnor totalt och per forskningsämnesområde.

en översättning längre tillbaka i tiden för de sex forskningsämnesområdena men inte för ämnesgrupperna.⁸⁸

Nybörjarna på forskarnivå mellan 2011 och 2014 har summerats och i Tabell 13 särredovisas alla forskningsämnesgrupper med minst 20 doktorandnybörjare (av de 42 ursprungliga ämnesgrupperna återstår då 38). Av dessa låg 20 grupper inom jämställdhetsintervallet 40–60. Tio ämnesgrupper hade mer än 60 procent män bland nybörjarna och inom åtta grupper utgjorde kvinnorna mer än 60 procent.

ÄMNESGRUPPER – NYA KÖNSMÖNSTER FRAMTRÄDER

Inom samtliga sex forskningsämnesområden finns det ämnesgrupper med en annan könsfördelning än den som gäller för hela forskningsämnesområdet. Ett exempel är forskningsämnesområdet naturvetenskap där män utgjorde en majoritet bland nybörjarna. Men inom tre naturvetenskapliga ämnesgrupper rådde istället könsbalans; det gäller biologi, kemi samt geovetenskap och miljövetenskap.

Inom forskningsämnesområdet humaniora var könsfördelningen jämn. Men inom de humanistiska ämnesgrupperna konst respektive annan humaniora var kvinnorna i majoritet. Männen var i majoritet inom en humanistisk ämnesgrupp, nämligen filosofi, etik och religion.

88. Från och med 2011 indelas doktorandernas forskningsämnen i enlighet med *Standard för svensk indelning av forskningsämnen*. Den tidigare ämnesindelningen gjordes i enlighet med *Nationell förteckning över forskningsämne*.

Tabell 13. Doktorandnybörjare 2011–2014 (sammanslagna): andel kvinnor och män (%) totalt, per forskningsämnesområde och forskningsämnesgrupp. I kolumnen *Könsfördelning* motsvarar *Jämn* en könsfördelning inom intervallet 40–60 i en forskningsämnesgrupp. *Fler kvinnor* betyder att kvinnorna utgör mer än 60 procent och *Fler män* betyder att männen utgör mer än 60 procent.

	Kvinnor (%)	Män (%)	Antal	Könsfördelning
Humaniora	53	47	765	Jämn
Annan humaniora	69	31	94	Fler kvinnor
Filosofi, etik och religion	31	69	134	Fler män
Historia och arkeologi	46	54	164	Jämn
Konst	63	37	134	Fler kvinnor
Språk och litteratur	59	41	239	Jämn
Lantbruksvetenskap¹	62	38	257	Fler kvinnor
Husdjursvetenskap	59	41	54	Jämn
Lantbruksvetenskap, skogsbruk och fiske	55	45	128	Jämn
Veterinärmedicin	76	24	58	Fler kvinnor
Medicin och hälsovetenskap	58	42	4 734	Jämn
Annan medicin och hälsovetenskap	66	34	68	Fler kvinnor
Hälsovetenskap	70	30	935	Fler kvinnor
Klinisk medicin	57	43	2477	Jämn
Medicinsk bioteknologi	50	50	136	Jämn
Medicinska och farmaceutiska grundvetenskaper	52	48	1118	Jämn
Naturvetenskap²	36	64	3 098	Fler män
Biologi	50	50	722	Jämn
Data- och informationsvetenskap	20	80	569	Fler män
Fysik	27	73	633	Fler män
Geovetenskap och miljövetenskap	47	53	366	Jämn
Kemi	42	58	512	Jämn
Matematik	29	71	288	Fler män
Samhällsvetenskap	56	44	2 209	Jämn
Annan samhällsvetenskap	67	33	191	Fler kvinnor
Ekonomi och näringsliv	44	56	625	Jämn
Juridik	56	44	153	Jämn
Medie- och kommunikationsvetenskap	43	57	203	Jämn
Psykologi	59	41	187	Jämn
Social och ekonomisk geografi	58	42	85	Jämn
Sociologi	63	37	210	Fler kvinnor
Statsvetenskap	53	47	133	Jämn
Utbildningsvetenskap	70	30	422	Fler kvinnor
Teknik³	31	69	2 746	Fler män
Annan teknik	46	54	226	Jämn
Elektroteknik och elektronik	22	78	481	Fler män
Industriell bioteknik	46	54	167	Jämn
Kemiteknik	41	59	201	Jämn
Maskinteknik	28	72	640	Fler män
Materialteknik	29	71	401	Fler män
Medicinteknik	40	60	20	Jämn
Nanoteknik	13	87	82	Fler män
Naturresursteknik	33	67	140	Fler män
Samhällsbyggnadsteknik	30	70	388	Fler män
Totalt⁴	47	53	13 809	

1. Ämnesgrupperna annan lantbruksvetenskap och bioteknologi med applikationer på växter och djur innehåller för få doktorandnybörjare för att särredovisas, men de räknas med i ämnesområdet lantbruksvetenskap.

2. Ämnesgruppen annan naturvetenskap innehåller för få doktorandnybörjare för att särredovisas, men den räknas med i ämnesområdet naturvetenskap.

3. Ämnesgruppen miljöbioteknik har inga doktorandnybörjare under perioden och särredovisas ej.

4. I totalen ingår även de doktorandnybörjare som inte har särredovisats i någon ämnesgrupp (se not 1 och 2).

DOKTORANDNYBÖRJARNAS ÅLDER – UNGA MÄN OCH ÄLDRE KVINNOR

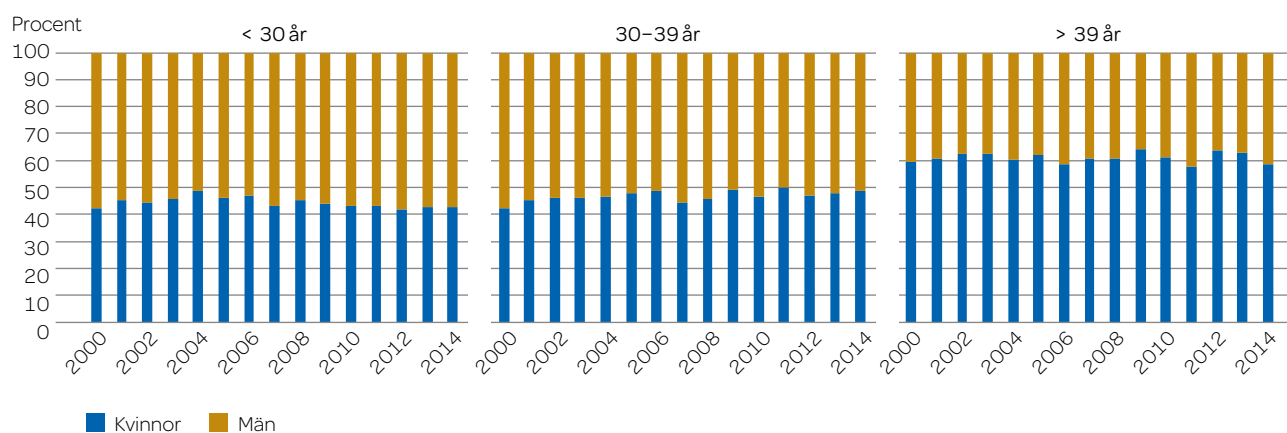
Det finns en stor spännvidd i hur gamla doktoranderna är när de börjar i forskarutbildningen. Vid en indelning av doktorandnybörjarna i tre olika åldersgrupper, yngre än 30 år, 30–39 år samt 40 år eller äldre, finner vi att könsfördelningen var jämn år 2014 enligt måttstocken 40–60 i samtliga tre åldersgrupper. Emellertid finns det också en viss variation mellan dem.

När det gäller jämställdheten i akademien är kanske doktorandnybörjarna under 30 år speciellt intressanta eftersom de i genomsnitt kommer att doktorera relativt unga vilket lägger grunden för en lång lärar- och forskarkarriär för de kvinnor och män som stannar inom akademien.⁸⁹ Detta är den största åldersgruppen med nära 1 650 nybörjare år 2014 – männen var fler än kvinnorna och utgjorde 57 procent medan kvinnorna således var representerade med 43 procent.

Vid samma tidpunkt, det vill säga 2014, var det nära nog helt jämnt mellan könen bland de drygt 1000 nybörjarna i åldrarna 30–39 år: 49 procent kvinnor och 51 procent män. I den äldsta åldersgruppen, doktorandnybörjare 40 år eller äldre, var dock kvinnorna fler än männen bland de drygt 450 nybörjarna. Kvinnorna utgjorde 59 procent och männen 41 procent. Detta mönster för de olika åldersgrupperna återkommer under alla år från 2000 fram till och med 2014, och det finns ingen trend som tyder på att det är på väg att förändras.

Att rekryteringen av kvinnor och män ser olika ut i olika åldrar hänger åtminstone delvis samman med att de studerar inom olika ämnen. Exempelvis är kvinnorna färre än männen inom naturvetenskap och teknik samtidigt som många antas till forskarstudier före 30 års ålder i dessa ämnen.

Figur 18. Andel kvinnor och män bland doktorandnybörjarna 2000–2014 efter åldersgrupp – under 30 år, 30–39 år och 40 år eller äldre.

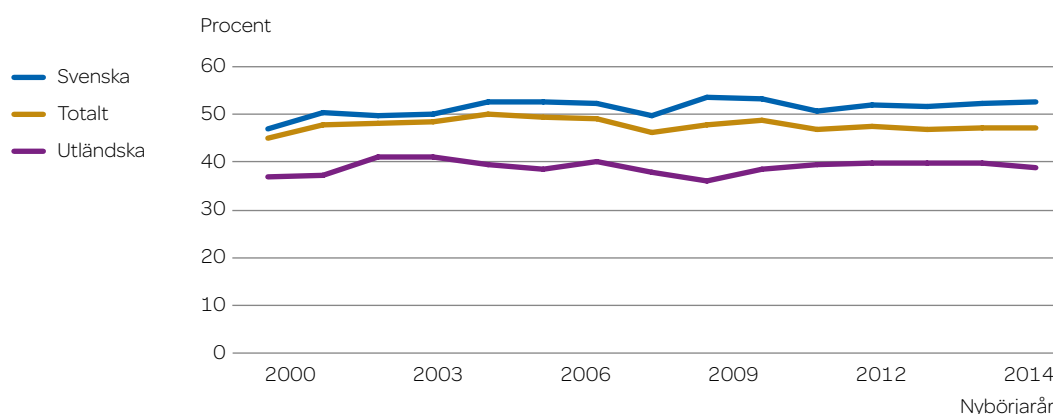
89. Unga kvinnor och män inom forskarutbildningen är också speciellt intressanta ur ett ungdoms-politiskt perspektiv. Unga upp till 29 år som börjar i forskarutbildningen har också beskrivits i en rapport från Ungdomsstyrelsen (2013) Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:4, sid. 95–97.

STÖRRE ANDEL MÄN BLAND UTLÄNDSKA DOKTORANDER

Utländska doktorander utgörs av personer som invandrat till Sverige högst två år innan de började studera i svensk forskarutbildning.⁹⁰ Övriga doktorander ses som en del av den svenska befolkningen och kallas svenska doktorander. De utländska doktoranderna har blivit allt vanligare i svensk forskarutbildning. Från att ha utgjort 19 procent av doktorandnybörjarna år 2000 utgör de numera cirka 40 procent (såväl år 2012 som 2013 och 2014).

Könsfördelningen är jämnare bland de svenska än bland de utländska doktoranderna. I den svenska gruppen har fördelningen i runda tal legat kring 50–50 för hela perioden 2000–2014, och ofta med en svag övervikt av kvinnor (år 2014 utgjorde kvinnorna exempelvis 53 procent av de svenska doktorandnybörjarna). I den utländska gruppen ligger kvinnorna omkring 40-procentstrecket under hela perioden, och år 2014 var 39 procent av de utländska doktorandnybörjarna kvinnor. En bidragande orsak till att könsfördelningarna skiljer sig åt är att utländska doktorander ofta studerar naturvetenskap och teknik, det vill säga ämnesområden där andelen kvinnor är mindre än andelen män.

Figur 19. Doktorandnybörjare 2000–2014: andel (%) kvinnor totalt samt uppdelat på svenska respektive utländska doktorander.

Genomströmning bland kvinnor och män

Genomströmningen i forskarutbildningen är ett område som under lång tid intresserat statsmakterna.⁹¹ Man har ansett att studietiderna är för långa och att för få avlägger examen, och genom olika regeländringar har man försökt att ändra på detta.⁹² Därtill har man genom införandet av möjligheten för doktorander att tillgodoräkna sig bland annat studier på den avancerade

90. De utländska doktoranderna är således antagna till svensk forskarutbildning med avsikt att avlägga antingen en svensk licentiat- eller doktorsexamen. För mer exakt information om hur de utländska doktoranderna urskiljs i statistiken se exempelvis UKÄ och SCB (2015) Statistiska meddelanden UF 21 SM 1501.

91. Se till exempel 1955 års universitetsutredning (SOU 1957:24), 1963 års forskarutredning (SOU 1966:67) vars förslag resulterade i 1969 års forskarutbildningsreform (prop. 1969:31), den så kallade Andrénska utredningen (SOU 1981:29), 1998 års forskarutbildningsreform (Budgetpropositionen 1997/98:1, utgiftsområde 16, avsnitt 5.5 "En reformerad forskarutbildning"), Forskarutbildningsutredningen (SOU 2004:27) samt några ytterligare propositioner med anknytning till högskola och forskning (bland annat *Forskning för ett bättre liv*, prop. 2004/05:80).

92. En välkänd regeländring är kravet på ordnad studiefinansiering i samband med antagningen till forskarutbildningen vilket infördes i högskoleförordningen som ett resultat av 1998 års forskarutbildningsreform.

nivån (från och med den 1 juli 2007) sökt att förhindra en förlängning av den totala studietiden från utbildning på grundnivå och fram till en examen på forskarnivå.⁹³ Att genomströmningen i forskarutbildningen fortfarande är ett angeläget område för regeringen syns i Budgetpropositionen där genomströmning i utbildning på forskarnivå är en av resultatindikatorerna i uppföljningen av målen för universitet och högskolor.⁹⁴

Vanligen följer man upp genomströmningen i forskarutbildningen med hjälp av två mått, examensfrekvens och studietid, och det är också dessa vi redogör för här.

Examensfrekvens – densamma för kvinnor och män efter åtta år

Examensfrekvens är ett mått på hur stor andel av doktorandnybörjarna som har avlagt examen inom ett visst antal år. Vi har följt upp examensfrekvensen både efter fem och åtta år,⁹⁵ och därtill har den beräknats dels för doktorexamen och dels för licentiat- eller doktorsexamen (minst en examen på forskarnivå har avlagts, och det spelar ingen roll och om det är en licentiat- eller doktorsexamen).

Bland doktorandnybörjarna åren 2000–2009 är det en större andel av männen än kvinnorna som efter fem år har avlagt en doktorsexamen i varje enskild nybörjarkohort. I gruppen som påbörjade sina forskarstudier 2009 hade 44 procent av kvinnorna och 50 procent av männen avlagt doktorexamen efter fem år, det vill säga en skillnad om 6 procentenheter. I övriga nybörjarkullar har skillnaden mellan kvinnor och män varierat mellan 4 och 9 procentenheter. Det finns således ingen trend – könsskillnaden har vare sig ökat eller minskat.

När tidsintervallet för att avlägga en doktorsexamen utsträcks till åtta år försvinner könsskillnad i examensfrekvens. Nybörjarkohorten år 2006 är den senaste som studerats här, och i denna hade 74 procent av kvinnorna och 73 procent av männen erhållit en doktorsexamen efter denna tid. Även bland dem som började i forskarutbildningen tidigare, mellan 2000 och 2005, är kvinnors och mäns examensfrekvens lika varandra vid en uppföljning efter åtta år. Man behöver gå längre tillbaka i tiden än vad vi gör här för att hitta könsskillnader: bland de kvinnor och män som påbörjade doktorandstudier under 1980-talet och början av 1990-talet var det en större andel av männen än kvinnorna som avlade doktorsexamen inom åtta år. Om dessa nybörjare följs upp under ytterligare ett antal år försvinner så småningom könsskillnaden för de som har påbörjat forskarstudier 1990 och senare.⁹⁶

Men varför kvarstår en könsskillnad efter fem men inte efter åtta år? Vi kan inte ge något säkert svar på frågan, men ett par delförklaringar bör vara att kvinnor i något större utsträckning än män studerar inom ämnesområden

93. Införandet av tillgodoräknande från tidigare utbildningsnivåer infördes mot bakgrund av att utbildningstiden från grundnivå till forskarnivå *inte* skulle förlängas i samband med att de grundläggande behörighetskraven till utbildning på forskarnivå skärptes den 1 juli 2007. För mer information om tillgodoräknande i forskarutbildningen se regeringens prop. 2004/05:162 och UKÄ (2014) Effektivitetsanalys 2014:5.

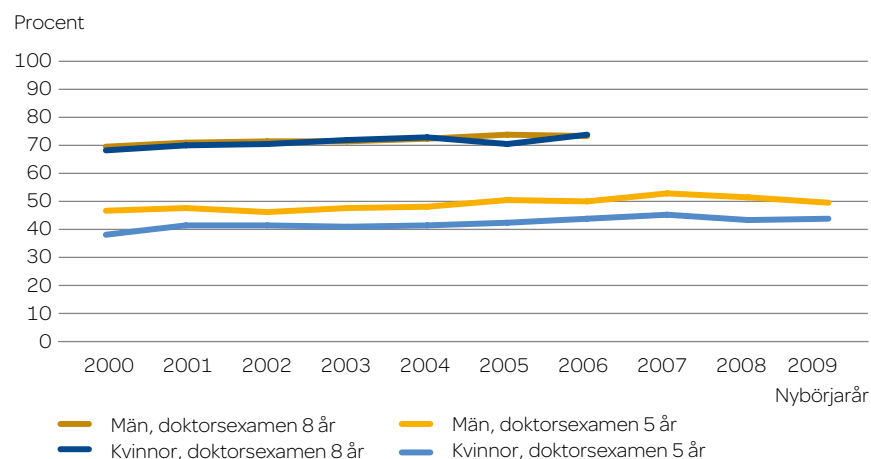
94. Prop. 2015/16:1.

95. Till exempel innebär det att en eventuell doktorsexamen bland dem som påbörjade forskarstudier år 2006 har registrerats till och med 2011 när examensfrekvensen beräknas för fem år och till och med 2014 när examensfrekvensen beräknas för åtta år.

96. UKÄ och SCB (2015) Statistiska meddelanden UF 21 SM 1501.

där examensfrekvensen är betydligt lägre efter fem än åtta år (humaniora och samhällsvetenskap) samt att kvinnor i mindre utsträckning än män studerar på heltid.⁹⁷

Figur 20. Doktorandnybörjare 2000–2009: examensfrekvens (doktorsexamen) för kvinnor och män efter fem respektive åtta år.

NÄR LICENTIATEXAMEN INGÅR I EXAMENSFREKVENSEN

– ÄVEN DÅ ÄR DET LIKA MELLAN KÖNEN

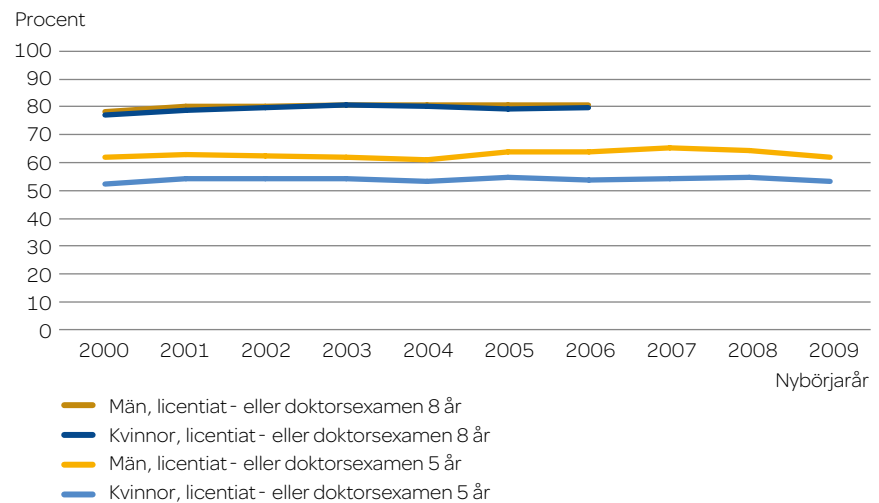
En del doktorander avlägger en licentiatexamen utan att fortsätta fram till en doktorsexamen.⁹⁸ När också licentiatexamen inkluderas i uppföljningen ökar examensfrekvensen för båda könen. Det är också logiskt. Angående könsmönstret så kvarstår detta från när examensfrekvensen enbart gällde doktorsexamen. Det vill säga, examensfrekvensen är större för män än för kvinnor efter fem år, men ungefär densamma dem emellan efter åtta år. Detta gäller för alla nybörjarkullar vi kunnat studera under 00-talet.

Vid en uppföljning efter fem år är det nybörjarkohorten 2009 som är den senaste vi har kunnat följa upp; i denna grupp finns det en könsskillnad och examensfrekvensen var 53 procent för kvinnor och 62 procent för män. Efter åtta år är det 2006 års nybörjarkohort som är den senaste vi har kunnat följa upp. Bland dessa nybörjare hade 80 procent av kvinnorna och 81 procent av männen avlagt antingen en doktors- eller licentiatexamen efter åtta år.

97. Ibid. Med heltid avses en aktivitetsprocent på 80–100 procent under en termin. En lägre aktivitetsprocent kan bero på deltidstudier, men det kan också bero på att man har varit exempelvis ledig (föräldraledig etc.) eller sjukskriven del av året eller att studierna har påbörjats en bit in i terminen.

98. En licentiatexamen var kanske inte slutmålet när forskarstudierna påbörjades, men en del doktorander avbryter ändå studierna efter att de har avlagt en licentiatexamen. Därtill kan doktorander sedan våren 2002 också antas till utbildning på forskarnivå med licentiatexamen som slutmål. För dessa doktorander finns det efter avslutad licentiatexamen möjlighet att avlägga en doktorsexamen under förutsättning att man har blivit antagen till forskarutbildningens senare del.

Figur 21. Doktorandnybörjare 2000–2009: examensfrekvens (doktors- eller licentiatexamen) för kvinnor och män efter fem respektive åtta år.

GANSKA LIKA EXAMENSFREKVENSN FÖR KVINNOR OCH MÄN PER ÄMNESOMRÅDE

Åtta år efter påbörjade forskarstudier är således examensfrekvensen ungefär densamma för kvinnor och män – drygt 70 procent om enbart doktorsexamen ingår i beräkningen och cirka 80 procent om även licentiatexamen tas med. Med grund i officiell statistik och tidigare studier vet vi emellertid att examensfrekvensen varierar mellan ämnesområden.⁹⁹ Den fråga vi ställer är därför: är examensfrekvensen för kvinnor och män som har påbörjat forskarstudier inom samma ämnesområde densamma?

Examensfrekvensen har följts upp efter åtta år för dem som började i forskarutbildningen åren 2000, 2002, 2004 och 2006. Redovisningen avser både examensfrekvens för doktorsexamen (enbart) och licentiat- eller doktorsexamen.

På det stora hela är det likheten mellan kvinnor och män som bör betonas även vid en ämnesuppdelning, även om det finns könsskillnader för enstaka nybörjarkohorter. Inom fem av de sex forskningsämnesområdena är examensfrekvensen ungefär lika mellan könen både för en doktorsexamen respektive en licentiat- eller doktorsexamen. De fem ämnesområdena det gäller är naturvetenskap, teknik, medicin och hälsovetenskap, samhällsvetenskap samt humaniora.

Inom ett av ämnesområdena, lantbruksvetenskap, finns det dock en könsskillnad i examensfrekvensen efter åtta år. Lantbruksvetenskap är det minsta ämnesområdet sett till antalet doktorander och vi har därför slagit samman ett antal nybörjarkullar i analysen, nämligen 2000–2003 respektive 2004–2006. Männens examensfrekvens är större än kvinnornas för bägge dessa nybörjargrupper, och detta gäller oavsett om examensfrekvensen avser doktorsexamen enbart eller om den också inkluderar licentiatexamen. Bland nybörjarna i lantbruksvetenskap mellan åren 2004 till och med 2006 var det exempelvis 88 procent av männen och 81 procent av kvinnorna som efter åtta år hade avlagt minst en examen av något slag på forskarnivå.

99. Högskoleverket (2007) Rapport 2007:35; UKÄ (2013) Statistisk analys 2013/5; UKÄ och SCB (2015) Statistiska meddelanden UF 21 SM 1501.

Tabell 14. Examensfrekvens efter åtta år för doktorandnybörjare 2000, 2002, 2004 och 2006: kvinnor och män totalt och per ämnesområde. Examensfrekvensen redovisas både för doktorsexamen och doktorsexamen eller licentiatexamen.

Nybörjarår	Doktorandnybörjare		Doktorsexamen efter 8 år		Doktorsexamen eller licentiatexamen efter 8 år	
	Kvinnor, antal	Män, antal	Kvinnor (%)	Män (%)	Kvinnor (%)	Män (%)
Totalt						
2000	1 379	1 684	68	70	77	78
2002	1 855	2 006	71	72	80	80
2004	1 601	1 600	73	73	80	81
2006	1 480	1 525	74	73	80	81
Naturvetenskap						
2000	262	483	70	77	85	86
2002	339	583	72	74	85	84
2004	295	418	80	79	87	87
2006	278	437	77	80	82	87
Teknik						
2000	160	419	61	59	85	77
2002	203	511	60	63	84	80
2004	165	389	62	67	86	83
2006	191	421	63	68	82	83
Medicin och hälsovetenskap						
2000	567	421	74	77	79	79
2002	703	459	79	83	84	84
2004	694	437	78	78	83	81
2006	626	394	82	76	84	78
Lantbruksvetenskap¹						
2000-2003	202	151	75	81	81	85
2004-2006	108	83	77	82	81	88
Samhällsvetenskap						
2000	254	247	63	62	67	71
2002	374	292	62	65	68	70
2004	306	207	63	63	68	70
2006	254	186	62	64	68	68
Humaniora						
2000	91	72	55	57	56	58
2002	182	131	65	66	70	69
2004	107	119	66	62	68	66
2006	92	62	64	69	72	76

1. Eftersom antalet doktorandnybörjare är litet inom lantbruksvetenskap har några år slagits samman (samtliga årskullar av doktorandnybörjare inom intervallet ingår).

VARFÖR AVBRYTER KVINNOR OCH MÄN FORSKARSTUDIERNA?

Även om kvinnor och män i stort sett har samma examensfrekvens efter åtta år kan möjligen skälen till varför doktorander hoppar av forskarutbildningen variera. Dessa skäl säger också något om hur allvarliga avhoppet är och om det är något som lärosätena har möjlighet att åtgärda. Hur ser det då ut?

I en studie av Högskoleverket uppgav 331 svenska doktorander skälen till

varför de hade avbrutit sina forskarstudier.¹⁰⁰ Bland annat fick doktoranderna uppge om något eller några av 34 angivna skäl till avhopp hade *bidragit* till att de avbrutit forskarstudierna. Skälen sorterades in under fem områden – sociala eller andra faktorer, forskarutbildningen, arbetsmarknadsfaktorer, ekonomiska faktorer och institutionstjänstgöringen.

Högskoleverket fann att kvinnor och män delvis angav samma skäl till avhopp men att det också fanns skillnader. Det skäl som i störst utsträckning nämndes som bidragande orsak till avhopp bland båda könen var *otillräckligt stöd av handledaren*, det vill säga en faktor som hängde ihop med själva forskarutbildningen: knappt 43 procent av kvinnorna och drygt 38 procent av männen uppgav detta. I hög grad uppgav både kvinnor och män att *de tappade motivationen* – 36 respektive 38 procent. Bland kvinnorna hade därtill 38 procent uppgivit att *bristfällig psykosocial arbetsmiljö* hade bidragit till avhoppet. Det är betydligt mer än bland män, där 19 procent hade uppgivit detta.

Bland de sociala faktorerna nämnde många kvinnor (31 procent) att *de inte trivdes med att doktorera*. Bland männen uppgav 19 procent detta skäl.¹⁰¹ Familjeskäl var dock en bidragande orsak till avhopp i ungefär samma utsträckning för båda könen. Av kvinnorna var det 17 procent som hade *svårighet med att kombinera studier och familj* och 6 procent uppgav *föräldraledighet* som en bidragande orsak till avhopp. Bland männen var motsvarande siffror 15 respektive 4 procent. Sjukdom som orsak till avbrutna studier var dock vanligare bland kvinnor (12 procent) än bland män (4 procent). Speciellt stor var könsskillnaden bland dem som hade påbörjat forskarstudierna mellan 30 till 39 års ålder – inte en enda man uppgav sjukdom som skäl till avhopp men 13 procent av kvinnorna gjorde det.

Olika faktorer kopplade till arbetsmarknaden angavs som skäl i ungefär samma utsträckning av bägge könen. Exempelvis var det knappt 24 procent av männen och knappt 21 procent av kvinnorna som hade avbrutit studierna eftersom de hade *fått ett arbete*. Även olika ekonomiska skäl nämndes i ganska lika utsträckning, men var samtidigt ganska ovanliga. Att *doktorandanställningen upphörde* hade exempelvis uppgetts som en orsak bland 10 procent av kvinnorna och 11 procent av männen. Också olika faktorer kopplade till institutionstjänstgöring uppgavs i jämförelsevis liten utsträckning av bägge könen.

Studietid – flera likheter mellan kvinnor och män

Vi presenterar här uppgifter om studietiden i forskarutbildningen för de doktorander som har avlagt en doktorsexamen. Två mått har använts. Bruttostudietiden avser den totala studietiden från det kalenderhalvår då doktoranden påbörjar forskarstudierna och fram till det kalenderhalvår då han eller hon avlägger en examen. Nettostudietiden beräknas istället utifrån den tid som doktoranden verkligen har ägnat sig åt forskarstudier från och med när studierna påbörjades, och hänsyn tas till sådana saker som uppehåll eller

100. Se *Orsaker till att doktorander lämnar forskarutbildningen utan examen* (Högskoleverket, 2012:1). Underlaget utgörs av en postenkät som sammanställdes gemensamt med Delegationen för jämställdhet i högskolan (U 2009:1).

101. Denna fråga är väl egentligen inte vidare specifik. Vad betyder det egentligen att man inte trivdes? Kanske hänger den delvis ihop med den tidigare frågan om bristande psykosocial arbetsmiljö.

deltidsstudier på grund av föräldraledighet etc.¹⁰² Både för netto- och bruttostudietiden är det medianen (det mittersta värdet) för alla avlagda examina ett visst år som redovisas.

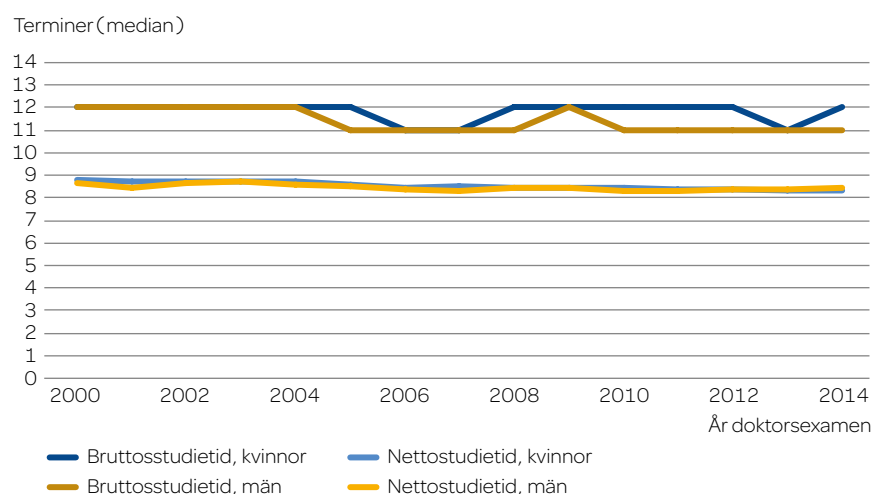
Den nominella studietiden i forskarutbildningen är fyra år (åtta terminer) för en doktorsexamen och två år för en licentiatexamen. När det gäller bruttostudietiden kan man utgå från 7 kap. 36 § högskoleförordningen som föreskriver att högskolan enbart ska anta sökande som kan ägna så stor del av sin tid åt utbildningen att den kan slutföras inom åtta år för en doktorsexamen eller konstnärlig doktorsexamen och fyra år för en licentiatexamen eller konstnärlig licentiatexamen. Därtill anges i 6 kap. 29 § högskoleförordningen att utbildningstiden får förlängas om det finns särskilda skäl såsom exempelvis ledighet på grund av sjukdom eller föräldraledighet.

Från och med den 1 juli 2007 finns det en möjlighet för doktorander att tillgodoräkna sig tidigare studier från den avancerade nivån och därmed förkorta studietiden för en doktorsexamen från fyra år på heltid ner till tre år på heltid.

NETTOSTUDIETIDEN DENSAMMA FÖR KVINNOR OCH MÄN...

Vi kan konstatera att nettostudietiden fram till en doktorsexamen har varit ungefär densamma för kvinnor och män under samtliga år mellan 2000 och 2014. Utvecklingen under perioden har gått mot att nettostudietiden har blivit marginellt kortare för båda könen från medianvärdet 8,65 till 8,45 terminer för männen och från 8,78 till 8,34 terminer för kvinnorna. Det handlar således om en förkortning av nettostudietiden med någon månad för männens del och ett par månader för kvinnorna.¹⁰³ Som nämndes tidigare är den nominella studietiden på 8 terminer. Så trots denna förkortning av nettostudietiden är den fortfarande längre än den nominella studietiden för såväl kvinnor som män.

Figur 22. Doktorsexamen 2000–2014: brutto- och nettostudietid räknat i kalenderhalvår/terminer (median) för kvinnor och män.

102. Beräkningen av nettostudietiden innehåller en viss osäkerhet. Hur bra den går att beräkna är bland annat beroende av kvaliteten på de uppgifter som doktoranderna rapporterar. Vi kan anta att uppgifter om föräldraledighet håller en bra kvalitet medan det exempelvis kan vara svårare att uppskatta vilken tid som går åt till annat arbete.

103. Beräkningen av hur många månader kortare studietiden har blivit utgår från att en termin motsvarar 6 månader och varje månad motsvarar 1/6 (0,17). Även om trenden är att nettostudietiden sjunker finns det en del mindre variationer mellan åren och 2013 var till exempel männens nettostudietid kortare än vad den var 2014, den var 8,35 terminer det året.

...MEN IBLAND LÄNGRE BRUTTOSTUDIETID FÖR KVINNOR ÄN FÖR MÄN

Bruttostudietiden var 12 terminer för både kvinnor och män under de första åren 2000–2004. Därefter har bruttostudietiden legat på 11 terminer för männen under nästan alla år 2005–2014 medan den för det mesta legat kvar på 12 terminer för kvinnorna.¹⁰⁴

MEDICIN OCH HÄLSOVETENSKAP

– KVINNORS NETTOSTUDIETID HAR NÄRMAT SIG MÄNNENS

Jämförelser av kvinnors och mäns studietid på totalnivå kan eventuellt dölja könsskillnader per ämnesområde. Detta beror på att studietiderna skiljer sig åt mellan ämnesområden samtidigt som könsfördelningen varierar dem emellan.

När vi jämför nettostudietiden (median) för dem som har avlagt doktorexamen inom olika ämnesområden under perioden 2000 till och med 2014 synliggörs en tydlig förändring över tid. Inom medicin och hälsovetenskap hade männen en kortare studietid än kvinnorna i början av perioden men från och med doktorsexaminerade år 2007 började kvinnornas nettostudietid närma sig männens, och bland dem som doktorerade 2014 blev männen klara med studierna i nettotid räknad endast knappt en månad före kvinnorna: nettostudietiden (median) var då 7,80 terminer för män och 7,94 för kvinnor. Denna utjämning mellan könen beror på att männens nettostudietid har blivit längre.¹⁰⁵

För de fem övriga ämnesområden varierar det mellan åren vilket kön som har den längsta och kortaste nettostudietiden.

Tillgodoräknanden har inte påverkat studietiden för kvinnor och män
Som nämnts tidigare kan doktorander sedan den 1 juli 2007 korta studietiden för en doktorsexamen från fyra år (nominell tid) till tre år genom att tillgodoräkna sig studier från framför allt den avancerade nivån i högskolan. Syftet var att den totala studietiden från grundnivå upp till forskarnivå inte skulle förlängas i samband med att de grundläggande behörighetskraven till utbildning på forskarnivå skärptes.

104. Måttet är något grovt eftersom det inte tar hänsyn till när under den första terminen som doktoranden börjar och när under den sista terminen som examen avläggs. UKÄ och SCB arbetar med att utveckla ett sådant mått, och bruttostudietiden kommer då att kunna anges med både hela och delar av terminen (decimaler). För uppgifter om studietid för kvinnor och män som avlagt en licentiatexamen hänvisas till det statistiska meddelandet om doktorander som UKÄ och SCB publicerar gemensamt. I UKÄ och SCB (2015) Statistiska meddelanden UF 21 SM 1501 var både brutto- och nettostudietiden densamma för kvinnor och män som avlagt licentiatexamen år 2005 respektive 2014.

105. År 2000 var nettostudietiden 6,00 terminer för män och 7,60 för kvinnor.

UKÄ har följt upp doktorandernas tillgodoräknande i en analys från 2014.¹⁰⁶ Den statistiska bilden ger vid handen att kvinnor och män har använt sig av tillgodoräkningen i samma utsträckning.¹⁰⁷ Som framgick tidigare i detta avsnitt har nettostudietiden för en doktorsexamen blivit en eller ett par månader kortare under perioden 2000–2014. Förändringen inträffade dock framför allt innan 2007 och torde därför ha marginellt samband med införandet av möjligheten att tillgodoräkna sig högskolestudier som föregått antagningen till forskarutbildningen. I vilket fall ser det ut på liknande sätt för kvinnor och män vilket betyder att införandet av möjligheten att tillgodoräkna sig tidigare studier hittills inte inverkat på nettostudietiden för vare sig kvinnor eller män.

Kvinnors och mäns försörjning

Att doktoranderna kan försörja sig under studietiden är en viktig förutsättning för att de ska kunna slutföra sina studier, och sedan 1998 ska alla doktorander ha ordnad studiefinansiering i samband med antagningen till forskarutbildningen. Försörjningen kan dock ordnas på olika sätt och beroende på hur den ser ut kan bland annat inkomst och social trygghet skilja sig åt. Anställning i olika former brukar ses som den mest förmånliga försörjningsformen, bland annat för att den ger tillgång till socialförsäkringssystemet i form av sjukförsäkring, föräldraförsäkring och arbetslöshetsförsäkring.¹⁰⁸ Anställningen kan finnas vid antingen ett lärosäte, företag, sjukhus, myndighet eller annat.

En doktorands försörjning kan förändras under studietiden och ett typiskt exempel på det är att denne först uppbär utbildningsbidrag som sedan övergår i en anställning som doktorand.¹⁰⁹ Därtill förekommer det att doktorander vid en och samma tidpunkt finansierar sina studier på mer än ett sätt. I den officiella statistiken urskiljs åtta försörjningsformer och i tabellen nedan redovisas kvinnliga och manliga doktoranders försörjning år 2014 omräknat till helårspersoner, det vill säga hänsyn har tagits till doktorandens aktivitetsprocent (heltid eller grad av deltid) och vilken försörjningsform en viss aktivitetsprocent är kopplad till.¹¹⁰

106. UKÄ (2014) Effektivitetsanalys 2014:5.

107. Ibid. Se Tabell 4. Av UKÄs analys framgår dock att det finns många oklarheter kopplade till denna statistik, och bland annat går det inte att svara på hur många högskolepoäng som doktoranderna har tillgodoräknat sig, ifall högskolepoängen på den avancerade nivån togs innan eller efter forskarstudierna påbörjades eller om tillgodoräkningarna verkligen har använts för att förkorta tiden i forskarutbildningen (doktoranden kanske har läst färre kurser men ägnat mer tid åt själva avhandlingskrivandet istället).

108. UKÄ (2015) Rapport 2015:8, kapitlet "Utbildning på forskarnivå".

109. Av 5 kap. 4 § högskoleförordningen framgår det att den som har fått utbildningsbidrag för doktorander ska anställas som doktorand (efter ansökan) senast när det enligt den individuella studieplanen återstår en utbildningstid som motsvarar tre års utbildning på heltid till doktorsexamen eller konstnärlig doktorsexamen.

110. Summan av de olika försörjningsformerna blir således alltid 100 procent vid beräkning av helårspersoner. För mer information om hur försörjningen beräknas se UKÄ och SCB (2015) Statistiska meddelanden UF 21 SM 1501.

Tabell 15. Försörjningsform 2014 för doktorander (aktiva) omräknat till helårspersoner: kvinnor och män totalt och per forskningsämnesområde.

Ämnesområde och kön	DTJ (%)	HTJ (%)	UBB (%)	FTG (%)	USL (%)	AUH (%)	STP (%)	ÖVR (%)	Helårs-personer
Humaniora									
Kvinnor	72	3	2	1	0	4	5	13	495
Män	75	3	3	1	0	3	2	12	415
Samhällsvetenskap									
Kvinnor	69	5	2	1	0	8	8	7	1 301
Män	62	6	3	4	0	6	13	7	1 013
Lantbruksvetenskap									
Kvinnor	66	9	0	5	0	6	12	2	167
Män	64	12	0	4	0	4	13	3	121
Medicin och hälsovetenskap									
Kvinnor	49	4	10	1	14	13	5	5	2 383
Män	44	3	11	2	20	10	5	5	1 707
Naturvetenskap									
Kvinnor	79	4	5	4	0	2	5	2	1 231
Män	79	3	5	3	0	2	5	3	2 047
Teknik									
Kvinnor	71	4	0	9	0	2	10	3	856
Män	69	4	0	12	0	2	10	3	2 042
Totalt									
Kvinnor	64	4	5	3	5	7	7	5	6 433
Män	65	4	4	5	5	4	8	5	7 344

DTJ = anställning som doktorand (tidigare doktorandtjänst), HTJ = annan anställning (än som doktorand) vid lärosäte med utrymme för forskarstudier, UBB = utbildningsbidrag, FTG = företagsdoktorand (anställning vid företag med utrymme för forskarstudier), USL = anställning som läkare med utrymme för forskarstudier, AUH = annan anställning utanför högskolan (än vid företag eller som läkare) med utrymme för forskarstudier, STP = stipendium, ÖVR = försörjning saknas, studiemedel m.m.

Anställning som doktorand vanligast för både kvinnor och män

Kvinnor och män bedriver delvis forskarstudier inom olika ämnen, men trots detta var deras försörjningsformer till stora delar lika på totalnivå under 2014. Den vanligaste försörjningsformen för båda könen var anställning som doktorand – uttryckt i helårspersoner hade 64 procent av kvinnorna och 65 procent av männen denna försörjningsform. Övriga sju försörjningsformer varierade mellan 3 till 7 procent för kvinnor och 4 till 8 procent för män.

Även vid en jämförelse av kvinnors och mäns försörjningsformer inom de olika ämnesområdena är det snarare likhet än olikhet som är det framträdande mönstret. Det finns dock undantag, och bland annat gäller det att anställning som doktorand var vanligare för kvinnor inom medicin och hälsovetenskap (49 procent av kvinnorna och 44 procent av männen) samtidigt som en anställning som läkare med utrymme för forskarstudier var vanligare för män (14 procent av kvinnorna och 20 procent av männen). I avsnittet om övergång från avancerad nivå till forskarnivå framgick att det var vanligare att män som hade avlagt en läkarexamen gick vidare till forskarutbildningen än att kvinnor gjorde det. Det tyder på att det finns fler manliga än kvinnliga läkare som ägnar sig åt forskarstudier vilket påverkar hur försörjningsformerna fördelar sig mellan könen inom medicin och hälsovetenskap.

Bakom försörjningsformen övrig kan det dölja sig olika former av försörjning såsom exempelvis studiemedel eller egen förmögenhet. Noterbart är att det framförallt är inom humaniora som denna form av försörjning förekommer. Men könsskillnaden var obetydlig – 13 procent av kvinnorna och 12 procent av männen försörjde sig på detta sätt. Också inom de andra forskningsämnesområdena finansierade kvinnor och män sina forskarstudier via denna övriga försörjningsform i samma utsträckning.

FÖR TIO ÅR SEDAN – ÄVEN DÅ VANLIGAST MED ANSTÄLLNING SOM DOKTORAND FÖR BÅDA KÖNEN

En jämförelse tio år tillbaka i tiden av hur kvinnor och män försörjer sig under studietiden visar att det även då var vanligast med anställning som doktorand för båda könen. År 2005 var det 53 procent av kvinnornas försörjning och 55 procent av männens som kunde hänföras till en anställning som doktorand. Som synes har det över tid blivit vanligare bland bägge könen med denna försörjningsform. Den största könsskillnaden på totalnivå 2005 gällde utbildningsbidrag, som var något vanligare bland kvinnor (13 procent) än bland män (9 procent).

Uppdelat efter ämnesområden var det också 2005 vanligare bland män än bland kvinnor inom medicin och hälsovetenskap att ha en anställning som läkare med utrymme för forskarstudier. Vid denna tid finner vi dock de största könsskillnaderna inom lantbruksvetenskap. Det var det klart minsta ämnesområdet med endast 170 helårspersoner för kvinnor och 132 för män, och bland dessa kom 60 procent av kvinnornas och 46 procent av männens försörjning från anställning som doktorand. Männen var i stor utsträckning försörjda via någon form av stipendium (26 procent), medan det endast gällde för 9 procent av kvinnorna. Som framgår av tabellen över försörjningsformer 2014 har dessa stora könsskillnader inom lantbruksvetenskap numera försvunnit.

Könsmönster när det gäller examen

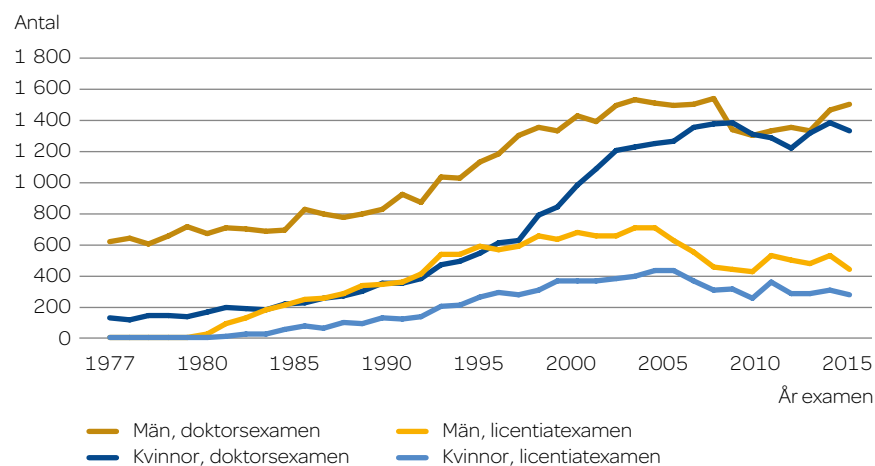
Könsfördelningen bland dem som avlägger en doktorexamen är numera jämn och av de dryga 2 830 personerna som avlade doktorexamen 2015 var 47 procent kvinnor och 53 procent män. Ända fram till millenniumskiftet 2000 utgjorde dock kvinnorna mindre än 40 procent av dem som avlade doktorexamen. Om vi går så långt tillbaka som till tiden för krigsutbrottet 1939/40 utgjorde kvinnorna endast 6 procent både av dem som avlade den tidens doktorsgrad och licentiatexamen.¹¹¹ Drygt 60 år senare, år 2001, passerade kvinnorna gränsen 40 procent av dem som avlägger doktorexamen, det vill säga sex år efter att den gränsen hade nåtts bland doktorandnybörjarna. Under de senaste tio åren, perioden 2005 till 2015, har andelen kvinnor av dem som avlägger en doktorexamen varierat inom intervallet 45–51 procent och på motsvarande sätt har andelen män varierat inom intervallet 49–55 procent.

En annan utveckling från 1977 och framåt är att *antalet* som avlägger en doktorexamen har ökat stort bland såväl kvinnor som män. År 1977 doktorerade

¹¹¹. 1939/40 disputerade totalt sett 67 personer för en doktorsgrad och 100 personer för en licentiatexamen. Kvinnorna utgjorde 6 procent i båda fallen, vilket motsvarar 10 personer (SCB, 1991).

127 kvinnor och 620 män och därefter skedde det en ökning för båda könen. Det hittills högsta antalet doktorsexaminerade män nåddes år 2008 när 1 539 män avlade doktorsexamen medan kvinnorna var som flest år 2014 då 1 385 kvinnor avlade doktorsexamen.

Figur 23. Doktorsexamen och licentiatexamen 1977–2015 för kvinnor och män: antal.

Licentiatexamen – vanligare bland män

Från och med början av 1980-talet är det möjligt att avlägga en mellanexamen i form av en tvåårig licentiatexamen och sedan fortsätta fram till en doktorsexamen.¹¹² I maj 2002 blev det också möjligt att antas till forskarutbildningen med licentiatexamen som slutmål. Därutöver finns det doktorander som har haft en doktorsexamen som slutmål när de började men sedan ändå inte fortsätter med forskarstudierna efter avlagd licentiatexamen. Hur vanligt det är att avlägga licentiatexamen varierar mellan ämnesområden och vanligast är det inom teknik och naturvetenskap.

År 1982 var det endast 2 kvinnor och 26 män som avlade en licentiatexamen. Antalet licentiatexamina ökade därefter och som mest har kvinnorna avlagt 435 licentiatexamina ett enskilt år (år 2005) och männen 708 (2004). Från 1982 och fram till och med 2015 har det alltid varit fler män än kvinnor som avlagt en licentiatexamen, vilket hänger ihop med att det är fler män än kvinnor som studerar inom områdena teknik och naturvetenskap där det är vanligast att avlägga en sådan examen. Under några år mellan 2006 och 2011 låg dock könsfördelningen inom intervallet 40–60.¹¹³ Sedan 2012 har könsfördelningen legat lite utanför intervallet och den var som snedast 2014 med 36 procent kvinnor och 64 procent män. År 2015 var fördelningen mellan kvinnor och män 39/61.

Att män i större utsträckning än kvinnor avlägger licentiatexamen bidrar till att de avlägger fler examina än kvinnor på forskarnivå. Dock finns det sannorlikt ingen könsskillnad i andelen av *individerna* kvinnor och män som avlägger någon form av examen på forskarnivå (minst en examen av antingen

112. Se SOU 1981:29 och prop. 1981/82:106. Det har funnits en licentiatexamen även tidigare, vilken utgjorde en obligatorisk etapp på vägen till doktorsgrad. I och med 1969 års forskarutbildningsreform infördes en ny fyraårig doktorsexamen som ersatte både licentiatexamen och doktorsgrad enligt äldre bestämmelser. Se till exempel Zetterblom (1994) och Högskoleverket (2006) Rapport 2006:3.

113. År 2010 undantagen.

licentiat- eller doktorsexamen). I ett tidigare avsnitt framkom det nämligen att examensfrekvensen för doktorsexamen och licentiatexamen sammanräknat var ungefär densamma för kvinnor och män. Sannolikt avläggs licentiatexamen ofta som mellanexamen och då ökar den inte antalet individer som har avlagt en examen på forskarnivå.

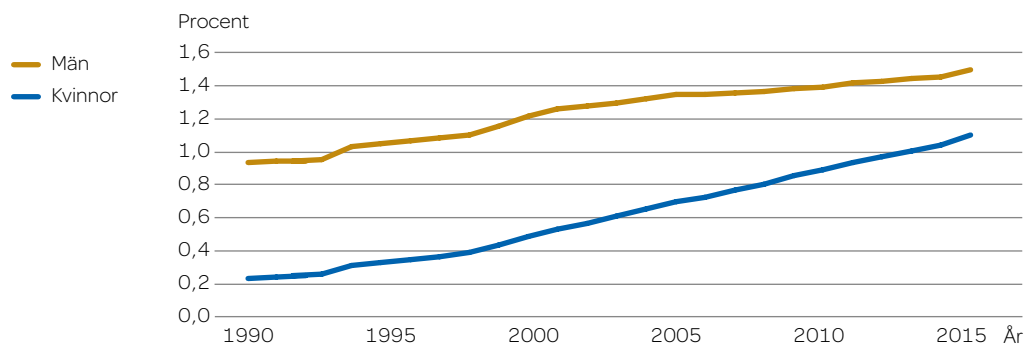
Forskarutbildning i befolkningen – andelen är större bland män

Som nämndes inledningsvis är det endast en liten grupp i samhället som har gått igenom en forskarutbildning och avlagt en licentiat- eller doktorsexamen: år 2015 var det 1,3 procent bland dem som var mellan 25 och 64 år.

Över tid har andelen med forskarutbildning ändå ökat i befolkningen, både bland män och bland kvinnor, men andelen är större bland männen i befolkningen. År 2015 var det 1,5 procent av männen och 1,1 procent av kvinnorna som hade en sådan examen, en skillnad om 0,4 procentenheter således. En viss könsutjämning har skett över tid. För tio år sedan, år 2005, var könsskillnaden 0,6 procentenheter och för 25 år sedan, det vill säga år 1990 skilde det 0,7 procentenheter mellan könen: 0,9 procent av männen och 0,2 procent av kvinnorna hade en forskarutbildning.

I framtiden bör det rimligen ske en ytterligare utjämning mellan könen eftersom andelen som rekryteras till svensk utbildning på forskarnivå och sedan också avlägger examen på denna nivå har blivit jämnare mellan kvinnor och män över tid. Men samtidigt, och som vi redovisade tidigare, är det fler män än kvinnor bland doktorandnybörjare under 30 år (det är också den åldersgrupp som har flest antal doktorandnybörjare) medan det omvända förhållandet gäller bland doktorandnybörjare som är 40 år eller äldre. Givet att detta mönster kvarstår, såväl vad gäller könsfördelning i olika åldersgrupper som antalet som börjar i olika åldersgrupper, kan vi förmodligen inte förvänta oss en fullständig utjämning. Därtill kan utvecklingen påverkas av i vilken utsträckning som forskarutbildade personer invandrar respektive utvandrar. Vi har dock inte följt upp om det finns någon könsskillnad i detta avseende och kan därför inte uttala oss om huruvida detta påverkar andelen med forskarutbildning i befolkningen uppdelat på kvinnor och män.

Figur 24. Befolkningen 25–64 år: andelen bland kvinnor respektive män som har avlagt en licentiat- eller doktorsexamen 1990–2015.

Källa: SCB¹¹⁴

114. Diagrammet sammanställt från uppgifter i en tabell om befolkningens utbildning på SCBs webbplats www.scb.se.

Den forskande och undervisande personalen

Sammansättningen av kvinnor och män varierar på arbetsmarknaden i stort och så ser det även ut inom högskolesektorn. I Högskoleverkets rapport om kvinnor och män i högskolan från 2008 konstaterades till exempel att ”ju högre upp i den akademiska hierarkin man kommer desto snedare är könsfördelningen”.¹¹⁵

Man brukar generellt säga att fördelningen av kvinnor och män bör ligga inom intervallet 40–60. Finns det mer än 60 procent kvinnor i en grupp är den kvinnodominerad och vice versa. År 2015 uppgick antalet anställda som hade forskande och/eller undervisande uppgifter till nära 29 200 helårspersoner, eller 34 900 individer.¹¹⁶ Räknat som individer utgjorde kvinnor 45 procent och män 55 procent. Men i vilken utsträckning är könsfördelningen jämn inom olika anställningskategorier och ämnesområden? Och hur ser övergången ut för kvinnor och män mellan doktorsexamen och anställning för meritering respektive professor? Dessa frågor avser vi att besvara i detta kapitel om den forskande och undervisande personalen, och därtill följer vi upp om det har skett några förändringar under de senaste tio åren.

Sammanfattning

En generell slutsats är att könsfördelningen bland den forskande och undervisande personalen har blivit mer och mer utjämnad över tid. Samtidigt finns det stora skillnader om man studerar hur andelen kvinnor och män fördelas inom olika anställningskategorier. Dessutom ser vi relativt stora skillnader mellan olika ämnesområden. Resultaten från kapitlet kan sammanfattas på följande sätt.

- Totalt sett utgjorde kvinnorna 45 procent och männen 55 procent av den forskande och undervisande personalen 2015. Könsfördelningen skiljer sig dock åt om man jämför olika anställningskategorier. Bland professorerna var exempelvis 25 procent kvinnor och 75 procent män. De övriga anställningskategorierna låg inom jämställdhetsintervallet 40–60 och andelen kvinnor var störst bland adjunkterna där de utgjorde 59 procent.
- Mellan 2005 och 2015 ökade andelen kvinnor bland professorerna från 17 till 25 procent – det vill säga en ökning med 8 procentenheter.
- Om man även studerar utvecklingen av andelen kvinnor bland professorerna för de olika ämnesområdena, finner man tydliga skillnader. Högst andel kvinnor bland professorerna återfinns inom humaniora – andelen uppgick till 37 procent 2015 efter att ha ökat med 9 procentenheter sedan

115. Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20, s. 96.

116. Anställda doktorander räknas inte in i gruppen forskande och undervisande personal i denna redovisning. För en närmare beskrivning av måtten helårsperson respektive individ, se UKÄ (2016) Rapport 2016:10.

2005. En liknande ökning har skett inom lantbruksvetenskap, medicin och hälsovetenskap samt samhällsvetenskap, men där är andelen kvinnor bland professorerna lägre än inom humaniora, runt 30 procent. Allra lägst är andelen kvinnor inom naturvetenskap (16 procent) och teknik (15 procent) och ökningen har varit något långsammare i dessa ämnesområden än i de övriga.

- Mellan åren 2012 och 2015 anställdes 1 972 professorer som inte tidigare varit professorer vid ett svenskt lärosäte. Av dem var 35 procent kvinnor, medan andelen kvinnor bland dem som var professorer sedan tidigare var 23 procent.
- Inom samtliga forskningsämnesområden var andelen kvinnor högre bland de nyanställda professorerna än bland de tidigare anställda. Andelen var högst inom medicin och hälsovetenskap (47 procent) och lägst inom teknik respektive naturvetenskap (20 procent).
- I likhet med andra studier visar även denna att doktorsexaminerade män i högre utsträckning än doktorsexaminerade kvinnor har blivit anställda som professor senast 12 år efter sin doktorsexamen. Även när det gäller övergången till en anställning för meritering (forskarassistent eller biträdande lektor) högst 6 år efter en doktorsexamen finns en skillnad – män har tagit detta första karriärkliv i större utsträckning än vad kvinnor har gjort i de allra senaste kullarna av doktorsexaminerade (examinerade 2007–2009).

Andel kvinnor och män i olika personalkategorier

I statistiken delas den forskande och undervisande personalen in i fem anställningskategorier: professor, lektor, meriteringsanställning, adjunkt respektive annan forskande och undervisande personal. Den sistnämnda kategorin går vidare att dela upp i de med respektive utan doktorsexamen.

Denna indelning utgår till stor del från de kategorier som tidigare reglerades i högskolelagen och högskoleförordningen – professor, lektor, adjunkt och forskarassistent. Högskolelagens (1992:1434) reglering av läraranställningar förändrades till följd av den så kallade autonomipropositionen (prop. 2009/10:149). Sedan den 1 januari 2011 är lärarkategorierna professor och lektor alltjämt reglerade, och därutöver tillkom en tidsbegränsad "anställning för meritering" i högskoleförordningen (1993:100) den 15 augusti 2012.

I statistiken bildar forskarassistent och biträdande lektor tillsammans med postdoktorer personalkategorin meriteringsanställning.

Utöver anställningar som kan kategoriseras som professor, lektor, meriteringsanställning eller adjunkt, finns ett stort antal andra anställda som även de har forskande eller undervisande uppgifter. Dessa ingår i kategorin annan forskande och undervisande personal, där forskare, forskningsingenjörer och forskningsassistenter utgör drygt 60 procent. De som ingår i kategorin delas i sin tur in efter om de har doktorsexamen eller inte. Exempelvis har forskare i regel en doktorsexamen, medan forskningsassistenter inte har det.

I redovisningen som följer presenteras antal och andelar utifrån individer, där personens huvudsakliga anställning, det vill säga personens högsta tjänsteomfattning, fått bestämma vilken kategori han eller hon tillhör. I andra sammanhang redovisar UKÄ ofta måttet helårspersoner, men här har en

redovisning utifrån individ valts för att få bättre jämförelse mellan kapitlen, men också med den analys som senare i kapitlet beskriver hur karriärmöjligheterna ser ut för doktorsexaminerade kvinnor och män.

Så har det sett ut historiskt...

Könsfördelningen bland den forskande och undervisande personalen i högskolan kan följas med hjälp av register hos SCB tillbaka till 1980-talet. År 1980 var 96 procent av männen och 4 procent av kvinnorna professorer.¹¹⁷ Vid studier av andra källor är det känt att det ännu längre tillbaka i tiden var närmast omöjligt för en disputerad kvinna att bli professor. Som exempel kan det nämnas att av de 104 kvinnor som disputerade fram till och med 1949, var det endast en som blev professor.¹¹⁸ Denna situation hängde bland annat ihop med att grundlagen fram till en bit in på 1920-talet föreskrev att dessa kvinnor trots sina meriter inte var behöriga att söka högre ämbeten inom staten.¹¹⁹

Inom övriga lärarkategorier är andelen kvinnor större och så har det även sett ut historiskt. Om man återigen jämför med hur det såg ut år 1980, då endast 4 procent av professorerna var kvinnor, så finner vi den största andelen kvinnor bland adjunkterna med strax under 50 procent kvinnor. Vid denna tid utgjorde kvinnorna samtidigt cirka 15 procent av forskarassistenterna, strax under 20 procent av lektorerna och cirka 25 procent av annan forskande och undervisande personal.¹²⁰

Fokus för detta kapitel är den forskande och undervisande personalen. Men om man även tittar på administrativa chefsbefattningar går det att konstatera att det tog lång tid innan målet om jämställdhet uppnåddes. När det gäller tillsättningen av rektorer har det varit få kvinnor representerade utifrån ett historiskt perspektiv. Det var inte förrän 1992 som den första kvinnan utnämndes till rektor vid ett svenskt universitet. Det var Boel Flodgren som nådde denna position vid Lunds universitet och därmed blev hon även Europas första kvinnliga universitetsrektor.¹²¹ I Sverige år 2014 var relationen 50–50 mellan andelen kvinnor och män bland rektorerna.

... och så såg det ut åren 2005–2015

I jämförelse med hur det såg ut på 1980-talet har könsfördelningarna bland lärare och forskare förändrats påtagligt. I detta avsnitt ska vi dock koncentrera oss på att studera hur det såg ut under åren 2005–2015. Totalt sett utgjorde kvinnorna 45 procent av den forskande och undervisande personalen 2015 (tabell 16). För fem av sex anställningskategorier ligger andelen kvinnor respektive män inom jämställdhetsintervallet – bland lektorer, meriteringsanställningar, båda grupperna av annan forskande och undervisande personal samt adjunkter. Bland professorerna är dock könsfördelningen påtagligt ojämn med 75 procent män och 25 procent kvinnor.¹²²

117. Högskoleverket (2006) Rapport 2006:3.

118. Sonja Kovalevsky blev i och för sig Sveriges första kvinnliga professor redan 1889, men hon disputerade inte i Sverige och hon fick inte heller en statlig tjänst utan anställdes vid Stockholms Högskola (numera Stockholms Universitet), som vid denna tid var privat. Hon var dock den första kvinnan att få en högre akademisk tjänst i Sverige (www.su.se).

119. Markusson Winkvist (2003).

120. Högskoleverket (2006) Rapport 2006:3.

121. www.ub.gu.se

122. Omräknat till helårspersoner uppgår andelen kvinnor bland professorerna till 26 procent.

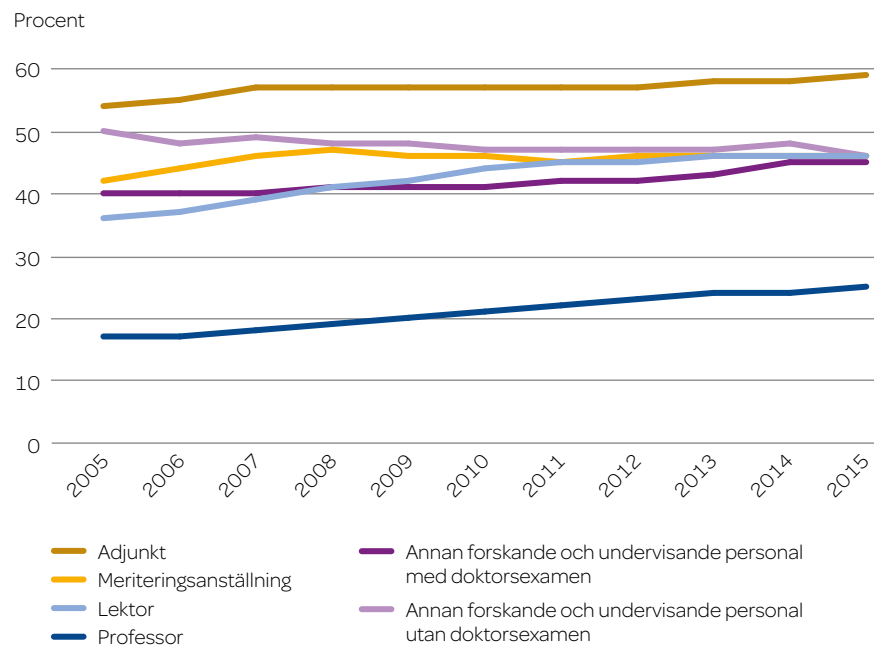
Tabell 16. Andel kvinnor och män inom olika personalkategorier 2005 och 2015.

	Antal individer	Andel kvinnor / män inom respektive kategori (%)	
		2015	2005
Professorer	6 388		
Kvinnor	1 612	25	17
Män	4 776	75	83
Lektorer	9 687		
Kvinnor	4 485	46	36
Män	5 202	54	64
Meriteringsanställning	3 068		
Kvinnor	1 398	46	42
Män	1 670	54	58
Adjunkter	6 221		
Kvinnor	3 671	59	54
Män	2 550	41	46
Annan forskande och undervisande personal med doktorsexamen	4 108		
Kvinnor	1 847	45	40
Män	2 261	55	60
Annan forskande och undervisande personal utan doktorsexamen *	5 407		
Kvinnor	2 509	46	50
Män	2 898	54	50
Samtliga	34 879		
Kvinnor	15 522	45	41
Män	19 357	55	59

* Inklusivt dem utan uppgift om utbildning.

Totalt sett var könsfördelningen jämn bland forskare och lärare även för tio år sedan (2005) med 41 procent kvinnor och 59 procent män. Vid denna tid var emellertid könsfördelningen ojämn både bland professorer och lektorer. Under de senaste tio åren har andelen kvinnor bland den forskande och undervisande personalen totalt ökat med 4 procentenheter, från 41 till 45 procent (figur 25). Utvecklingen följer en lång trend som visar att andelen kvinnor kontinuerligt blir större.

Figur 25. Andel kvinnor och män inom olika personalkategorier 2005–2015.

Mellan åren 2005 och 2015 är det ökningen av andelen kvinnor bland lektorerna som har varit mest påtaglig – från 36 till 46 procent. Om man studerar anställningskategorin annan forskande och undervisande personal så framgår det att andelen kvinnor som har avlagt doktorsexamen har ökat med 5 procentenheter – från 40 till 45 procent. Detta har skett parallellt med att andelen kvinnor bland dem utan doktorsexamen har minskat med nästan lika många procentenheter – från 50 till 46 procent.

Även om andelen kvinnor bland dagens professorer är relativt låg har andelen ökat med 8 procentenheter sedan 2005. För att bidra till en ökning av andelen kvinnor bland professorerna satte regeringen mål för perioden 2012–2015. Målen var lärosätesspecifika för rekryteringen av kvinnliga professorer och var beräknade utifrån rekryteringsunderlaget (lektorer och forskarassistenter) fördelat efter forskningsämne.¹²³ Målen avsåg andelen kvinnor av de rekryterade under en fyraårsperiod, oavsett om de stannat kvar vid lärosätet eller inte. Denna typ av mål har funnits sedan 1997, men med ett uppehåll 2009–2011. Regeringen har aviserat att nya rekryteringsmål ska sättas och de ska börja gälla från 2017.

123. Målen finns redovisade i UKÄ (2013) Rapport 2013:2.

Könsfördelning inom olika ämnesområden

Vi ska nu titta närmare på den horisontella könsfördelningen bland lärarna och forskarna, det vill säga hur könsfördelningen ser ut inom olika forsknings-ämnesområden.¹²⁴ Beskrivningen omfattar här de anställningar som normalt kräver en doktorexamen, det vill säga professor, lektor, anställning för meritering samt dem med doktorexamen inom kategorin annan forskande och undervisande personal. Mellan 2005 och 2015 ökade andelen kvinnor i dessa personalkategorier med 8 procentenheter, från 32 till 40 procent.

Det faktum att kvinnor och män på alla utbildningsnivåer inom högskolan till stor del studerar inom olika ämnesområden får konsekvenser för vilka ämnesområden de sedan verkar inom som lärare och forskare i högskolan. För år 2015 framgår det till exempel att andelen kvinnor utgjorde som minst 23 procent (inom teknik) och som mest 51 procent (inom medicin och hälsovetenskap).

I tabell 17 visas andelen kvinnor åren 2005 och 2015 inom olika ämnesområden och personalkategorier. På ett generellt plan går det att säga att situationen har förbättrats över tid. Antalet ämnesområden med en jämn könsfördelning utifrån kriteriet 40–60 har ökat från två till fyra mellan 2005 och 2015. År 2005 var könsfördelningen endast jämn inom medicin och hälsovetenskap respektive humaniora; tio år senare kännetecknas även lantbruksvetenskap och samhällsvetenskap av könsbalans. Fortfarande är det dock betydligt fler män än kvinnor som är verksamma som lärare och forskare inom naturvetenskap respektive teknik. Andelen kvinnor har visserligen ökat, men 2015 utgjorde de trots det endast 26 procent i naturvetenskap och 23 procent i teknik.

Lektorer – män i minoritet inom medicin och hälsovetenskap

Under perioden 2005 till 2015 har andelen kvinnor ökat bland lektorerna medan andelen män i motsvarande grad har minskat inom samtliga sex ämnesområden. Könsfördelningen har gått från ojämn till jämn (40–60) inom lantbruksvetenskap och samhällsvetenskap. Inom lantbruksvetenskap har andelen kvinnor bland lektorer ökat betydligt, från 36 till 59 procent. År 2015 fanns det 112 lektorer inom ämnet, vilket gör gruppen jämförelsevis liten. Även inom samhällsvetenskap har andelen kvinnor bland lektorerna ökat betydligt. Inom detta område är antalet lektorer också som högst, 3 460 individer, av vilka drygt hälften var kvinnor 2015.

Ökningen av andelen kvinnliga lektorer inom medicin och hälsovetenskap har dock inneburit att det 2015 var en ojämn könsbalans – männen utgjorde endast 35 procent. Inom naturvetenskap och teknik utgjorde dock kvinnorna fortfarande en liten andel bland lektorerna – 26 procent i båda fallen – medan könsfördelningen var jämn inom humaniora.

124. Enligt Standard för svensk indelning av forskningsämnen. I detta kapitel använder vi fortsättningsvis även benämningen "ämnesområden".

Tabell 17. Andel kvinnor inom olika personalkategorier som kräver doktorsexamen och ämnesområden 2005 och 2015.

Ämnesområde och personalkategori	Andel kvinnor (procent)		Förändring (procent- enheter)
	2005	2015	
Naturvetenskap	20	26	6
Professorer	10	16	6
Lektorer	21	26	5
Meriteringsanställning	28	34	6
Annan forskande och undervisande personal med doktorsexamen	27	34	6
Teknik	15	23	8
Professorer	8	15	7
Lektorer	16	26	10
Meriteringsanställning	25	29	4
Annan forskande och undervisande personal med doktorsexamen	21	26	5
Medicin och hälsovetenskap	44	51	7
Professorer	19	30	11
Lektorer	56	65	9
Meriteringsanställning	60	58	-3
Annan forskande och undervisande personal med doktorsexamen	54	57	3
Lantbruksvetenskap	33	44	11
Professorer	21	32	11
Lektorer	36	59	23
Meriteringsanställning	59	49	-9
Annan forskande och undervisande personal med doktorsexamen	33	44	11
Samhällsvetenskap	37	47	10
Professorer	21	31	9
Lektorer	39	51	12
Meriteringsanställning	45	49	3
Annan forskande och undervisande personal med doktorsexamen	47	55	8
Humaniora	42	47	5
Professorer	28	37	9
Lektorer	46	52	7
Meriteringsanställning	50	54	5
Annan forskande och undervisande personal med doktorsexamen	49	43	-6

Professorer – lägst andel kvinnor i naturvetenskap och teknik

I inledningen av detta kapitel nämndes att ju högre upp i den akademiska hierarkin man kommer desto snedare är könsfördelningen. Vi ska därför titta närmare på den högsta lärartjänsten man kan ha inom högskolesektorn, det vill säga den anställningskategori som utgörs av professorer.

Mellan 2005 och 2015 ökade andelen kvinnor bland professorerna från 17 till 25 procent – det vill säga en ökning med 8 procentenheter. Om man även studerar utvecklingen av andelen kvinnor bland professorerna för de olika ämnesområdena, finner man tydliga skillnader.

Högst andel kvinnor bland professorerna återfinns inom humaniora – andelen uppgick till 37 procent år 2015 efter att ha ökat med 9 procentenheter sedan 2005. En liknande ökning av andelen kvinnor bland professorerna har även skett inom lantbruksvetenskap samt medicin och hälsovetenskap (där andelen kvinnor har ökat med 11 procentenheter) och inom samhällsvetenskap (där andelen har ökat med 9 procentenheter). Inom dessa tre områden var emellertid andelen kvinnor lägre än inom humaniora, runt 30 procent år 2015.

Teknik och naturvetenskap är de två ämnesområden där andelen kvinnor bland professorerna är lägst och där går utvecklingen även relativt långsamt. Nära 15 procent av professorerna inom teknik och 16 procent inom naturvetenskap var kvinnor 2015. Sedan 2005 har andelen inom båda områdena ökat med 7 respektive 6 procentenheter, det vill säga långsammast bland ämnesområdena.

Av tabell 17 framgår att inom respektive ämnesområde är andelen kvinnor högre inom de andra personalkategorierna än bland professorer. I dessa kategorier finns ofta de personer som kan rekryteras som professorer (lektor, annan forskande och undervisande personal med forskarutbildning) eller så småningom kommer att kunna rekryteras (meriteringsanställning). I nästa avsnitt ska vi se om detta också innebär att andelen kvinnor bland de nyrekryterade professorerna är högre än bland de som är anställda som professorer sedan tidigare.

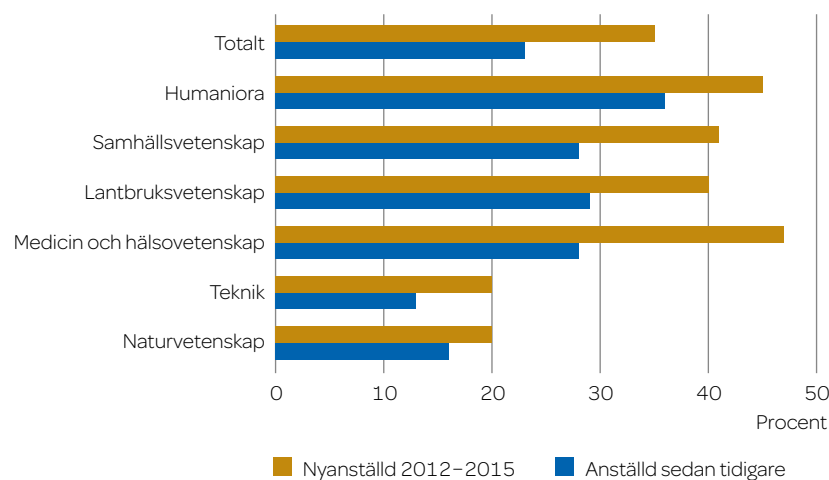
Andelen kvinnor bland nyanställda professorer

Under åren 2012 till 2015 anställdes 1 972 professorer som inte tidigare varit professorer vid ett svenskt lärosäte.¹²⁵ Av dem var 35 procent kvinnor medan andelen kvinnor bland dem som var professorer sedan tidigare var 23 procent (figur 26).

Inom samtliga forskningsämnesområden var andelen kvinnor högre bland de nyanställda professorerna än bland de tidigare anställda. Andelen kvinnor bland de nyanställda följer mönstret vi kunde se i tabell 17 för samtliga professorer. Andelen var högst inom medicin och hälsovetenskap (47 procent) och lägst inom teknik respektive naturvetenskap (20 procent). Andelen kvinnor bland nyanställda professorer inom olika ämnesområden var mellan 5 och 19 procentenheter högre än andelen bland de redan tidigare anställda. Inom teknik respektive naturvetenskap var andelen kvinnor bland de nyanställda professorerna 5 respektive 7 procentenheter högre än bland de tidigare anställda professorerna. Inom humaniora samt samhällsvetenskap var motsvarande skillnad 10 respektive 14 procentenheter. Störst var skillnaden inom ämnesområdet medicin och hälsovetenskap – totalt 19 procentenheter.

125. Intervallet 2012–2015 är valt utifrån att informationen om nyanställningar som samlas in av SCB harmoniserades från och med 2012.

Figur 26. Andel kvinnor bland nyanställda professorer och anställda sedan tidigare inom olika forskningsämnesområden under perioden 2012–2015.

Då man inom varje forskningsämnesområde jämför andelen kvinnor bland de nya professorerna med andelen kvinnor bland lektorerna (en anställning som ofta föregår anställning som professor) finner man att andelen är lägre bland de nya professorerna (tabell 18). Detta kan tyda på bristande möjligheter för kvinnor att bli professorer. Inom två områden, medicin och hälsovetenskap samt lantbruksvetenskap skiljer sig andelarna betydligt – skillnaden var totalt 19 respektive 17 procentenheter.

Tabell 18. Andel kvinnor bland nyanställda professorer och lektorer inom olika forskningsämnesområden under perioden 2012–2015.

	Andel kvinnor 2012–2015 (procent)		Skillnad (procentenheter)
	Nyanställda professorer	Lektorer	
Naturvetenskap	20	26	-6
Teknik	20	25	-5
Medicin och hälsovetenskap	47	66	-19
Lantbruksvetenskap	40	57	-17
Samhällsvetenskap	41	50	-9
Humaniora	45	52	-7

Andelen nyanställda professorer inom medicin och hälsovetenskap uppgick till 47 procent under åren 2012–2015. Det betyder att nyanställningarna av professorer inom medicin och hälsovetenskap i det närmaste är helt jämställda. Samtidigt är rekryteringsbasen av lektorer störst inom detta område, den uppgick till hela 66 procent.

Forskarkarriär för doktorsexaminerade kvinnor och män

Som avslutning ska fokus riktas på kvinnors och mäns karriärmöjligheter. Tidigare studier har visat att doktorsexaminerade män i högre utsträckning än kvinnor har blivit anställda som professor ett visst antal år efter examen.¹²⁶ Då det gäller anställning som forskarassistent eller biträdande lektor var resultaten däremot blandade. Inom vissa examenskohorter har de doktorsexaminerade kvinnorna haft en fördel, inom andra kohorter har männen haft en fördel och ofta har det varit ungefär lika.

I avsnittet som följer studeras i vilken mån doktorsexaminerade kvinnor och män blivit forskarassistenter/biträdande lektorer efter 6 år samt professorer efter 12 år. Detta rör dock endast anställningar vid lärosäten i Sverige. Uppföljningen på 6 respektive 12 år efter examen utgår från det år examen utfärdades, vilket innebär att om examen togs i början av januari blir uppföljningen i själva verket nära 7 respektive 13 år. I redogörelsen nedan studeras även skillnader i karriärmöjligheter utifrån ämnesområde respektive ämnesgrupp.

Forskarassistent / biträdande lektor efter 6 år

Efter doktorsexamen finns det möjligheter att genom en tidsbegränsad anställning meritera sig för fortsatt forskarkarriär och för högre befattning. För detta ändamål finns det särskilt reglerade anställningar, i den statistiska redovisningen kallade meriteringsanställningar.¹²⁷ Personal med anställning för meritering, det vill säga forskarassistenter och biträdande lektorer, är intressant att följa eftersom dessa utgör en rekryteringsbas för anställning som lektor, som sedermera utgör en rekryteringsbas för anställning som professor.

Anställning för meritering har även visat sig vara en viktig plattform i steget mot en tillsvidareanställning. Tidigare studier har bland annat visat att kvinnor är överrepresenterade bland gruppen med tidsbegränsade anställningar.¹²⁸

Nedan följer en beskrivning av andelen kvinnor och män som fått en anställning som forskarassistent eller biträdande lektor högst sex år efter sin doktorsexamen. I detta sammanhang fokuserar vi med andra ord på de längre meriteringsanställningarna, vilket innebär att postdoktorer inte är medtagna i beskrivningen.

Lägre andel kvinnor än män får meriteringsanställning

I mitten av 1990-talet var det en större andel kvinnor än män som fick en anställning som forskarassistent eller biträdande lektor högst sex år efter att de hade erhållit doktorsexamen. Bland dem som hade avlagt en doktorsexamen 1995 var det exempelvis 20 procent av kvinnorna och 17 procent av männen som hade erhållit en anställning för meritering.¹²⁹

126. Se Högskoleverkets (2006) Rapport 2006:2; Högskoleverket (2011) Rapport 2011:6.

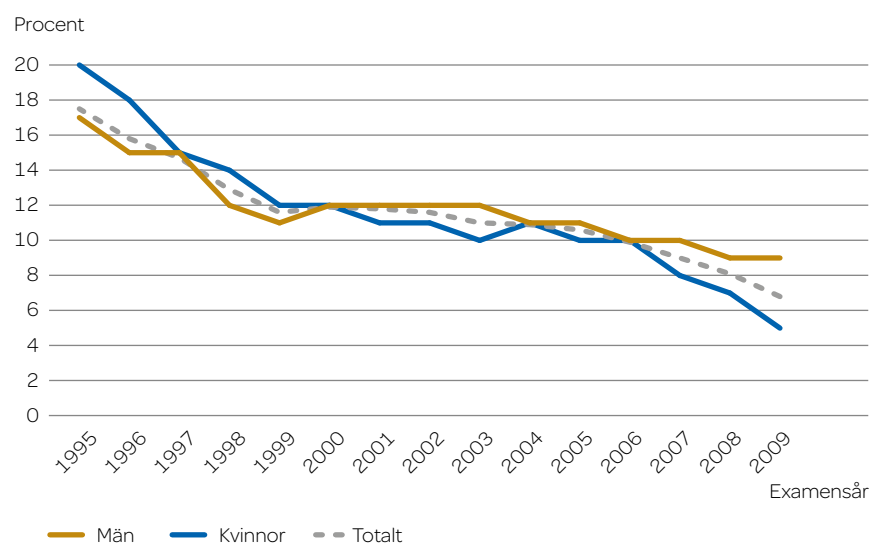
127. Under 2011 och en del av 2012 var meriteringsanställningar utöver postdoktor inte reglerade i vare sig centralt avtal eller författning. Sedan den 15 augusti 2012 finns en "anställning för meritering" reglerad i högskoleförordningen (1993:100).

128. UKÄ (2016) Rapport 2016:10.

129. Att kvinnor anställdes i större utsträckning än män som forskarassistent bland dem som avlade doktorsexamen i mitten av 1990-talet hänger förmodligen ihop med att regeringen under några år i slutet av 1990-talet anvisade medel för tillsättning av forskarassistenttjänster där tillsättningen skulle ske utifrån underrepresenterat kön. Samtliga dessa tjänster tillsattes av kvinnor. Se Högskoleverket (2006) Rapport 2006:2.

Möjligheten att få en längre meriteringsanställning har emellertid minskat över tid, och relationen mellan kvinnor och män har därutöver skiftat. Det finns inga påtagliga skillnader rörande andelen kvinnor respektive män i mitten av "kohortperioden". Bland dem som doktorerade under de senaste tre åren (2007–2009) har männen dock dragit ifrån kvinnorna. Bland doktors-examinerade 2009 var det exempelvis 9 procent av männen som hade anställts som forskarassistent eller biträdande lektor senast 6 år senare samtidigt som endast 5 procent av kvinnorna hade tagit motsvarande karriärsteg.

Figur 27. Andel kvinnor och män som anställts som forskarassistent eller biträdande lektor högst 6 år efter att de avlade doktorexamen åren 1995–2009.

Nedgången ligger i linje med vad Vetenskapsrådet konstaterar i en rapport, nämligen att meriteringsanställningar erhålls allt senare i karriären och att tiden mellan doktorexamen och en tillsvidareanställning ofta är längre än sex år. Studier visar till exempel att kvinnor är överrepresenterade bland postdoktorer, vilket eventuellt gör att det tar längre tid för dessa att erhålla en anställning för meritering.¹³⁰ Högskoleverkets tidigare studier om kvinnors och mäns forskarkarriärer har även kunnat visa att kvinnor tar längre tid på sig generellt än män för att gå vidare till en meriteringsanställning efter doktorexamen.¹³¹

Förutom anställningar för meritering är det också vanligt med andra tidsbegränsade anställningar tidigt i karriären.¹³² Nedgången kan därmed eventuellt bero på att det blivit mer och mer vanligt förekommande med andra kortare anställningar som staplas på varandra. Vi vet till exempel att kvinnor anställs som postdoktorer i stor utsträckning, vilket ligger i linje med ovanstående resonemang.

130. Se UKÄ (2016) Rapport 2016:10; UKÄ och SCB (2016) Statistiska meddelanden UF 23 SM 1601.

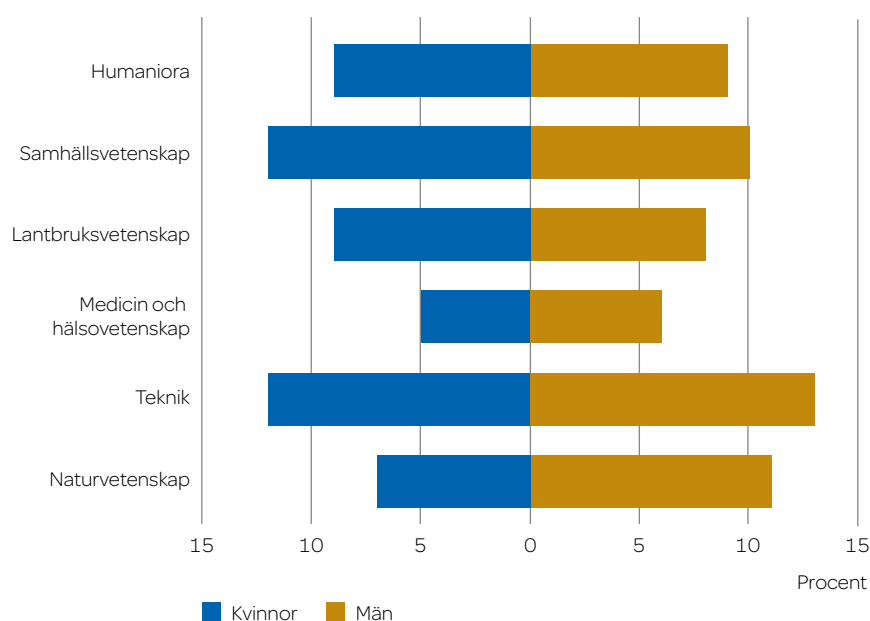
131. Högskoleverket (2011) Rapport 2011:6.

132. Se Vetenskapsrådets (2015) Rapport *Karriärstruktur och karriärvägar i högskolan*.

STÖRST KÖNSSKILLNAD FÖR MERITERING I NATURVETENSKAP

Vid en uppföljning av doktorsexaminerade (åren 2005–2009 sammanslagna) inom olika ämnesområden visar det sig att övergången till en meriteringsanställning är ungefär lika mellan könen inom flera ämnesområden – det gäller humaniora, lantbruksvetenskap, medicin och hälsovetenskap samt teknik. Störst är könsskillnaden inom naturvetenskap, där totalt 11 procent av de doktorsexaminerade männen och 7 procent av kvinnorna erhöll en anställning som forskarassistent eller biträdande lektor. Samhällsvetenskap är det enda ämnesområdet där andelen kvinnor översteg andelen män – 12 procent bland kvinnorna jämfört med 10 procent bland männen.

Figur 28. Andel kvinnor och män som anställts som forskarassistent eller biträdande lektor högst 6 år efter att de avlade doktorsexamen inom olika ämnesområden åren 2005–2009.

Vanligare för män än för kvinnor att anställas som professor

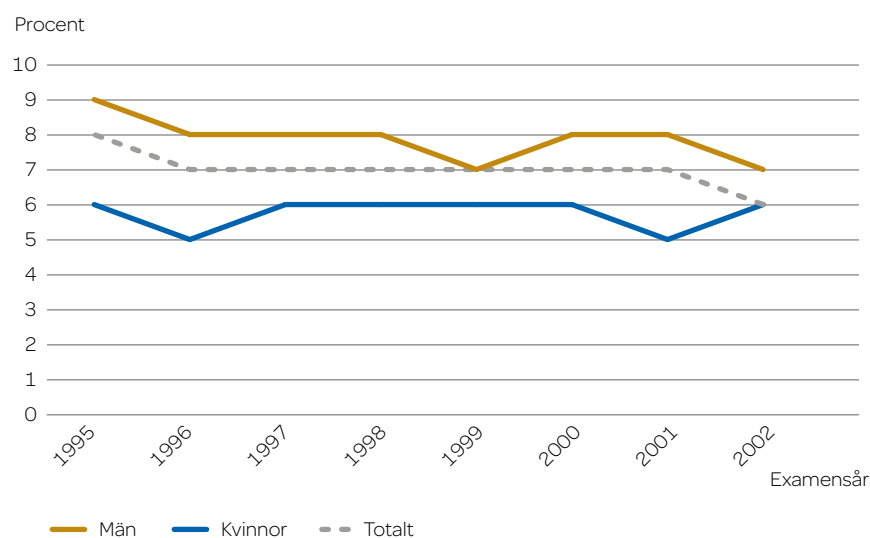
Högskoleverkets studier om kvinnors och mäns forskarkarriärer inom högskolan från 2006 respektive 2011 har kunnat visa att det var en större andel av männen än av kvinnorna som hade anställts som professorer i högskolan inom en period av 12 år efter doktorsexamen. Samtidigt har det skett en viss könsutjämning över tid.¹³³

Följer man de doktorsexaminerade mellan 1995 och 2002 och studerar i vilken mån dessa har blivit anställda som professorer högst 12 år senare, framkommer det att något färre i de senare examenskohorterna blivit professorer (figur 29). Av dem som examinerades 1995 hade drygt 8 procent gått vidare till en anställning som professor högst 12 år senare, bland dem som examinerades 2002 var andelen drygt 6 procent.

133. Högskoleverket (2006) Rapport 2006:2 och Högskoleverket (2011) Rapport 2011:6. Notera att tidsintervallet 12 år efter doktorsexamen inte betyder exakt detsamma i Högskoleverkets två studier och i föreliggande analys då tidsintervallet mellan doktorsexamen och övergång till anställning som professor är ett år längre i denna analys än vad som var fallet i Högskoleverkets analyser.

I likhet med tidigare studier visar även denna att doktorsexaminerade män i högre utsträckning än kvinnor anställts som professorer ett visst antal år efter examen, men skillnaderna har till viss del minskat över tid. Totalt uppgår skillnaden mellan de kvinnor respektive män som examinerades 2002 och hade en anställning som professor 12 år senare till mindre än en procentenhet. Det går dock inte att uttala sig om huruvida detta är en tillfällig minskning eller inte. Sammanfattningsvis finns det inte ett enda år där andelen kvinnor har varit större än andelen män som går vidare till en professors-tjänst 12 år efter sin doktorsexamen.

Figur 29. Andel kvinnor och män som blivit professorer högst 12 år efter att de avlade doktorsexamen åren 1995–2002.

För de doktorsexaminerade kvinnorna har andelen som blivit professorer inom 12 år varit tämligen konstant under perioden, mellan 5 och 6 procent. Däremot har andelen sjunkit för doktorsexaminerade män. Bland de doktorsexaminerade männen 1995 blev drygt 9 procent professorer inom en 12-års period, medan andelen bland de examinerade 2002 var knappt 7 procent, vilket är mindre än en procentenhet högre än andelen bland kvinnor.

Den totala nedgången av andelen doktorsexaminerade som blir professorer kan eventuellt vara en konsekvens av att antalet doktorsexaminerade har ökat i högre utsträckning än antalet möjliga högre anställningar.

Kvinnors och mäns karriärmöjligheter varierar mellan ämnen

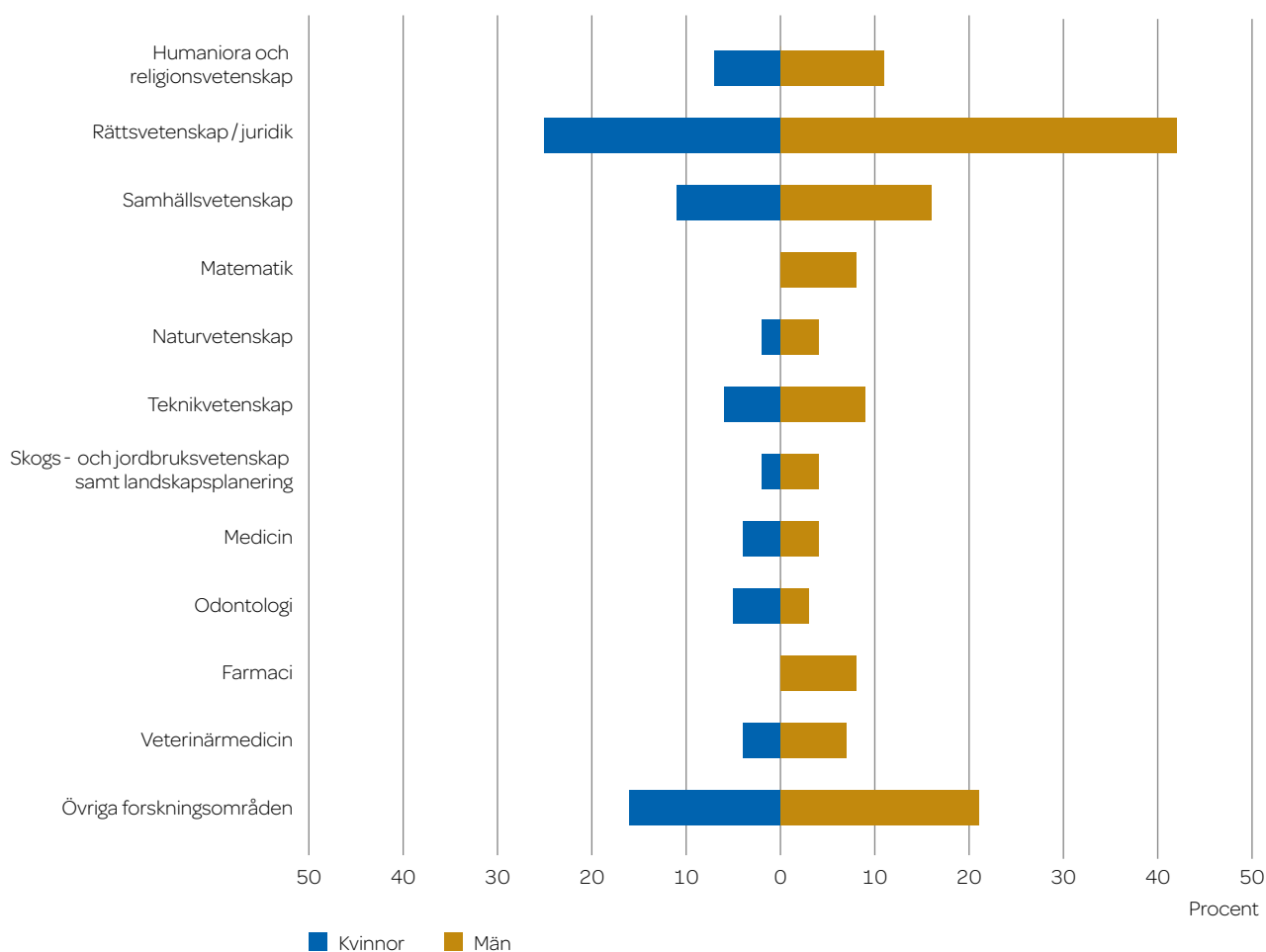
I fråga om skillnader mellan kvinnor och män inom olika forskningsämnen,¹³⁴ studeras andelen som blivit professorer för en sammanslagning av kohorterna 1998–2002. En sådan sammanslagning har gjorts eftersom antalet doktorsexaminerade är för litet inom vissa ämnen för att göra årsvisa jämförelser. Den minsta gruppen i jämförelsen är kvinnor inom matematik (39 personer).

¹³⁴ Här används den äldre indelningen Nationellt forskningsämne som 2011 ersattes av Standard för svensk indelning av forskningsämnen.

Skillnaderna mellan kvinnors och mäns karriärmöjligheter – så som de presenteras i figur 6 – ger en mer detaljerad förståelse av jämställdheten inom högskolesektorn. Det generella mönstret visar att det är en större andel män än kvinnor som har blivit professorer inom alla ämnen utom två, och att skillnaden är störst inom rättsvetenskap och juridik.

Rättsvetenskap och juridik är ett förhållandevis litet ämne – 125 doktorsexaminerade mellan 1998–2002. Men av dessa var det förhållandevis många, 35 procent, som blev professor inom 12 år. Av de examinerade var det 42 procent av männen och 25 procent av kvinnorna som hade blivit professorer (figur 30).

Figur 30. Andel kvinnor och män som blivit professorer högst 12 år efter att de avlade doktorsexamen inom olika ämnesområden åren 1998–2002.

Inom odontologi var det en större andel kvinnor än män som blev professorer efter 12 år – 5 procent jämfört med 3 procent. När det gäller medicin uppgick andelen till 4 procent för både kvinnor och män. Som nämnades ovan var det få kvinnor som doktorerade inom matematik, 39 personer under 1998–2002, och de utgjorde 13 procent av samtliga examinerade under perioden. Av dessa var ingen kvinna professor 12 år senare, medan 8 procent av männen var det.

Man kan konstatera att även om den totala skillnaden mellan andelen kvinnor och män som blir professor efter 12 år har minskat, så finns det fortfarande betydande skillnader mellan kvinnors och mäns karriärmöjligheter. Detta kapitel har visat att det fortsatt råder skillnader mellan kvinnor och män i högskolan. Skillnaderna är tydliga i både horisontella och vertikala led, det vill säga både inom och mellan anställningskategorier respektive ämnesområden.

En stor del av det här kapitlet har även vigts åt att studera obalansen mellan kvinnor och män bland professorer. Kopplat till kvinnors och mäns karriärmöjligheter kan man ställa frågan om det genom åren låga inflödet av kvinnor i professorskåren är en konsekvens av att antalet doktors-examinerade kvinnor tidigare har varit lågt? Tidigare studier på området har emellertid visat att detta inte räcker som förklaring.¹³⁵

Så även om mycket tyder på att högskolans personalsammansättning blir mer och mer jämställd totalt sett, lämnar jämställdhetsarbetet inom högskolesektorn mycket att önska. Det kvarstår med andra ord en hel del arbete för att reducera negativa strukturer och jämna ut obalanser avseende exempelvis karriärmöjligheter bland den forskande och undervisande högskolepersonalen.

135. Högskoleverket (2006) Rapport 2006:2.

Högskoleutbildning och arbetsmarknad

Detta kapitel handlar om kvinnor och män på arbetsmarknaden med särskilt fokus på dem med högskoleutbildning. Under 2015 fanns det 4,8 miljoner förvärvsarbetande i åldrarna 15–74 år, vilket motsvarar två av tre personer i denna åldersgrupp.¹³⁶ I en tidigare rapport från Högskoleverket fann man betydande skillnader mellan kvinnors och mäns utbildnings- och yrkesval, vilket hade stor betydelse för hur dessa förvärvsarbetande kvinnor och män fördelade sig på arbetsmarknaden.¹³⁷ Prognosen var också att könssegregeringen skulle bestå under lång tid samtidigt som obalansen mellan könen skulle öka i vissa yrkesgrupper och minska i andra. Därutöver fann man att kvinnor och män hade olika villkor på arbetsmarknaden med avseende på karriär och löneutveckling.

Vi frågar oss nu vad som har hänt sedan dess. I vilka yrken är könsfördelningen jämn? Vad är prognosen för könssegregeringen på den framtida arbetsmarknaden för dem med högskoleutbildning? Hur ser kvinnors och mäns löneutveckling ut? Hur ser utbildningsnivån ut bland kvinnliga och manliga chefer? Vi inleder dock med att redogöra för högskoleutbildade kvinnors och mäns etablering på arbetsmarknaden. Hur har etableringen på arbetsmarknaden sett ut för dem som avlade en examen i högskolan under perioden 1996–2013? Och i vilken utsträckning etablerar sig kvinnor respektive män på arbetsmarknaden om de saknar en examen från högskolan?

Sammanfattning

En övergripande slutsats från kapitlet är att den könssegregerade arbetsmarknaden består. Samtidigt har kvinnors och mäns etablering på arbetsmarknaden efter avslutad högskoleutbildning blivit mer lika över tid. Lite mer utförligt kan resultaten sammanfattas på följande sätt.

- Mellan åren 1996 och 2013 har skillnaden i andel etablerade på arbetsmarknaden bland högskoleutbildade minskat mellan könen. År 1996 hade männen 14 procentenheter högre etablering än kvinnorna, men 2013 var skillnaden liten, endast 1 procentenhet högre bland männen. Under större delen av denna period har andelen etablerade varit större bland män än bland kvinnor – sedan 1996 gäller det för alla utom två av åren.
- Om uppföljningen på arbetsmarknaden görs fem år istället för ett år efter examen ökar skillnaden i andel etablerade till männens fördel.
- Endast i 3 av de 30 största yrkena, oavsett utbildningsnivå, var det en jämn könsfördelning (mellan 40 och 60 procent kvinnor respektive män) åren 2005 och 2013. År 2013 var dessa yrken kockar och kokerskor, läkare samt universitets- och högskolelärare.

136. SCB, AKU.

137. Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20.

- År 2013 fanns det 246 000 chefer. Männerna utgjorde 64 procent, vilket motsvarar en minskning med 8 procentenheter sedan 2005.
- Bland chefer är kvinnor mer välutbildade än män och skillnaden i utbildningsnivå har ökat under de senaste åren. År 2013 hade nästan varannan kvinnlig chef en eftergymnasial utbildning på minst tre år medan omkring var tredje manlig chef hade motsvarande utbildning.
- Kvinnors lön var i genomsnitt 87 procent av mäns lön år 2014 (år 2006 var kvinnors lön 84 procent av männens). Efter att hänsyn tagits till att kvinnor och män arbetar i olika sektorer och yrken samt till skillnader i utbildning, ålder och arbetstid (standardvägning) var kvinnornas lön 95 procent av männens lön. Den oförklarade delen var alltså 5 procent.
- Individer med högre utbildning har högre lön oavsett kön. Men både år 2005 och 2014 var männens lön högre än kvinnornas för alla utbildningsnivåer och den största relativa könsskillnaden i lön fanns i gruppen med minst treårig eftergymnasial utbildning (exklusive forskarutbildade).
- Framskrivningar över framtida tillgång och efterfrågan på högskoleutbildade på arbetsmarknaden till år 2035 visar att den könssegregerade arbetsmarknaden förväntas bestå och i drygt hälften av utbildningsgrupperna kommer könsfördelningen att bli ojämnare.

Etablering på arbetsmarknaden

Vi inleder med en redovisning av kvinnors och mäns etablering på arbetsmarknaden.¹³⁸ Hur har etableringen sett ut för högskoleutbildade kvinnor och män sedan Högskoleverket började följa etableringen 1996?

När man studerar etableringen på arbetsmarknaden över tid är det viktigt att ha i åtanke att konjunktursvängningar och politiska reformer kan påverka sysselsättningen olika i skilda sektorer och branscher. Till exempel kan neddragningar inom offentlig sektor drabba kvinnor hårdare än män med tanke på att en större andel av kvinnorna än av männen har varit sysselsatta där. Privatiseringar av offentlig verksamhet kan också ha betydelse. En snabb konjunkturuppgång gjorde att arbetsmarknaden förbättrades mellan 1997 och 2001 och detsamma skedde 2005–2008. Under 2009 inträffade den så kallade finanskrisen med åtföljande minskningar av sysselsättningen. Därefter har sysselsättningen åter börjat stiga.

När vi undersöker etableringen för högskoleutbildade under perioden 1996–2013 är det examinerade läsåren 1994/95–2011/12 som avses. Uppföljningen har gjorts ett år efter examen. För att räknas som etablerad måste flera kriterier vara uppfyllda. Personen ska vara sysselsatt i november månad det aktuella året enligt den definition som SCB använder i sitt sysselsättningsregister. Den sammanräknade arbetsinkomsten under år 2013 ska överstiga 214 700 kronor (denna uppgift uppräknas varje år och för 2009 var till exempel inkomstgränsen 195 800 kronor). Dessutom får det inte finnas några händelser under året som påvisar förekomst av arbetslöshet eller några arbetsmarknadspolitiska åtgärder som inte är att betrakta som sysselsättning.

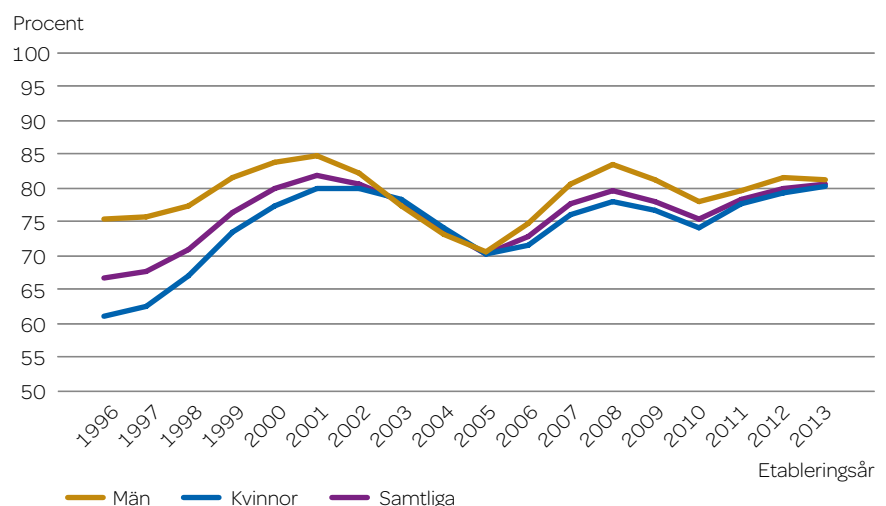
138. Materialet är hämtat från *Etableringen på arbetsmarknaden för högskoleutbildade 2013*, Rapport 2015:26 (UKÄ 2015).

Arbetslösheten kan vara på hel- eller deltid och gäller även arbetssökande med tillfällig timanställning. Slutligen får inte individen definieras som studerande eller ha flyttat utomlands.

Kvinnors etablering är numera nästan i nivå med mäns

Resultaten visar att skillnaden mellan könen avseende andel etablerade på arbetsmarknaden har minskat under den studerade tidsperioden. År 1996 var etableringsandelen för män 75,3 procent och för kvinnor 61,1 procent, en skillnad på 14,2 procentenheter. Detta kan jämföras med år 2003 då kvinnorna hade en högre andel etablerade, 78,5 procent jämfört med 77,5 procent bland männen. I den senaste uppföljningen från 2013 var andelen etablerade bland männen 81,3 procent och bland kvinnorna 80,3 procent, det vill säga en mycket liten skillnad. Jämförelsen över tid visar att andelen etablerade nästan hela tiden har varit större bland männen än bland kvinnorna – sedan 1996 har kvinnorna bara haft en större andel etablerade två av åren (2003 och 2004).

Figur 31. Andel (procent) etablerade kvinnor och män (samt totalt) åren 1996 till 2013.

Kommentar: Etablerade i ovanstående sammanställning avser andelar etablerade ett år efter examen i högskolan av alla examinerade, exklusive dem som fortsatte att studera eller hade flyttat från landet. Till skillnad från övriga sammanställningar i detta kapitel ingår här de som avlagt en examen från utbildningar som inte redovisas med uppdelning i examensgrupper, till exempel vissa äldre examina, eller där antalet examinerade var för litet för att redovisas. De andelar som redovisas här är 0,1–0,4 procentenheter lägre än de andelar som redovisas i andra sammanhang.

Den stora skillnaden i etablering mellan könen som fanns i slutet av 90-talet berodde bland annat på den kraftiga neddragningen i den offentliga sektorn, där många kvinnor är sysselsatta. I början av 2000-talet inträffade den så kallade IT-kraschen vilket resulterade i att den manligt dominerade IT-sektorn minskade i omfattning. Etableringen blev därmed mer lika för kvinnor och män.

Som vi ska se nedan finns det också skillnader i andelen etablerade mellan de olika examina som kan avläggas i högskolan. Många högskoleutbildningar har en ojämn könsfördelning och det betyder också att kvinnor och män etablerar sig i olika yrken och branscher på arbetsmarknaden. Lite förenklat kan sägas att männen dominerar inom teknikområdet medan kvinnorna finns främst inom vård och undervisning.

Liten skillnad i etablering mellan kvinnor och män

Som vi har sett finns det under de senaste åren inga stora skillnader mellan könen när det gäller etableringen på arbetsmarknaden vid en uppföljning på totalnivå, det vill säga när alla examinerade från högskolan följs upp. Det kan dock vara intressant att även beskriva hur kvinnor och män etablerar sig utifrån vilken examen de har. Det ska dock nämnas att jämförelsen begränsas av att det finns få utbildade med vissa examina (färre än 20) och i dessa fall har inte någon jämförelse gjorts.

De senaste uppgifter som finns tillgängliga avser examinerade läsåret 2011/12 som följdes upp år 2013. I den uppföljningen hade männen alltså på totalnivå en procentenhets högre etableringsandel än kvinnorna 2013 (81,3 jämfört med 80,3 procent). År 2012 var skillnaden i etablering mellan könen 2,2 procentenheter för dem som examinerats 2010/11.

I tabell 19 redovisas i vilka examensgrupper män respektive kvinnor hade minst 4 procentenhets högre etableringsandel än det andra könet år 2013 för dem som avlagt examen läsåret 2011/12, samt i vilka examensgrupper skillnaden i etablering var mindre. Om vi ser till de examensgrupper där könsskillnaden i etablering var minst 4 procentenheter så fanns det ungefär lika många examensgrupper där etableringen var högre för män som det fanns examensgrupper där den var högre för kvinnor.

Skillnaden i etablering mellan könen för de olika examensgrupperna har också jämförts med etableringsuppföljningarna 2006–2009 och 2011. Jämförelsen visar att det inte har skett några stora förändringar i examensgrupperna med avseende på könsskillnader. Det kan dock vara värt att notera att för två examina har det varit en större skillnad än 4 procentenheter mellan könen sju respektive sex år i följd. Män med sjuksköterskeexamen har haft en större etableringsandel än kvinnor med samma examen under sju år och kvinnor med kandidatexamen i medicin och vård har haft motsvarande högre andel etablerade sex år i följd (tabell 19). Sjuksköterskeexaminerade är den största grupp som under senare år haft en större andel etablerade män än kvinnor. Skillnaden mellan könen har där varierat mellan 7 och 12 procentenheter under perioden 2005–2013.

Tabell 19. Jämförelse av andelen etablerade kvinnor och män 2013 som avlagt en examen 2011/12.

Examensgrupper med högre andel etablerade män än kvinnor (minst 4 procentenheter)	Examensgrupper med mindre än 4 procentenheters skillnad i etablering mellan könen	Examensgrupper med högre andel etablerade kvinnor än män (minst 4 procentenheter)
Arbetssterapeutexamen	Apotekarexamen	Biomedicinsk analytikerexamen
Lärarexamen senare år	Civilekonomexamen	Civiling. ex. kemi
Lärarexamen, tidigare år	Civiling.ex. data	Högskoleing. ex. maskin
Röntgensjuksköterskeex.	Civiling. ex. maskin	Högskoleing. ex. övriga
Sjukgymnastex. / Fysioterapeutex.	Civiling.ex. teknisk fysik	Kand.ex. komm. / info.
Specialpedagogex.	Högskoleing. ex. data	Kand.ex. medieproduktion
Yrkeslärarexamen	Högskoleing.ex. bygg	Kand.ex. naturvetenskap
Kand. ex. ADB	Högskoleing. ex. maskin	Kand.ex. språk
Kand. ex. journalistik	Juristexamen	Mag. ex. ADB
Kand. ex. teknik	Läkarexamen	Mag.ex. beteendevetenskap
Konstn. ex. design	Psykologexamen	Mag. ex. bredd samh. och ekonomi
Konstn. ex. konst	Psykoterapeutexamen	Mag.ex. medicin / vård
Konstn. ex. musik	Socionomexamen	Mag.ex. teknik
Konstn. ex. teater / film / dans	Specialistsjuksköterskeexamen	Master ex. jour. / komm. / info.
Konstn. ex. övrigt	Tandläkarexamen	Master ex. naturvet.
Mag. ex. hist. / filo. / teol.	Kand. ex. beteendevet.	Teologie kandidatex.
Master ex. ekonomi	Kand. ex. ekonomi	
Master ex. teknik	Kand. ex. hist. / filo. / teol.	Skillnad sex år i följd:
	Kand. ex. samhällsvet.	Kand.ex. medicin / vård
Skillnad sju år i följd:	Mag. ex. ekonomi	
Sjuksköterskeexamen	Mag.ex. jour. / komm. / info.	
	Mag. ex. naturvet.	
	Mag.ex. samhällsvet.	
	Mag. ex. språk	
	Master ex. ADB	
	Master ex. beteendevetenskap	
	Master ex. samhällsvet.	

Bättre utveckling för männen

I detta avsnitt redovisas etableringen för de största yrkesexamina respektive generella examina uppdelat på kvinnor och män för två kohorter. Tabellerna innehåller andel (procent) av examinerade på ett program läsåren 2007/08 respektive 2011/12 som var etablerade på arbetsmarknaden 2013. För den första kohorten innebär det att de följs upp ett år efter examen och för den andra fem år efter examen. När det gäller yrkesexamina redovisas endast sådana examina som minst 300 individer tagit ut 2011/12 och det handlar om 18 yrkesexamina.

En jämförelse av etableringen ett respektive fem år efter examen visar att skillnaden till männens fördel har ökat i 14 av 18 examina (tabell 20). I tre examina har däremot andelen etablerade bland kvinnorna ökat mer än andelen etablerade bland männen. Vad gäller högskoleingenjörsexaminerade med inriktning mot maskinteknik har det varit en lika stor förändring för båda könen, 1 procentenhet. Om dessa två olika kohorter jämförs ett respektive fem år efter examen verkar det alltså som om det tar något längre tid för kvin-

norna att etablera sig på arbetsmarknaden. Detta resultat ska dock tolkas med viss försiktighet eftersom två olika populationer jämförs med varandra.

Av tabell 20 framgår också att det finns många grupper av yrkesexaminerade som har höga etableringsandelar redan ett år efter examen – för nästan hälften av alla examina gäller att andelen etablerade var över 90 procent bland männen. För kvinnorna gäller dock detta för något färre examina. För examinerade 2007/08 var det högre etableringsandelar år 2013 för de flesta yrkesexamina men det finns också exempel på motsatsen, exempelvis specialist-sjuksköterskeexamen bland män eller högskoleingenjörsexamen med inriktning mot data bland kvinnor.

När det gäller generella examina (tabell 21) var etableringen även här i regel högre för dem som examinerades läsåret 2007/08 jämfört med läsåret 2011/12. Undantagen var de som hade avlagt en magisterexamen i beteendevetenskap (båda könen) och magisterexamen i vård/medicin (bland kvinnor).

För 10 av 13 generella examina har andelen etablerade män förbättrats jämfört med andelen kvinnor om vi studerar etableringen fem år jämfört med ett år efter examen. Notera dock återigen att jämförelsen sker mellan två olika populationer, examinerade läsåren 2007/08 respektive 2011/12.

Tabell 20. Andel (procent) av examinerade läsåren 2007/08 och 2011/12 som var etablerade på arbetsmarknaden 2013, fördelat på kön. Endast yrkesexamina som minst 300 individer tagit ut läsåret 2011/12 redovisas. Antal examinerade inom parentes.

Yrkesexamensprogram	Examinerade				Skillnad	
	2007/08		2011/12		2007/08-2011/12	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Arbetssterapeutexamen (363)	73	93	72	84	1	9
Civilingenjörsexamen bygg (427)	93	98	93	94	0	4
Civilingenjörsexamen data (669)	88	95	88	92	0	3
Civilingenjörsexamen kemi (305)	83	91	88	85	-5	6
Civilingenjörsexamen maskin (813)	91	92	93	92	-2	0
Högskoleingenjörsexamen bygg (595)	91	96	89	91	2	5
Högskoleingenjörsexamen data (376)	73	88	84	86	-11	2
Högskoleingenjörsexamen maskin (601)	88	85	87	84	1	1
Högskoleingenjörsexamen övriga (350)	85	76	75	59	10	17
Juristexamen (1 324)	89	95	89	88	0	7
Läkarexamen (965)	95	99	95	96	0	3
Lärarexamen senare år (2 063)	82	89	81	84	1	5
Lärarexamen tidigare år (3 865)	81	92	82	90	-1	2
Psykologexamen (476)	86	93	85	86	1	7
Sjuksköterskeexamen (3 646)	85	97	85	92	0	5
Socionomexamen (2 298)	81	76	84	84	-3	-8
Specialistsjuksköterskeexamen (2 252)	94	82	92	98	2	-16
Specialpedagogexamen (343)	94	88	93	100	1	-12

Tabell 21. Andel (procent) av examinerade läsåren 2007/08 och 2011/12 som var etablerade på arbetsmarknaden 2013 fördelat på kön. Endast generella examina där minst 300 individer tagit ut en examen läsåret 2011/12 redovisas. Antal examinerade inom parentes.

Yrkesexamensprogram	Examinerade				Skillnad	
	2007/08		2011/12		2007/08-2011/12	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Magisterexamen beteendevetenskap (316)	79	80	86	84	-7	-4
Magisterexamen ekonom (1 479)	85	90	82	82	3	8
Magisterexamen samhällsvetenskap (490)	81	87	76	85	5	2
Magisterexamen vård/ medicin (365)	85	89	86	83	-1	6
Kandidatexamen beteendevetenskap (1 637)	78	85	76	78	2	7
Kandidatexamen ekonom (1 982)	81	88	77	81	4	7
Kandidatexamen historia/ filosofi/ teologi (504)	62	61	50	57	12	4
Kandidatexamen kommunikation/ info (606)	75	74	69	66	6	8
Kandidatexamen samhällsvetenskap (1 384)	79	79	71	74	8	5
Kandidatexamen naturvetenskap (310)	70	85	68	73	2	12
Kandidatexamen ADB (641)	82	90	77	77	5	13
Kandidatexamen teknik (500)	79	86	70	74	9	12
Kandidatexamen vård/ medicin (908)	87	91	84	84	3	7

Etableringen för ej examinerade är högre bland männen

Inte alla studenter tar en examen och det finns många orsaker till detta. Det finns studenter som börjar arbeta innan studierna är klara och som därför inte blir klara med sina kurser eller sina examensarbeten. Det finns också vissa studenter som inte tar ut sitt examensbevis trots att de har slutfört alla kurser som krävs. Resultaten av beräkningarna visar dock att det är lönsamt att ta ut en examen. Etableringen är högre bland personer som har avlagt examen jämfört med de som inte har det (80,7 procent jämfört med 67,6 procent). De största skillnaderna i etablering finns bland sjuksköterskor, lärare och jurister där andelen som etablerade sig är 39, 22 respektive 18 procentenheter större bland dem med en examen. Det ska dock nämnas att för legitimationsyrken är examen ett krav.

En jämförelse mellan kvinnor och män som har gått de utbildningar som visas i tabell 22 men inte avlagt någon examen visar att för 9 examina var andelen etablerade högre bland männen medan den var högre bland kvinnorna för tre examina. För två examina är det ingen skillnad i etablering. På totalnivå är det en större skillnad mellan männen och kvinnorna i andel etablerade bland ej examinerade (70 respektive 65 procent, det vill säga 5 procentenheter) än bland examinerade (81 respektive 80 procent, det vill säga 1 procentenhet). Det verkar således som om kvinnor utan examen har svårare än män utan examen att etablera sig på arbetsmarknaden jämfört med om kvinnor och män med examen jämförs.

Tabell 22. Antal och andel (procent) kvinnor och män som genomgått merparten av sin utbildning senast läsåret 2011/12 men inte avlagt examen och som var etablerade på arbetsmarknaden 2013. Endast grupper med minst 20 personer redovisas.

	Antal som ej avlagt examen		Andel etablerade	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Generella examina				
Generellt program / kurs Pedagogik och lärarutbildning	24		58	
Generellt program / kurs Humaniora och konst	563	466	49	39
Generellt program / kurs Samhällsvetenskap, juridik, handel, adm.	1 744	1 162	69	74
Generellt program / kurs Naturvetenskap, matematik och data	259	535	69	70
Generellt program / kurs Teknik och tillverkning	62	89	69	80
Generellt program / kurs Hälso- och sjukvård, social omsorg	107	20	70	60
Generellt program / kurs Tjänster	115	124	66	73
Yrkesexamina				
Civilekonomutbildning	59	88	85	85
Civilingenjörsutbildning	90	375	81	85
Högskoleingenjörsutbildning (motsvarande)	148	632	75	76
Juristutbildning	30	40	70	70
Konstnärlig utbildning		20		25
Lärarutbildning	661	355	60	65
Sjuksköterskeutbildning	48		46	
Socionomutbildning	176	52	72	81
Yrkesutbildningar inom Lant- och skogsbruk	36	41	69	61
Övriga yrkesutbildningar inom Hälso- och sjukvård	29		45	62
Övriga yrkesutbildningar inom Socialt arbete o vägledning	30		87	
Totalt	4 194	4 096	65	70
Generellt program / kurs (samtliga inriktningar som redovisas)	2 874	2 404	65	66

Populationen som redovisas i tabell 22 består av personer med avslutade studier vid högskolan läsåret 2011/12 som saknar examen. Gruppen har definierats till dem som tagit högskolepoäng under läsåret 2011/12 och klarat motsvarande minst 75 procent av de högskolepoäng som krävs för en examen. För utbildningsprogram avgränsas populationen till dem som tagit minst 75 procent av programmets högskolepoäng. För dem som inte följde ett program har populationen avgränsats till dem som tagit minst 135 högskolepoäng inom en SUN-inriktning, vilket motsvarar minst 75 procent av antalet högskolepoäng som krävs vid en treårig utbildning.

Könsfördelning i olika sektorer och yrken

Så här långt har vi undersökt hur högskoleutbildade kvinnors och mäns etablering på arbetsmarknaden ser ut och hur utvecklingen har varit över tid. Fokus skiftas nu till de kvinnor och män som redan befinner sig på arbetsmarknaden och hur de fördelar sig i olika sektorer och yrken.

Kvinnor finns i offentlig sektor och män i privat sektor

Nästan två av tre i befolkningen i åldersgruppen 15–74 år var förvärvsarbetande åren 2005 och 2015.¹³⁹ I siffror betyder det 4,3 miljoner sysselsatta fördelat på 2,3 miljoner män och 2,1 miljoner kvinnor år 2005. Det innebär att förvärvsfrekvensen var 65,2 procent i befolkningen (67,9 procent bland männen och 62,6 procent bland kvinnorna). Tio år senare, 2015, hade antalet sysselsatta ökat med 500 000 till 4,8 miljoner. Ökningen bland män och kvinnor var omkring 250 000 vardera och uppgick till 2,5 respektive 2,3 miljoner. Andelen förvärvsarbetande totalt hade ökat med 1,4 procentenheter till 66,6 procent mellan åren 2005 och 2015. Bland männen var ökningen 0,9 procent-enheter (till 68,8 procent) medan ökningen var större bland kvinnorna, 1,8 procentenheter (till 64,4 procent).

År 2005 var hälften av kvinnorna (51 procent eller 985 000 personer) anställda i den offentliga sektorn. Tio år senare var antalet 993 000 medan andelen anställda i sektorn hade minskat till 46 procent. Däremot har antalet kvinnor ökat snabbt i den privata sektorn, från 959 000 till 1,16 miljoner vilket innebär att andelen kvinnor i sektorn ökade från 49 till 54 procent. Bland männen var 18 procent anställda i den offentliga sektorn både 2005 och 2015 och drygt 80 procent i den privata sektorn. Antalet män i den offentliga sektorn ökade från 355 000 till 391 000 och i den privata sektorn ökade antalet från 1,58 till 1,78 miljoner.

Ojämn könsfördelning i de största yrkena

I Högskoleverkets tidigare rapport om kvinnor och män redovisades uppgifter från år 2005 om könsfördelningen i de 30 största yrkesgrupperna, som omfattade omkring 60 procent av alla förvärvsarbetande. Av dessa yrkesgrupper var det bara tre som vanligtvis kräver en högskoleutbildning och som hade en jämn könsfördelning i intervallet 40–60 procent. År 2013, det vill säga 8 år senare, var situationen ungefär densamma.¹⁴⁰ I de 30 största yrkena fanns 59 procent av alla anställda kvinnor och 35 procent av alla anställda män i åldersgruppen 20–64 år. Av de yrken som vanligtvis kräver högskoleutbildning hade endast två en jämn könsfördelning (40–60 procent av vardera kön): läkare med 50 procent kvinnor och 50 procent män samt universitets- och högskolelärare med 45 procent kvinnor och 55 procent män.

139. SCB, AKU.

140. SCB Yrkesregistret

Tabell 23. Antal och andel (procent) kvinnor och män i de 30 största yrkena 2013. Sorterade efter störst andel kvinnor.

Yrke	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Kräver vanligtvis högskoleutbildning:				
Förskollärare och fritidspedagoger	81 659	7 394	92	8
Övriga sjuksköterskor	42 116	4 526	90	10
Socialsekreterare och kuratorer	24 142	4 428	85	16
Grundskollärare	62 597	17 226	78	22
Läkare	18 475	18 307	50	50
Universitets- och högskolelärare	16 083	19 550	45	55
Datatekniker	8 652	32 928	21	79
Systemerare och programmerare	15 968	64 322	20	80
Kräver vanligtvis ej högskoleutbildning:				
Undersköterskor, sjukvårdsbiträden m.fl.	162 840	13 140	93	8
Bokförings- och redovisningsassistenter	42 418	5 054	89	11
Barnskötare m.fl.	83 074	14 268	85	15
Vårdbiträden, personliga assistenter m.fl.	123 389	31 334	80	20
Administrativa assistenter	37 528	10 833	78	22
Hotell- och kontorsstädare m.fl.	54 649	16 473	77	23
Övrig kontorspersonal	62 335	21 215	75	25
Skötare och vårdare	49 179	17 890	73	27
Köks- och restaurangbiträden	46 177	21 503	68	32
Försäljare, dagligvaror	50 173	24 223	67	33
Administratörer i offentlig förvaltning	33 009	18 809	64	36
Försäljare, fackhandel	65 176	39 558	62	38
Kockar och kokerskor	19 212	18 029	52	48
Övriga servicearbetare	11 800	18 540	39	61
Företags säljare	28 109	68 069	29	71
Övriga maskinoperatörer och montörer	7 279	23 014	24	76
Lagerassistenter m.fl.	11 538	43 836	21	79
Fastighetsskötare	4 381	33 323	12	88
Verktygsmaskinoperatörer	3 734	30 954	11	89
Lastbils- och långtradarförare	2 914	53 813	5	95
Motorfordonsmekaniker och -reparatörer	514	29 794	2	98
Byggnadsträarbetare, inredningssnickare m.fl.	564	47 455	1	99

Beräkningarna baseras på samtliga anställda i åldern 20–64 år. Yrket har klassificerats enligt standard för svensk yrkesklassificering, SSYK. Totalt finns det 355 yrken. Källa: SCB.

Könsfördelning bland chefer

Det är slående hur ojämn könsfördelningen är i de största yrkena. Efter att ha redovisat förvärsarbetande fördelat per sektor och på de största yrkena kan det vara intressant att se hur könsfördelningen ser ut bland chefer. I chefsgruppen ingår bland annat chefstjänstemän, verkställande direktörer eller verkschefer samt chefer för särskilda funktioner. Från och med 2014 redovisas yrkesuppgifter efter den reviderade standarden för svensk yrkesklassificering 2012 (SSYK2012). SSYK2012 ersätter den tidigare versionen SSYK96 vilket innebär svårigheter med jämförelser bakåt i tiden.

Tabell 24. Antal chefer med eftergymnasial utbildning på minst 3 år fördelat på kvinnor och män åren 2005 och 2013.

Yrke	2005		2013	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Högre ämbetsmän och politiker	287	463	1 016	1 227
Chefstjänstemän i intresseorganisationer	167	317	230	252
Verkställande direktörer, verkschefer m.fl.	759	5 881	1 585	6 474
Drift- och verksamhetschefer	8 480	11 885	20 445	14 653
Chefer för särskilda funktioner	8 163	18 164	12 143	19 761
Chefer för mindre företag och enheter	5 164	7 363	6 454	8 714
Totalt	23 020	44 073	41 873	51 081

Men om vi använder den gamla indelningen SSYK96 blir det möjligt att redovisa utbildningsnivån bland cheferna över tid. År 2005 fanns det 215 000 chefer fördelade på 155 000 män och 60 000 kvinnor¹⁴¹. Det betyder att av cheferna var 72 procent män och 28 procent kvinnor. Kvinnorna var mer välutbildade då 38 procent hade en eftergymnasial utbildning på minst 3 år medan motsvarande siffra för männen var 28 procent.

År 2013 hade antalet chefer ökat med 31 000 till 246 000 och andelen män var då 64 procent, det vill säga den hade minskat med 8 procentenheter. Skillnaden i utbildningsnivå mellan åren 2005 och 2013 har ökat – bland kvinnorna hade nästan varannan eller 48 procent en eftergymnasial utbildning på minst 3 år och det var en ökning med 10 procentenheter. Bland männen har motsvarande andel ökat med 4 procentenheter och var 32 procent samma år. Skillnaden mellan kvinnliga och manliga chefers utbildningsnivå var därmed 16 procentenheter.

Det har skett en mycket snabb ökning mellan åren 2005 och 2013 bland kvinnliga chefer med en eftergymnasial utbildning på minst 3 år, från 23 020 till 41 873. Bland männen har ökningen varit långsammare, från 44 073 till 51 081. Om vi ser på olika chefskategorier fanns det år 2013 fler drift- och verksamhetschefer som var kvinnor än män och antalet hade mer än fördubblats på 8 år.

Kvinnors och mäns löner

Som framgått ovan finns kvinnor och män i olika yrken och sektorer på arbetsmarknaden. Eftersom lönerna varierar mellan yrken och mellan sektorer är lönenivåerna i genomsnitt olika för kvinnor och män. År 2006 var kvinnors lön i genomsnitt 84 procent av mäns lön – år 2014 hade denna andel ökat till 87 procent, det vill säga en ökning med 3 procentenheter på 8 år.¹⁴²

En bättre jämförelse av lönerna får vi om lönerna standardvägs. En standardvägning av lönerna innebär att hänsyn tas till att kvinnor och män är sysselsatta i olika sektorer och yrken samt till skillnader i utbildning, ålder och arbetstid. Efter denna vägning uppgår kvinnornas lön i genomsnitt till 95 procent av männens löner. I rapporten om kvinnor och män från 2008 uppgick kvinnornas lön till 92 procent av männens, det vill säga en större

¹⁴¹. SCB Yrkesregistret.

¹⁴². Medlingsinstitutet.

skillnad jämfört med 2014. Den oförklarade delen var alltså 5 procent för hela arbetsmarknaden år 2014. Det är den del som finns kvar efter att hänsyn har tagits till olika skillnader såsom utbildning, ålder med mera. Det bör dock nämnas att information om föräldraledighet saknas i statistiken.

Tabell 25. Kvinnors lön i procent av männens år 2014.

	Ovägd andel 2014	Ovägd skillnad i procent	Standardvägd andel 2014	Standardvägd (oförklarad) skillnad i procent
Samtliga sektorer	86,8	13,2	95	5
Privat sektor	87,8	12,2	93,8	6,2
Arbetare	89,6	10,4	96,2	3,8
Tjänstemän	81,4	18,6	91,9	8,1
Offentlig sektor	86,9	13,1	97,8	2,2
Kommuner	94,6	5,4	99,5	0,5
Landsting	76,4	23,6	96	4
Stat	92,1	7,9	95,6	4,4

Källa: Medlingsinstitutet

I den privata sektorn finns den största oförklarade löneskillnaden – bland tjänstemännen är den 8,1 procent. Detta kan jämföras med den kommunala sektorn med en oförklarad löneskillnad på 0,5 procent och staten med 4,4 procent. Den största ovägd skillnad, 23,6 procent, finns inom landsting men efter standardvägningen minskade den till 4 procent. Medlingsinstitutet konstaterar att löneskillnaderna mellan kvinnor och män har minskat mellan 2013 och 2014 samt även mellan 2005 och 2014. Detta gäller såväl den ovägd som den standardvägd löneskillnaden.

Generellt gäller att när utbildningsnivån ökar så höjs lönen oavsett kön. För båda mättillfällena (2005 och 2014) hade männen högre lön för alla utbildningsnivåer och den största skillnaden i lön mellan män och kvinnor fanns i gruppen som har minst treårig eftergymnasial utbildning (exklusive forskarutbildade). Kvinnorna hade 79 procent av männens lön år 2014 och det var en ökning med 3 procentenheter sedan 2005 (då motsvarande andel var 76 procent). Den minsta skillnaden fanns i gruppen med högst för-gymnasial utbildning där kvinnorna hade 87 procent av männens lön både 2005 och 2014.

Prognos fram till år 2035

UKÄ gör regelbundet framskrivningar över framtida tillgång på utbildade i relation till arbetsmarknadens efterfrågan. Den senaste rapporten innehåller bland annat beräkningar av tillgången på högskoleutbildade år 2035.¹⁴³ Framskrivningarna baseras på att kvinnors och mäns nuvarande mönster vad gäller val av utbildning, examensfrekvenser och yrkesval inte förändras, det vill säga här finns en inbyggd osäkerhet. Inte heller vet vi hur arbetsmarknaden kommer att se ut för olika utbildningar om 20 år.

Beräkningarna utifrån ovanstående antaganden visar att andelen kvinnor med högskoleutbildning bland de förvärvsarbetande kommer att öka. Därtill beräknas den könssegregerade arbetsmarknaden finnas kvar år 2035 och i vissa utbildningsgrupper kommer skillnaderna mellan könen att öka. Framskrivningarna visar att skillnaderna kommer att öka i drygt hälften av utbildningsgrupperna (21 av 35).

År 2012 fanns 11 av 35 utbildningsgrupper i jämställdhetsintervallet 40–60 procent, det vill säga andelen kvinnor respektive män fanns inom detta intervall, medan 24 utbildningsgrupper fanns utanför intervallet. År 2035 bedöms antalet grupper inom intervallet minska till 6 och antalet utom intervallet öka till 29. Till exempel så var andelen kvinnor bland jurister 51 procent år 2012 och den beräknas öka till 62 procent år 2035. Bland samhällsvetare och förvaltningsutbildade beräknas andelen kvinnor öka från 53 till 64 procent. Motsatt utveckling finns bland datautbildade där andelen män beräknas öka från 65 till 75 procent.

Det finns också exempel på utbildningsgrupper (bland annat arbetsterapeuter, receptarier och fritidspedagoger) där könsfördelningen enligt beräkningarna blir något jämnare. Det går dock långsamt och det beror på att det tar lång tid innan inflödet av examinerade märks på arbetsmarknaden, speciellt i yrkesgrupper där det är stor obalans. Om vi tänker oss att ett arbetsliv omfattar 30 år och att de som går i pension ersätts av nytillträdande på arbetsmarknaden tar det lång tid innan en utjämning har skett.

143. UKÄ (2015) Rapport 2015:5.

Tabell 26. Antal och andel (procent) förvärvsarbetande män och kvinnor år 2012 och framskrivning till år 2035 per utbildningsgrupp.

	Antal				Andel (%)			
	2012		2035		2012		2035	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Förskollärare	60 011	3 473	65 856	3 642	95	5	95	5
Fritidspedagoger	11 719	4 356	9 424	3 744	73	27	72	28
Grundskollärare, tid år	61 037	10 193	61 831	9 158	86	14	87	13
Grundskollärare, sen år, Gymnasielärare	49 032	31 268	46 474	29 724	61	39	61	39
Speciallärare	11 270	1 480	15 257	1 102	88	12	93	7
Yrkeslärare	6 951	5 866	4 898	4 146	54	46	54	46
Humanister	18 522	9 369	26 706	12 913	66	34	67	33
Konstnärlig eftergymnasial utbildning	12 367	9 974	22 240	16 653	55	45	57	43
Teologisk högskoleutbildning	2 820	3 899	3 443	3 253	42	58	51	49
Bibliotek och information	4 865	1 287	5 364	1 385	79	21	79	21
Ekonomer	54 157	55 026	92 224	72 291	50	50	56	44
Personal - och beteendevetare	18 036	5 342	39 450	10 322	77	23	79	21
Jurister	15 570	14 998	25 648	15 640	51	49	62	38
Journalister	8 800	4 524	21 534	9 073	66	34	70	30
Psykologer	5 956	2 879	10 447	4 249	67	33	71	29
Samhällsvetare, förvaltningsutbildade	18 168	16 304	30 659	17 561	53	47	64	36
Naturvetare	20 776	27 597	30 162	27 684	43	57	52	48
Datautbildade	12 170	22 518	16 592	48 554	35	65	25	75
Arkitekter	2 593	2 741	4 182	2 657	49	51	61	39
Civilingenjörer	25 080	85 085	50 507	108 607	23	77	32	68
Högskoleingenjörer	13 776	44 246	28 815	67 852	24	76	30	70
Agronomer o Hortonomer	2 360	2 104	3 447	1 195	53	47	74	26
Veterinärer	2 037	876	3 037	535	70	30	85	15
Apotekare	2 963	1 147	4 717	1 186	72	28	80	20
Arbetssterapeuter	9 676	571	10 669	1 201	94	6	90	10
Biomedicinska analytiker	9 871	1 043	7 837	1 773	90	10	82	18
Läkare	18 884	22 297	30 473	26 656	46	54	53	47
Receptarier	4 999	178	5 166	403	97	3	93	7
Sjukgymnaster	10 080	3 104	10 223	4 872	76	24	68	32
Barnmorskor	7 101	28	7 673	5	100	0	100	0
Sjuksköterskor, grundutbildade	56 881	7 381	77 079	12 300	89	11	86	14
Socionomer	29 817	5 751	48 863	7 031	84	16	87	13
Specialistsjuksköterskor	43 896	5 707	41 236	7 081	88	12	85	15
Tandhygienister	3 642	79	3 529	262	98	2	93	7
Tandläkare	4 821	4 119	6 087	2 834	54	46	68	32

Internationell utblick

Ökad jämställdhet har länge varit ett framträdande politiskt mål för svenska regeringar, och Sverige uppfattas ofta som ett föregångsland på jämställdhetsområdet. När det gäller högre utbildning och forskning kan man dock ifrågasätta om denna positiva bild är befogad. I föregångaren till denna rapport – Högskoleverkets publikation *Kvinnor och män i högskolan* – konstateras att "Sverige inte avviker i någon större utsträckning när det gäller den statistiskt mätbara jämställdheten inom högskolan [internationellt], framför allt inte på de högsta nivåerna".¹⁴⁴ Delegationen för jämställdhet i högskolan hävdar i sitt betänkande, *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien* (SOU 2011:1), att den svenska självbilden att vara ett jämställt land stämmer "dåligt överens med verkligheten, bl.a. om man ser till andelen kvinnliga professorer i ett internationellt perspektiv".¹⁴⁵

I detta avsnitt kommer vi att göra en internationell utblick genom att jämföra jämställdhetsläget inom högskolan i Sverige respektive övriga OECD-länder, alternativt EU-länder, utifrån den nyaste tillgängliga statistiken. Det är inte möjligt inom ramen för denna rapport att uttömmande analysera frågan om hur framgångsrikt jämställdhetsarbetet inom den svenska högskolan varit i Sverige relativt omvärlden – inte minst beroende på skillnader mellan olika länder i regelverk, definitioner av akademiska titlar och nivåer och så vidare – men de siffror som presenteras här kan åtminstone ge en antydning. Intressant är naturligtvis också att följa upp om slutsatsen i 2008 års rapport, att jämställdheten inom högskolan i Sverige är ungefär i nivå med den som råder internationellt, fortfarande står sig.

Sammanfattning

På en övergripande nivå kan det konstateras att jämställdhetssituationen i den svenska högskolan till stora delar liknar den som finns i de flesta andra OECD-länder. Nedan följer en lite mer utförlig sammanfattning av de mönster som framträder i kapitlet.

- Både i Sverige och i de flesta andra OECD-länder är det vanligare att kvinnor uppnår en eftergymnasial utbildning än att män gör det. I Sverige är dock könsskillnaden större än i nästan alla andra länder inom OECD.
- Över tid har andelen kvinnor som har eftergymnasial utbildning ökat snabbare än andelen män som har eftergymnasial utbildning. Denna trend kan vi se såväl i Sverige som bland OECD-länderna generellt.
- Män och kvinnor väljer i relativt stor utsträckning olika utbildningar. Kvinnor läser till exempel oftare lärarutbildningar än män, medan männen är fler bland dem med teknikutbildning. Detta gäller både Sverige och OECD-länderna i stort. Sverige har dock generellt en högre andel kvinnor inom de flesta områden jämfört med flertalet andra länder. Det innebär att förhållan-

¹⁴⁴. Högskoleverket (2008) Rapport 2008:20, s. 97.

¹⁴⁵. SOU (2011:1), s. 133. Detta betänkande utgår dock delvis från ett annat jämförelsematerial än den här rapporten, och inkluderar även länder utanför OECD.

det mellan könen är något mer lika på tekniksidan i Sverige jämfört med de flesta andra länder, medan lärarutbildningar i Sverige är ännu mer kvinnodominerade än i de flesta andra länder.

- I Sverige dominerar kvinnorna särskilt bland dem som studerat till ungefär motsvarande kandidatnivå. Vad gäller längre utbildningar är fördelningen mellan könen jämnare, men männen är något fler bland dem som tagit doktorsexamen. I OECD-länderna i genomsnitt finns inte samma kraftiga kvinnodominans på kandidatnivån.
- Bland professorerna dominerar männen, vilket gäller i EU-länderna i stort liksom i Sverige.

Källor och begrepp

För att få ett större jämförelsematerial har OECD-statistik använts hellre än EU-statistik där detta varit möjligt (OECD har 34 medlemsländer medan EU har 28). I vissa fall har uppgifter för OECD-länderna dock inte varit tillgängliga och då har uppgifter för EU-länderna använts. Statistiken har hämtats från 2015 års version av *Education at a Glance*, en årligen utkommande rapport där OECD presenterar uppgifter om utbildningsväsendet i dess olika medlemsländer, samt från *She Figures 2015*, en rapport utgiven av Europeiska kommissionen som ger en statistisk överblick över förhållandet mellan könen inom högre utbildning och forskning i EU:s medlemsländer. För att möjliggöra en jämförelse över tid har även en äldre utgåva, *She Figures 2012*, använts.

För att möjliggöra jämförelser mellan utbildningssystem i olika länder används *International Standard Classification of Education*, ISCED, för klassificering av utbildningar och utbildningsnivå. Det är huvudsakligen den senaste versionen (ISCED 2011) som *Education at a Glance* bygger på. I ISCED 2011 är högskoleutbildning och annan minst tvåårig eftergymnasial utbildning placerad på nivåerna 5–8. Nivå 5 motsvarar kortare utbildningar, dock minst två år, som är betydligt mer komplexa än utbildning på gymnasial nivå. Utbildning på nivå 6 (Bachelor's degree) är längre (3–4 år) och oftast mer teoretiskt inriktad än utbildning på nivå 5. Utbildning på nivå 7 (Master's degree) är betydligt mer komplex än nivå 6 och dess kumulativa längd kan variera mellan 5 och 8 år. Utbildning på forskarnivå är placerad på nivå 8 (Doctoral degree). I Sverige är utbildning på grundnivå, som kandidatexamen, placerad på nivå 6 och avancerad nivå, exempelvis master och magister, placeras på nivå 7, medan doktorsexamen och licentiatexamen placeras på nivå 8. Vissa kortare högskoleutbildningar och utbildning inom ramen för yrkeshögskolan som är längre än två år klassas som nivå 5. I detta kapitel benämns nivåerna 5–8 sammantaget som eftergymnasial utbildning. Notera att här ingår inte eftergymnasial utbildning som är kortare än två år.

Vid en jämförelse mellan länder måste de uppgifter som hämtats från *Education at a Glance* och *She Figures* tolkas med försiktighet. Bland annat påverkas OECD-genomsnittet av att antalet OECD-länder har ökat och av att inte alla länder lämnar fullständiga uppgifter. *Education at a Glance* och *She Figures* bygger delvis på andra definitioner än dem som vanligtvis används i Sverige. Därför kan det finnas skillnader jämfört med uppgifter som redovisas i nationella sammanhang.¹⁴⁶

¹⁴⁶ En utförligare diskussion om ISCED 2011 och uppgifterna i *Education at a Glance* finns i UKÄ (2016) Rapport 2016:10, s. 132 och 134.

Andel med eftergymnasial utbildning

Vi har tidigare sett att det i Sverige är betydligt fler kvinnor än män som har en högskoleutbildning. Hur ser det då ut i jämförbara länder? Tabell 27 visar andelen kvinnor respektive män i OECD:s medlemsländer som har minst två års eftergymnasial utbildning.¹⁴⁷ Siffrorna gäller 2014 (i vissa fall 2013, se asterisker) och är begränsade till åldersgruppen 25–64 år.

Tabell 27. Andel kvinnor respektive män (25–64 år) i OECD:s medlemsländer med minst två års eftergymnasial utbildning (procent), 2014. Länderna är sorterade efter storleken på skillnaden mellan könen.

Land	Kvinnor (%)	Män (%)	Differens
Estland	46	28	18
Finland	48	35	13
Sverige	45	33	13
Island	43	31	12
Kanada	59	48	11
Slovenien	34	23	11
Danmark	41	31	10
Israel	53	44	9
Polen	31	23	9
Portugal	26	17	9
Norge	46	38	9
Irland	45	37	7
Australien	45	38	7
Ungern	26	20	6
Belgien	40	34	6
Nya Zeeland	38	33	6
USA	47	41	5
OECD - genomsnitt	36	31	4
Slovakien	23	18	4
Frankrike*	34	30	4
Italien	19	15	4
Spanien	37	33	4
Storbritannien	43	41	3
Tjeckien	22	21	2
Grekland	29	28	1
Chile*	21	21	0
Nederländerna	34	35	-1
Österrike	29	31	-3
Mexiko	17	20	-3
Turkiet	15	18	-3
Luxemburg	44	48	-4
Tyskland	24	30	-7
Sydkorea	41	48	-8
Schweiz	34	46	-11

* För dessa länder avser siffrorna 2013.

För Japan saknas uppgifter.

Observera att medan uppgifterna presenteras i tabellen i form av heltal, har uträkningen av differenser tagit hänsyn till decimaler.

147. Uppgifterna är hämtade från OECD (2015), tabell A1.4b, endast tillgänglig i webbversionen. Med eftergymnasial utbildning avses här utbildning som ingår i någon av ISCED-nivåerna 5 till 8. En beskrivning av dessa nivåer finns under *Källor och begrepp* ovan.

Av tabellen kan vi utläsa att 45 procent av kvinnorna och 33 procent av männen i Sverige hade eftergymnasial utbildning 2014, medan genomsnittet för OECD-området var 36 procent för kvinnor och 31 procent för män. Samma mönster finns alltså i Sverige som i OECD som helhet, men är mer utpräglat i Sverige: I Sverige liksom i OECD är det vanligare att kvinnor har en eftergymnasial utbildning än att män har det, men i Sverige är skillnaden i uppnådd utbildningsnivå mellan könen större än OECD-genomsnittet. Den största skillnaden, till kvinnornas fördel, uppvisar Estland, där 46 procent av kvinnorna och 28 procent av männen hade eftergymnasial utbildning. Det finns dock även en grupp länder som tvärtom kännetecknas av att fler män än kvinnor skaffar sig en eftergymnasial utbildning. Bland denna grupp utmärker sig särskilt Schweiz, där andelen var 46 procent bland männen och 34 procent bland kvinnorna.

Förändringar över tid

Ser vi till genomsnittliga värden för OECD:s medlemsländer från 2005 till 2014, är trenden att andelen av befolkningen mellan 25 och 64 år som har en eftergymnasial utbildning har ökat, och att denna ökning har varit kraftigare för kvinnor än för män.¹⁴⁸ År 2005 hade 27 procent av kvinnorna och 26 procent av männen eftergymnasial utbildning; nio år senare hade andelen ökat till 36 procent för kvinnornas del och 31 procent för männens. Skillnaden mellan män och kvinnor vad gäller andelen med eftergymnasial utbildning har alltså, i ett OECD-övergripande perspektiv, uppkommit i relativt sen tid.

I Sverige är det övergripande mönstret snarare att en redan existerande skillnad har förstärkts. År 2005 hade 34 procent av kvinnorna och 25 procent av männen eftergymnasial utbildning, medan motsvarande siffror för 2014 är 45 procent av kvinnorna och 33 procent av männen. Skillnaden är alltså större i Sverige än i OECD, men det beror inte i så hög utsträckning på att andelen kvinnor med eftergymnasial utbildning här har ökat snabbare än andelen män sedan 2005, utan snarare på att andelen kvinnor med eftergymnasial utbildning var högre redan i utgångsläget.

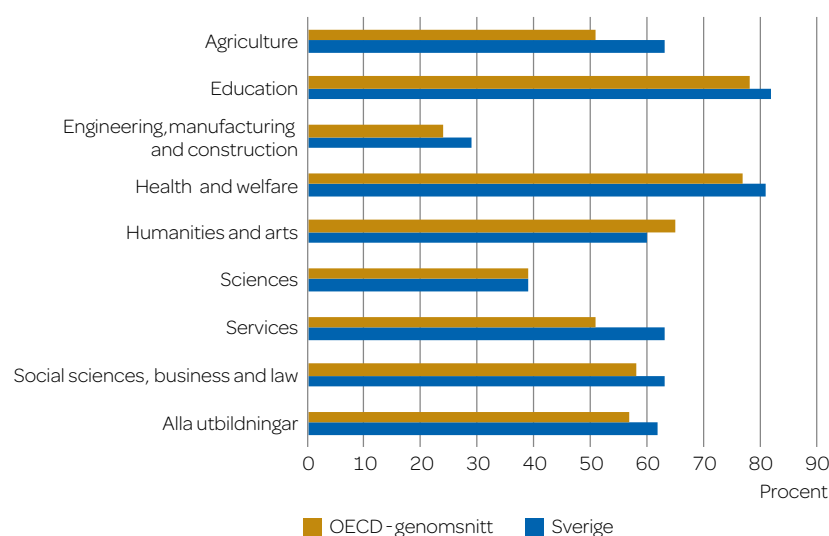
Könsfördelning inom olika ämnesområden

Som vi har sett i tidigare kapitel finns det i Sverige tydliga skillnader i vilka högskoleutbildningar män och kvinnor läser. OECD som helhet uppvisar också stora skillnader i detta avseende. Figur 32 visar andelen kvinnor bland dem som år 2013 hade uppnått en eftergymnasial utbildning om minst två år, inom åtta olika inriktningar.¹⁴⁹

148. OECD (2015), tabell A1.4b (endast tillgänglig i webbversionen).

149. OECD (2015), tabell A3.7 (endast tillgänglig i webbversionen). Det finns också en ytterligare kategori, *Not known or unspecified*, som inte visas i tabellen, då den omfattar mycket få studenter (i OECD i genomsnitt hörde drygt 1 procent av de som avslutade en eftergymnasial utbildning 2013 till denna kategori, i Sverige 0 procent). Kategoriseringen av utbildningar bygger på ISCED 97. Se Unesco (2006), s. 42–45.

Figur 32. Andel kvinnor bland dem som avslutat en eftergymnasial utbildning om minst två år (procent), olika utbildningsinriktningar, Sverige och OECD-genomsnitt, 2013.

Den generella bilden är att andelen kvinnor i Sverige är något högre än OECD-genomsnittet inom (nästan) alla områden, vilket innebär att mansdominansen i Sverige är något mindre utpräglad än i OECD inom de områden där männen är fler, medan generellt kvinnodominerade områden i Sverige har en ännu högre andel kvinnor än i OECD.

Inom samtliga ämnesområden som är föremål för jämförelse här ligger Sverige något över genomsnittet, det vill säga andelen kvinnor är något högre – undantaget är *Humanities & Arts*, där andelen kvinnor i Sverige är lägre än OECD-genomsnittet, samt *Sciences*, där andelen kvinnor i Sverige är 39 procent, vilket är lika med OECD-genomsnittet. Det mest kvinnodominerade området är *Education*: Här finns en stor kvinnodominans i de flesta OECD-länder – andelen kvinnor är i genomsnitt 78 procent –, ett mönster som är ännu mer påfallande i Sverige, där andelen kvinnor är 82 procent. Det finns dock sex länder i OECD-området där andelen kvinnor inom området *Education* är högre än i Sverige, och allra starkast är kvinnodominansen i Estland (95 procent) samt Italien och Slovenien (båda 89 procent).

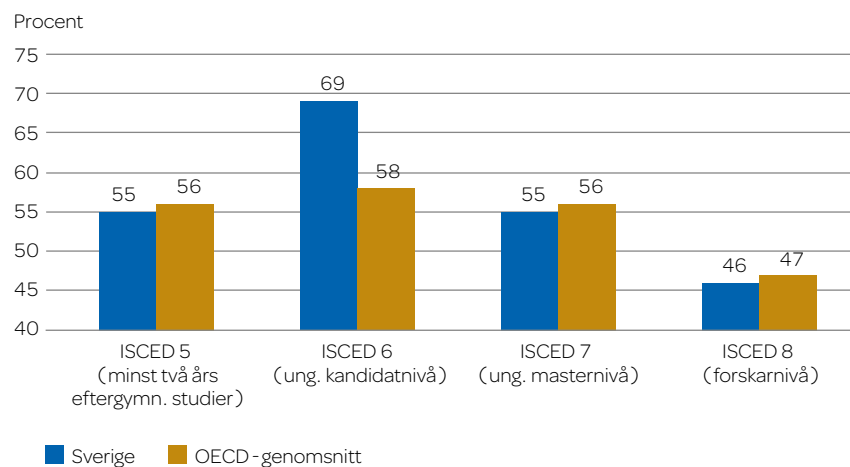
Tittar vi i stället på det mest mansdominerade området, *Engineering, manufacturing and construction*, ligger Sverige återigen högre än OECD-genomsnittet vad gäller andelen kvinnor: I Sverige är andelen kvinnor 29 procent, medan genomsnittet är 24 procent. Sverige visar här alltså en mindre ojämn fördelning än OECD-genomsnittet.

Kvinnor och män på olika utbildningsnivåer i högskolan

De utbildningsval som kvinnor respektive män gör skiljer sig alltså åt med avseende på vilka ämnen de läser, ett mönster vi ser både i Sverige och i OECD som helhet. Om vi i stället koncentrerar oss på hur långa utbildningar kvinnor respektive män läser, upptäcker vi snart att skillnaderna är relativt stora även på detta område.¹⁵⁰

150. OECD (2015), tabell A3.4.

Figur 33. Andel kvinnor bland dem som uppnått fyra olika utbildningsnivåer inom eftergymnasial utbildning (procent), Sverige och OECD-genomsnitt, 2013.

Figur 33 visar andelen kvinnor bland dem som uppnått utbildning på ISCED-nivåerna 5, 6, 7 respektive 8, i Sverige samt i OECD som helhet (2013). (Observera att axeln är bruten: Endast intervallet 40–75 procent visas.) Nivå 5 innebär minst två års eftergymnasial utbildning, nivå 6 motsvarar ungefär kandidatnivå, nivå 7 ungefär masternivå och nivå 8 forskarnivå, se *Källor och begrepp* ovan för en mer utförlig beskrivning.

Sverige ligger nära OECD-genomsnittet vad gäller andelen kvinnor bland dem som uppnått nivå 7 – 55 procent mot genomsnittet 56 procent – och detsamma gäller nivå 8 – 46 procent mot 47 procent. Däremot är andelen kvinnor i Sverige betydligt högre än OECD-genomsnittet om vi tittar på nivå 6: Där är andelen kvinnor i Sverige 69 procent, att jämföra med OECD-genomsnittet 58 procent. En möjlig förklaring till detta kan vara att många starkt kvinnodominerande utbildningar i Sverige omfattar omkring tre år, till exempel sjuksköterske- och förskollärarytbildningarna.¹⁵¹

Sverige sticker ut genom att kvinnorna är i stor majoritet på den utbildningsnivå som ungefär motsvarar kandidatnivå. Denna kvinnodominans finns inte på de båda högre nivåerna, där könsfördelningen ligger inom jämställdhetsintervallet och mycket nära följer OECD-genomsnittet. Den stora kvinnodominansen bland personer med eftergymnasial utbildning i Sverige gäller alltså framför allt utbildningar på motsvarande kandidatnivå.

Könsfördelning bland professorerna

Hittills har vi kunnat se att kvinnorna numera på många håll är i majoritet bland dem som genomgått en utbildning på grundnivå och avancerad nivå, även om männen fortfarande dominerar inom vissa ämnesområden. Bland dem som har utbildning på forskarnivå är kvinnorna dock inte lika många. Hur ser det då ut om vi riktar blicken mot högre akademiska nivåer – bland dem som fortsätter att verka inom högskolan som forskare och lärare efter en doktorsexamen? Tidigare studier har visat att i de flesta länder blir ande-

¹⁵¹. UKÄ (2016) Rapport 2016:10, s. 30.

len kvinnor allt lägre högre upp i den akademiska hierarkin.¹⁵² Frågan är hur kvinnors möjligheter till akademisk karriär har utvecklats på senare år. Tabell 28 visar andelen kvinnor bland professorerna i EU:s olika medlemsländer 2013.¹⁵³

Tabell 28. Andel kvinnor respektive män bland professorer och akademisk personal på motsvarande nivå i EU:s medlemsstater (procent), 2013. Länderna är sorterade efter störst andel kvinnor.

Land	Andel kvinnor (%)	Andel män (%)
Malta	45	55
Kroatien	38	62
Lettland	34	66
Bulgarien	32	68
Rumänien	30	70
Irland	28	72
Finland	27	73
Portugal	25	75
Ungern	24	76
Genomsnitt*	24	76
Sverige	24	76
Slovakien	24	76
Polen	23	77
Slovenien	23	77
Italien	21	79
Spanien	21	79
Österrike	20	80
Grekland	20	80
Frankrike	19	81
Danmark	19	81
Tyskland	17	83
Luxemburg	17	83
Nederländerna	16	84
Belgien	16	84
Cypern	11	89

* Genomsnittet avser de länder som finns med i tabellen.

OBS: För följande länder gäller ett annat måttillfälle än 2013: Österrike 2011; Cypern, Frankrike, Grekland, Irland, Island, Luxemburg, Portugal 2012; Kroatien 2014. De länder där måttillfället avviker från 2013 med tre år eller mer (Estland, Litauen, Storbritannien och Tjeckien) har utelämnats.

Vad som är kanske mest slående när det gäller dessa siffror är att mansdominansen är generell i EU:s medlemsländer när det gäller professorer. Det är bara Maltas siffra för 2013, 45 procent, som faller inom jämställdhetsintervallet (40–60). Det bör dock noteras att Malta hade ett relativt litet antal professorer – totalt 173 varav 77 var kvinnor. I övriga länder var andelen

152. Europeiska kommissionen (2013), figur 3.1 (s. 88).

153. Uppgifterna i tabellen är hämtade från Europeiska kommissionen (2016), figur 6.3 (s. 131). Observera att terminologin för akademiska titlar skiljer sig mellan olika länder. Det vi här avser med "professorer" är det som i Europeiska kommissionen (2016) benämns "Grade A positions". I de flesta länder motsvaras detta av titeln professor eller *full professor*. Europeiska kommissionen (2016), s. 192, 196–203.

kvinnor bland professorerna under 40 procent. I Sverige var 24 procent av professorerna kvinnor, vilket är detsamma som EU-genomsnittet. Observera dock att detta genomsnitt baseras på de 24 länder som finns med i sammansättningen. Fyra länder har uteslutits då uppgifterna från dessa länder gäller 2009 eller tidigare, vilket begränsar jämförbarheten. Vi kan ändå konstatera att Sverige inte tillhör de länder i EU där andelen kvinnliga professorer är allra högst. I topp ligger alltså Malta (45 procent), därefter följer Kroatien (38 procent) och Lettland (34 procent).

Det kan vidare konstateras att även om andelen kvinnor bland professorerna är låg, så tenderar den att öka, och det är en utveckling som är generell bland EU:s medlemsstater.

”The leaky pipeline” – fortfarande en verklighet?

I föregångaren till denna rapport – *Kvinnor och män i högskolan*, utgiven av Höskoleverket 2008 – talades om ”the leaky pipeline”, det uttryck som ofta används för att beskriva att andelen kvinnor som tar sig till de högsta nivåerna i den akademiska hierarkin är oproportionerligt liten. Där konstaterades att trots att fler kvinnor än män generellt inom EU-länderna tar del av högre utbildning och skaffar sig en examen, dominerar männen fortfarande stort på de högre nivåerna. Hur har då utvecklingen sett ut sedan dess?

I *She Figures 2015* konstateras att i EU-länderna 2013 dominerar kvinnorna bland dem som uppnått en eftergymnasial utbildning, medan männen är fler bland doktoranderna. Därefter ökar andelen män för varje steg i den akademiska karriärtrappan, och allra högst är den bland professorerna. Detta övergripande mönster är detsamma som 2007, det år som används som jämförelsepunkt. Trenden är dock att andelen kvinnor ökar. På varje steg i den akademiska karriärstegen, från doktorander upp till professorer, har andelen män minskat mellan 2007 och 2013, även om de fortfarande utgör majoriteteten.

Litteratur

Ahrne, G. (2010). "Intersektionalitet", i Edling, C. och Liljeros, F. (red.) *Ett delat samhälle – makt, intersektionalitet och social skiktning*. Malmö: Liber.

Bondekam, F. (2003). *Positiv särbehandling och akademien. Tjugofem år av ideologi, retorik och praktik*. (Working Paper Serier 2003/1) Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.

Europeiska kommissionen (2013). *She Figures 2012*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

Europeiska kommissionen (2016). *She Figures 2015*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

Heikkilä, M. och Häyrén Weinestål A. (2009). *Kartläggning och analys av jämställdhetsinsatser vid svenska universitet och högskolor 2000–2009*. Stockholm: Delegationen för jämställdhet i högskolan (DJ).

Högskoleverket (1996). *Kvinnor och män i högskolan. Från gymnasium till forskarutbildning*. Rapport 1996:13. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (1998). *De första 20 åren. Utvecklingen vid de mindre och medelstora högskolorna sedan 1977*. Rapport 1998:2. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (1998). *Kvinnor och män i högskolan, från gymnasium till forskarutbildning 1986/87–1995/96*. Rapport 1998:44. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2006). *Forskarutbildning och forskarkarriär – betydelsen av kön och socialt ursprung*. Rapport 2006:2. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2006). *Högre utbildning och forskning 1945–2005, en översikt*. Rapport 2006:3. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2007). *Studentspegeln 2007*. Rapport 2007:20. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2007). *Forskarutbildningsreformen 1998 – genomströmning och examination*. Rapport 2007:35. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2008). *Kvinnor och män i högskolan*. Rapport 2008:20. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2008). *Women and men in higher education*. Rapport 2008:48. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2008). *Stora regionala skillnader i övergång till högskolan*. Statistisk analys 2008/1. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2011). *Forskarkarriär för både kvinnor och män? – statistisk uppföljning och kunskapsöversikt*. Rapport 2011:6. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2012). *Orsaker till att doktorander lämnar forskarutbildningen utan examen*. Rapport 2012:1. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2012). *Studenternas studiemönster och totala studietider*. Rapport 2012:2. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket (2012). *Rekryteringsmål för kvinnliga professorer*. Rapport 2012:13. Stockholm: Högskoleverket.

Högskoleverket och SCB (2001). *Universitet och högskolor. Genomströmning. Resultat t.o.m. 1999/2000*. Statistiska meddelanden, UF 20 SM 0102.

Högskoleverket och SCB (2006). *Universitet och högskolor. Studenter och examina i grundutbildningen 2004/05*. Statistiska meddelanden, UF 20 SM 0601.

Markusson Winkvist, H. (2003). *Som isolerade öar: de lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft*. Umeå: Umeå universitet.

OECD (2015). *Education at a Glance 2015: OECD Indicators*. OECD Publishing.

Regeringens proposition (prop. 1969:31). *Angående forskarutbildning och forskarkarriär m.m.*

Regeringens proposition (prop. 1981/82:106). *Regeringens proposition om forskning*.

Regeringens proposition (prop. 1987/88:105). *Om jämställdhetspolitiken inför 90-talet*.

Regeringens proposition (prop. 1993/94:147). *Delad makt – delat ansvar*.

Regeringens proposition (prop. 1994/95:164). *Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet*.

Regeringens proposition (prop. 1997/98:1). *Budgetpropositionen för 1998*.

Regeringens proposition (prop. 2004/05:80). *Forskning för ett bättre liv*. Stockholm: Regeringskansliet.

Regeringens proposition (prop. 2004/05:162). *Ny värld – ny högskola*.

Regeringens proposition (prop. 2005/06:155). *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*.

Regeringens proposition (prop. 2008/09:1). *Budgetpropositionen för 2009*.

Regeringens proposition (prop. 2011/12:1). *Budgetpropositionen för 2012*.

Regeringens proposition (prop. 2012/13:1). *Budgetpropositionen för 2013*.

Regeringens proposition (prop. 2015/16:1). *Budgetpropositionen för 2016*.

Regeringens skrivelse (Skr. 2008/09:198). *En jämställd arbetsmarknad – regeringens strategi för jämställdhet på arbetsmarknaden och i näringslivet*.

Regeringens skrivelse (Skr. 2011/12:3). *Jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014*.

Riksdagsskrivelse 2011/12:98.

SCB (1978). *Utbildningsstatistisk Årsbok 1978*. Stockholm: SCB.

- SCB (1991). *Utbildning för kvinnor och män. Siffror om högskolan 12*. Örebro: SCB.
- SCB (2016). *Gymnasieungdomars studieintresse läsåret 2015/2016. Tema utbildning, rapport 2016:2*. Örebro: SCB.
- SOU (1957:24). *Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen*.
- SOU (1966:67). *Forskarutbildning och forskarkarriär*.
- SOU (1981:29). *Forskningens framtid: forskning och forskarutbildning i högskolan*. Stockholm: LiberFörlag/Allmänna förl.
- SOU (2004:27). *En ny doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt*. Stockholm: Fritzes.
- SOU (2005:66). *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Stockholm: Fritzes.
- SOU (2011:1). *Svart på vitt – om jämställdhet i akademien*. Stockholm: Fritzes.
- SOU (2015:70). *Högre utbildning under tjugo år*. Stockholm: Fritzes.
- SOU (2015:86). *Mål och myndighet: en effektiv styrning av jämställdhetspolitiken*. Stockholm: Fritzes.
- UHR (2014). *Jämställdhet i högskolan – ska den nu ordnas en gång för alla? Redovisning av regeringsuppdrag till Universitets- och högskolerådet*. Stockholm: UHR.
- UKÄ (2013). *Universitet och högskolor – årsrapport 2013*. Rapport 2013:2. Stockholm: UKÄ.
- UKÄ (2013). *Statistisk analys 2013/5*. Stockholm: UKÄ.
- UKÄ (2014). *Universitet och högskolor – årsrapport 2014*. Rapport 2014:7. Stockholm: UKÄ.
- UKÄ (2014). *Tillgodoräknande i utbildning på forskarnivå – uppföljning med hjälp av nationell statistik och intervjuer med lärosäten*. Effektivitetsanalys 2014:5. Stockholm: UKÄ.
- UKÄ (2014). *Statistisk analys 2014-04-22/4*. Stockholm: UKÄ.
- UKÄ (2015). *Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden – Ett planeringsunderlag inför läsåret 2015/16*. Rapport 2015:5. Stockholm: UKÄ.
- UKÄ (2015). *Universitet och högskolor, Årsrapport 2015*. Rapport 2015:8. Stockholm: UKÄ.
- UKÄ (2015). *Etableringen på arbetsmarknaden för högskoleutbildade 2013*. Rapport 2015:26. Stockholm: UKÄ.
- UKÄ (2016). *Universitet och högskolor – årsrapport 2016*. Rapport 2016:10. Stockholm: UKÄ.
- UKÄ och SCB (2013). *Universitet och högskolor. Genomströmning och resultat på grundnivå och avancerad nivå till och med 2011/12*. Statistiska meddelanden, UF 20 SM 1303.
- UKÄ och SCB (2015). *Universitet och högskolor. Internationell studentmobilitet i högskolan 2014/15*. Statistiska meddelanden, UF 20 SM 1503.

UKÄ och SCB (2015). *Universitet och högskolor. Doktorander och examina på forskarnivå 2014*. Statistiska meddelanden, UF 21 SM 1501.

UKÄ och SCB (2016). *Universitet och högskolor. Studenter och examinerade på grundnivå och avancerad nivå*. Statistiska meddelanden, UF 20 SM 1601.

UKÄ och SCB (2016). *Universitet och högskolor. Personal vid universitet och högskolor 2015*. Statistiska meddelanden, UF 23 SM 1601.

Unesco (2006). *International Standard Classification of Education – ISCED 1997*. Unesco Institute for Statistics.

Ungdomsstyrelsen (2013). *Fokus 13. Unga och jämställdhet*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:4. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Utbildningsutskottets betänkande (2011/12:UbU1).

Vetenskapsrådet (2015). *Karriärstruktur och karriärvägar i högskolan*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Zetterblom, G. (1994). *Forskarutbildningen under 70- och 80-talet. Reformen och resultat*. Stockholm: Carlssons.

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

www.uka.se

